This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

Y. P. No 125
e

PG1915. S6. M6

Digitized by Google

III
4b

Digitized by Google

Digitized by Google

SLOVENSKO BERILO

za

šesti gimnazijalni razred.

III
4b

Izdal

Dr. Fr. Miklošič.

Velja 42 novi krajc.

NA DUNAJU.
V zalogi ces. kralj. bukev za šole pri Sv. Ani v Janezovih ulicah.
1854.

Digitized by Google

22384 II C, c; dpl

Tisk. OO. Mehitaristov.

Digitized by Google

1. Mozesova zahvalna pesem.

Poslovenil M. Ravnikar.

Gospodu pojem: poveličal, poveličal se je,
Vergel je konja in jezdeca v morje.
Moja moč je in moja pesem Gospod,
Odrešenik mi je bil!
On je moj Bog, hvalil ga bom,
Bog moj'ga očeta, povzdig'val ga bom!
Zal vojščak je Gospod, Gospod mu je ime!
Zaveznil je v morje kralju vozove in vojsko njegovo,
Zbrani njegovi vojvodi so se potopili v erdečem morju;
Brezni so jih zakrili,
Šli so kamnu enako na dno!
Tvoja desnica, Gospod, je moč razkazala s častjo,
Tvoja desnica, Gospod, je sovražnika sterla!
Zdrobil po velikosti svoji veliki si sopern'ke svoje!
Serd svoj si 'zpustil, povžil jih je kakor sterniščе!
Na puh tvojega serda so se nakopičile vode;
Na kup stečene so stale,
V sredi morja so se s'sedli valovi!
Sovražnik je djal: „Vlil bom, vjel bom,
Rop bom delil, serce si ohladil nad njimi,
Svoj meč bom izderl, roka moja jih bo pogubila!“
S svojim vetrom potegneš, zagerne jih morje!
Kakor svin'c zazvoné po silnih vodah na dno!
Kdo je tak močen po tvoje, Gospod!
Kdo je po tvoje tol'ke svetosti!
Češčenja tol'kega vreden!
Tako čudodelen!
Svojo desnico si 'ztegnil,
Požerla jih je zemlja.
Po svoji dobroti pelješ ta ljud, odrešil si ga!

Digitized by Google

Z močjo ga vedeš na svoje sveto domovje!
Narodi slišijo, tresejo se.
V Filistji grabi strah prebivavce,
Omoť'čni so Edomski knezi,
Moabskim vojvodom groza prihaja,
Kananski vsi prebivavci kopné.
Strah in trepet jih opadaj,
Oterpnejo kakor kamen naj nad tvojo močno roko.
Tvoje ljudstvo pa pojde, Gospod!
Tvoje ljudstvo pa pojde, tvoja pridobva.
Popelješ ga, zasadil ga boš na tvoje lastine goró,
V kraj, o Gospod, kater'ga si za-se sedež izvolil,
Na svetišče, Gospod, katero so tvoje roke vterdile.
Kraljeval bo vekomaj ino vedno Gospod.

2. Egipčani.

Poslovenil M. Verne.

Ko bo bili popotniki naših časov do kraja prišli, kjer je bilo Tebansko mesto sozidano, našli bi bili brez dvoma v njegovih razvalinah še kako reč, ki ji ni enake; zakaj dela egipčanske ni so bile storjene le za nekoliko časa. Njih podobe so bile velikanske; njih stebri so bili neizmérni. V Saidu (to je ime Tebajde) so našli tempeljne in poslopja skoraj še cele, v kterih je takih podób in takih stebrov brez števila. Posebno se čudijo nekemu poslopju, od kterega ostankov se človeku zdi, da so ostali, da bi slavo vseh, tudi najvekših del izbrisali. Po štirih dolgih alejah, dokler oko nese, od obeh strani s sfinksi obdanih, se prihaja v štiri preddvore, kterih visokost oči prevzema. Koliko veličanstvo, kolika obširnost! Tisti, ki so nam to čudno poslopje popisali, še niso utegnili ga obhoditi, in niso za terdno vedili, da so ga polovico vidili: toda čudno je bilo vse, kar so vidili. Neka sala, ki je bila najberže sredina tega krasnega poslopja, je slonela na sto in dvajsetih, po šest sežnjev debelih in na primero visokih, z obeliski pomešanih stebrih, ki jih tolikanj stoletij ni zamoglo

Digitized by Google

podreti. Celó barve, ki moč časa najbolj čutijo, so se med podertinami tega čudnega poslopja še žive ohranile: tako je znal Egipet vsem svojim delom znamenje stalnosti vtiskovati, le Egipet je znal spominke za prihodnost napravljati. Njegovi obeliski so še dan današnji ravno tako po svoji lepoti kakor po svoji visokosti poglavni lišp Rima; in rimska mogočnost, obupavši Egipčane doseči, je menila, da je za svojo slavo dosti storila, ker si je spominke njihovih kraljev izposodila.

Egipet ni še razvun babilonskega turna velikih poslopij vidil, preden si je umislil svoje piramide, ki so premagale čase in divjake. Egipčani so se hvalili, da so oni sami, kakor bogovi, stalne dela doveršili. Ena piramida, ki je bila iz opeke sozidana, je s svojim napisom opominjala, da naj se človek dobro varuje drugim jo primérjati, in da je ona tolikanj nad vsemi drugimi piramidami, kolikor je Jupiter nad vsemi bogi.

Pa človek naj se napinja kolikor hoče, njegova slabost se kaže povsod. Piramide so bile pokopališča, pa še kralji, ki so jih sozidali, niso imeli oblasti v njih pokopani biti.

Od lepega poslopja, ki so ga Labirint imenovali, ne bi govoril, ko nam ne bi Herodot, ki ga je vidil, povedal, da je bilo še čudnejše kot piramide. Na bregu Moerovega jezera (*Μοίριος λίμνη*) so ga bili sozidali. Sicer ni bilo eno samo poslopje, ampak veličanska skupnost dvanajstih, po redu postavljenih poslopij, ki so se eno drugega deržale. Petnajst sto izeb se je verstilo okrog dvanajsterih sal, iz kterih niso izhoda našli, ki so se prederznili va-nje. Ravno toliko zidanic je bilo pod zemljo. Te zidanice so bile namenjene za pokopališče kraljev, in tudi (kdo bi kaj takega brez sramote zinil!), da bi se sveti krokodili v njih redili, ki si jih je sicer tako moder narod za bogove izvolil.

Čudite se tolikanj veličanskega v egiptovskih pokopališčih viditi. To je bilo za to, ker so jih ne le v spomin velikih knezov sozidali, ampak tudi za večne prebivališča imeli. Hiše so imenovali gostilnice, kjer prebiva človek le v prekratkem

Digitized by Google

življenju; prave hiše so jim bili grobi, v kterih moramo neskončne stoletja prebivati.

Egipčani pa se niso z mertvimi rečmi preveč pečali. Njih najžlahtnejše delo in njih najlepša umetnost je bila ljudem um razsvetljevati. Grecija je bila tega tako prepričana, da so se hodili njeni najvekši možje, Pitagora, Platon, celó Likurg in Solon, velika postavodajavca, in drugi, ki jih ni treba imenovati, v Egipet modrosti učit. Bog je htel, da je tudi Mozes v vsi modrosti Egipčanov podučen bil; s tem je začinjal mogočen biti v besedi in v djanju. Pravi modrosti vse služi, in Bog noče, da bi tisti, ki jih je on navdehnil, zanemarjali človeške pomočke, ki nekako tudi od njega prihajajo.

Egipčanski moderci so vedili, kaj dušo krepko in telo čversto dela. Ljudstvo je raslo v številu in v moči. Dežela je bila sama na sebi zdrava; pa vedili so, da natora hoče, da se ji pomaga. Umetnost, dušo in telo doverševati, ki nam jo je naša nemarnost zapravila, je bila starim dobro znana, in Egipet jo je iznašel. V ta lepi namen mu ste posebno treznost in delavnost služile. Na velikem bojišču, ki ga je Herodot vidil, so kazale lebanje Persijanov, ki jih je bilo lahko predreti, in lebanje Egipčanov, terje kot kamenje, s kterim so bile pomešane, mehkužnost unih, in terdno postavo, ki ste jo treznost in delavnost tem dajale. Peš tekati, na konjih in z vozovi dirjati, so znali na Egipčanskem s čudno urnostjo, in na vsem svetu ni bilo boljših konjenikov, ko so bili egipčanski.

Na kratko, Egipet ni ničesar pozabil, da bi se ljudem um razsvetlil, in telo okrepilo. Štiri sto jezer vojščakov, ki jih je redil, je skerbno uril. Vojaške postave so se lahko, tako reči, same ob sebi obderževale, za to, ker so jih očetje svoji deci razlagali, in ker je tako vojaška umetnost kakor druge od očeta na sina prehajala.

Nočem pa vendar reči, da bi bil Egipet vojaški: truma imeti in rediti, v senci jih uriti v vojaških delih in v bojnih

Digitized by Google

prilikah ni zadosti; le pravi boji ljudi vojaške delajo. Egipet je mir ljubil, ker je pravico ljubil, in je vojščake le v svojo brambo imel. Zadovoljen s svojo deželo, v kteri je bilo vsega obilno, ni mislil na pridobitve.

Egipet je kraljeval s svojo modrostjo, in to duhovno kraljevanje se mu je zdelo žlahtnejše in slavnejše, kot tako, ki se s orožjem pridobiva. Dasiravno so Tebanski kralji bili najmogočnejši izmed vseh egipčanskih kraljev, niso vendar nikoli nič seper bližnje dežele počinjali, in so jih še le takrat vzeli, ko se jih napadli Arabčani, tako da, prav reči, so jih več tujcom oteli, kot da bi hteli čez domače ljudi gospodovati.

Ko so pa jeli dežele pridobivati, so tudi v tem vse druge prekosili. Ne govorim od Ozira, premagovavca Indije. Sesostrov oče je bil sklenil, svojega sina za velikega vojščaka zrediti, in tega se je po egipčansko poprijel. Vsi fantiči, ki so se tisti dan rodili kakor Sesoster, so bili na kraljevo povelje v dvor pripeljani. Redil jih je kot svoje otroke in z ravno tako skerbjo ko Sesostra. Ni mu mogel zvestejših služabnikov, ne boljših tovarišev v bojih dati. Ko je nekoliko odrastel, mu je najprej priliko dal v nekaki vojski z Arabčani se poskusiti. Tu se je mladi knez učil lakoto in žejo terpeti, in si je podvergel ta narod, ki se do takrat ni dal ukrotiti. Ko se je s to pridobitvo vojaških del navadil, mu je oče ukazal se proti zahodu Egipčanskega obernuti; napade Libijo, in si podverže najvekši del te obširne dežele. O tem času mu oče umerje, in ga zapusti takega, da je vse početi zamogel. Nič manjšega ne sklene kot ves svet pridobiti. Pa prej kot iz svojega kraljestva odrine, uterdi notranjo varnost, pridobivši si z dobrotljivostjo in s pravico serca vseh svojih ljudstev. Med tem se pripravlja, nabere trume in jim da za poglavarje mladenče, ki jih je njegov oče ž njim zredil. Sedemnajst sto jih je, in v stanu so vsi armadi serčnost, pokorščino in ljubezen do kneza vdehniti. Ko je to storjeno, gre v Etijopijo,

Digitized by Google

ki se davku podverže. Jeruzalem je čutil po tem moč njegovega orožja. Prederzni Roboam mu se ne more ustaviti, in Sesoster pobere Salamonove bogatije: Bog mu jih po pravični sodbi v roke da. Vdere v Indijo dalje kot Herkul, in dalje kot pozneje Aleksander, in si deželo unkraj Gangesa podverže. Scitje so do Dona podložni; Armensko in Kapadoško mu je pokorno. Herodot je vidil v Mali Aziji od enega morja do drugega spominke njegovih zmag z ošabnimi napisi Sesostra, kralja kraljev in gospoda gospodov; še v Traciji jih je bilo, in od Gangesa do Donave je svoje kraljestvo razširil. Ker mu je živeža primanjkovalo, ni mogel dalje v Evropo iti.

Po devetih letih pride nazaj, obložen z ropom vseh premaganih ljudstev. Nektere so svojo slobodo serčno branile, druge se brez upora udale. Sesoster je skerbel, da se je razloček teh ljudstev v njegovih spominkih, po šegi Egipčanov s hieroglifi zaznamenoval. Sto tempeljnov, bogovom, varihom vseh mest, v zahvalo sozidanih je bilo pervo in najlepše znamenje njegovih zmag; in dal je po napisih oznaniti, da so se te velike dela brez truda njegovih podložnikov dokončale. Svojo slavo je v to stavil, da jih je varoval in le ujetnike silil spominke njegovih zmag delati. Salomon mu je bil pri velikih delih izgled: ta modri knez je le podveržene ljudstva rabil pri velikih delih, ki so njegovo vlado tako slavno storile.

Tri in trideset let je vladal in čast svojih zmag dolgo časa užival; pa veliko bolj bi bil slave vreden, ko ne bi bila njegova prevzetnost storila, da so mu morali premagani kralji voz vleči. Nevredno se mu je menda zdelo umreti, kakor umirajo drugi ljudje: ko je v svoji starosti oslepel, je sam sebe umoril, in je zapustil Egipčansko za vselej bogato. Njegovo kraljestvo pa vendar ni šlo čez četerti rod; toda še o času Tiberija so stali krasni spominki, ki so zaznamenovali obširnost njegovega kraljestva in iznesek davkov.

Egipet se je kmalu k svoji navadni mirnosti vernil: nekdo še celó piše, da je Sesoster po svojih pridobitvah Egip-

Digitized by Google

čane, bojé se puntov, sam pomehkužil. Če se sme to verjeti, je bila le skerb, ki jo je za svoje naslednike imel, ker ni viditi, česa bi se bilo njemu bati od svojih ljudstev, ki so ga silno častile. Sicer je ta misel tako velikega kneza malo vredna; in pustiti, da serčnost podložnikov pojema, to se pravi za varnost svojih dežel slabo skerbeti.

Tudi je res, da to veliko kraljestvo ni dolgo terpelo: vsaka reč mora kdaj konec vzeti. Na Egipčanskem vstanejo razpertije. Za Anisa (Anysis) slepega plane v kraljestvo Sabakon Etijopec, ravna z ljudstvom dobro, in napravi toliko velikih reči, kot nobeden izmed domačih kraljev. Sabakon se po petdesetih letih srečne vlade v Etijopijo verne.

Zapuščeno kraljestvo pade v roke Setonu, Vulkanovemu popu, knezu, ki je bil po svojem pobožen, pa premalo vojaški, in ki je vojaštvo, z vojščaki gerdo ravnaje, do konca oslabil. Od tega časa se je Egipet le s tujimi vojščaki zderževal. Nahajamo dvanajst kraljev, ki jih je ljudstvo izvolilo, in ki so vlado med seboj delili. Oni so tistih dvanajstero poslopij sozidali, iz kterih je bil Labirint zložen. Dasiravno ni mogel Egipet svojega veličanstva pozabiti, je bil vendar slab in med dvanajst knezov razdeljen. Eden izmed njih, namreč Psametih, se s pomočjo tujcov gospodstva polasti: Egipet se spet vstanovi, in je za petih ali šestih kraljev dovolj mogočen. Poslednjič je to staro kraljestvo, potem ko je okoli šestnajst sto let terpelo, in potem ko so ga babilonski kralji in Cir (Cyrus) oslabili, v roke prišlo Kambizu, najneumnejšemu izmed vseh knezov.

Tisti, ki so Egipčane dobro poznali, so previdili, da ni bil vojaški: vzroki tega so znani, Egipet je okoli trinajst sto let, ko je svojega pervega vojščaka Sesostra rodil, na miru živel. Tudi vidimo proti koncu, da pri vsi njegovi, s toliko skerbjo deržani vojski so bile tuje trume vsa njegova moč, kar je največša napaka. Človeške reči niso doveršene; in težko je umetnosti miru in koristi vojske skupaj imeti. Da je šestnajst sto let

Digitized by Google

stalo, je gotovo lepa reč. Persijane je Egipet le težko terpel, in je htel njih jarem več krat otresti: pa ni bil zadosti vojaški, da bi se z lastno močjo ohranil, in Gerki, ki so ga branili, so imeli drugod opraviti, in so bili prisiljeni, ga zapustiti, tako da je vselej pod svoje perve gospodarje nazaj padel; toda se je dolgo svojih starih šeg terdno deržal, in ni mogel zatajiti svojih pervih kraljev. Dasiravno se jih je pod Ptolomeji dosti ohranilo, se jim je vendar tolikanj gerških in azijatskih šeg primešalo, da se stari Egipet skoraj ni poznal.

3. Pomlad.

Zložil L. Vošnak.

Serce v persih se raduje,
Kadar vidim, da povsod
Vsaka stvar se oživljuje,
Vstaja pomladanski rod.

Solnce zemljo bolj ogreva,
Vso naravo zdaj budi;
Plašč zeleni jo odeva,
Mlado krilo vigredi.

Sepet krasno zelenijo
Travniki, ledine vse;
In po trati že bliščijo
Perve mlade rožice.

Že razlega se po gaju
Rádopevnih ptičev glas,
Naznanuje v vsakem kraju
Se radosti polni čas.

Že stoji na griču bela
Črešnja vsa okinčena;
Že je zeleniti jela
Breskva vsa pomlajena.

Digitized by Google

Lastovka je priletela,
Gnjezdice nabira si,
Kukov'ca glasit' začela,
Slavec sopet žvergoli.

Novo vse življenje diha,
Merzle zime sluha ni,
Veterc mili toplo piha;
Ah, želim si takih dni!

4. Pismo mladenča.

Spisal J. Navratil.

Prespoštovani gospod!

Ako je kteri nesrečnik, ki si je nesreče sam kriv, vreden milovanja poštenih ljudi, — vreden sem ga gotovo tudi jaz, in toraj sem si tudi svest pomoči Vaše, svest sem si, da me bote dobrotljivo zagovarjali preljubemu očetu, kterega sem prehudo razžalil, in kteri me zdaj — da bi tako ne! — po pravici sovraži. Vi, prespoštovani gospod, me dobro poznate. Nemara, da ste slišali od ljudi, ki jih nič bolj ne veseli, kot druge opravljati, kaj krivega čez-me, — pregreh svojih tudi ne tajim; ali verjemite mi, preblagi gospod, da sem zdaj ves drugači, da se svojih pregreh iz serca kesam, da sem se spet spametil in poboljšal. Nočem Vam dopovedavati, po kterih potih sem zašel na kraj strašne prepadi, na kterem zdaj brez pomoči trepečem; saj veste, kako slabo je serce človeško, kako velike moč zapeljivosti, kako kužni slabi izgledi. Kakor se je godilo že veliko mladenčem, tako se je tudi meni. Koliko krat sem se spomnil razuzdanec modrih besed predobrega očeta, premile matere, ki sta mi jih odhajajočemu iz domi pokladala na serce, in me živo živo prosila, da se naj posebno ogibljem slabe družbine! spominjal sem se tudi slatega izreka dobrega učenika, da se naj zlasti perve stopinje k hudemu skerbno varujem, za to ker naslednje pervo rada druga, drugo tretja itd.

Digitized by Google

Ali namesto da bi bil maral za te modre besede, udal sem se pervi priliki, prikrivaje si nevarne nasledke. Zdaj, zdaj me je izučila terpka skušnja, zdaj čutim, ker nisem htel verjeti, kako nespametno je v nemar puščati dobrohotne besede starišev in učenikov; reven, brez pomoči, brez prijatelja, brez dobrotnika, in — glejte polne mere nesreče moje! — brez očeta, zdihujem po pomoči, ktere nisem vreden, in ktere se ne morem nadjati, ako me zapustite tudi Vi, predobri gospod! Lahko da se čudite tem besedam mojim. Smem li Vam pohlevno prošnjo natančneje razložiti? Vi, preblagi gospod, in preljubi moj oče sta si največja prijatelja; Vas si je moj oče tako priljubil, da Vam ne more nikdar nobene prošnje odreči. Ako Vas je le draga in dobra volja, Vam ne bo težko narediti pota odkritoserčnim solzam skesanega sina do serca očetovega. Samo Vi mu lahko spet očetovske občutke obudite, in mu serd potolažite, opominjaje ga, kako blagoserčno je razžalitve odpuščati, kako neusmiljeno, take pregrehe po najostrejši pravici kaznovati, zlasti ako se jih človek odkritoserčno kesa, ako je še le pervič zagrešil, ako odpuščanja prosi, inod kritoserčno obeta, da se bo poboljšal. Če rečete, da sem nesrečnik, čigar življenje in smert v očetovih rokah stoji; če rečete očetu, da naj pomisli, da mu je sin, ki ga odpuščanja prosi, kteremu ni moč živeti, ako mu oče svojo roko odtegne; če rečete, da mu hočem prihodnjič vse njegove žive dni s pridnostjo in marljivostjo sladiti; če predragemu mojemu očetu vse tako sporočite: gotovo se mu serce omeči.

Tudi Vi, preblagi gospod, imate sina, ki je in bo zmirom vse veselje Vaše. Vprašajte se pa očeta, ne sodnika, ali mu ne bi odpustili, ako bi bil na mojem mestu? — Kdo — vprašate — je pa meni in očetu porok, da se boš res poboljšal? — Prespoštovani, blagi gospod, če ga ni drugega poroka, porok Vama so pregrehe moje, ki so me storile prenesrečnega, da bi se jim vernil v ostudno naročje. Ponavljaje preponižno prošnjo svojo, in nadjaje se blagovoljnega odpisa, ki

Digitized by Google

me bo ali osrečil ali nesrečo mojo še pomnožil, prosim, ne zamerite, mi da sem Vas derznil s tem pismom nadlegovati, in dovolite, da se imenujem s posebnim spoštovanjem

Vašega

prepokornega
J. J.

5. Popis rastlin, ki so žitom plevel.

Spisal Zalokar.

Pirenka ali pirnica [1]) ima dolge koleničaste in razraščene korenine, ki delajo v zemlji nekake vervi ali mreže, s kterimi vse preprezajo, in iž njih raste trava, ki ji pravimo pirenka ali pirnica. Ta plevel je, kjer se zakoti, težko zatreti. Če le kak majhin kosček koreninice v njivi ostane, kmalu se spet razraste.

Kokolj [2]) žene iz zerna po tri, štiri stebla, ki imajo še razrastlike; na verhu se delajo kupice polne černega semena, grahorju nekoliko podobnega, ki je tako debelo, da skoz rešeto ne gre, in toraj v žitu ostaja. Raste najrajši v erži.

Ljulika [3]) raste med pšenico in lanom, sicer malokje, iz zerna v tri, štiri stebla, in dela ploščate klase polne stoklasu enakega semena. Je tudi dosti debelo, da skoz rešeto ne gre, in v pšenici ostaja; to seme je zdravju škodljivo, polno omotice. Mlado ljuliko je od pšenice težko ločiti.

Slipovka [4]) se pri nas rada v njive zaploja, v vse žita, ima štirioglate stebla, kolenica po njih, in ob kolenicih osem peres, je mastna, gre na kviško, in dela gladko zernje toliko, da pri narejanju skoz rešeto ne gre, ter v žitu ostaja.

Gabez [5]) pri nas sem ter tje zlo razplojen, se najteže ž njiv čisto izpravi. Ima debele dolge korenine, in iz korenin

---

[1]) Triticum repens. [2]) Agrostemma githago. [3]) Lolium temulentum. [4]) Galium mollugo. [5]) Symphytum officinale.

Digitized by Google

raste široko in dolgo pérje, skoraj tako kakor lapuh, in je rašči rastlin zlo škodljiv. Če majhin košček koreninice v zemlji ostane, žene, in se berž spet razrašča.

Osat [1]) ima debele, dolge korenine in močno ternjevo steblo in pérje široko, mesnato, pa drobno seme. Korenine imajo rastlike, in jih je težko izervati. Najlože se zatira pri oranju, ko oralo zemljo zrahlja, in se z brano korenine iz zemlje izvlečejo. Raste iz korenin, in ravno zato ga je težko zatreti.

Grah [2]) raste najrajši v pšenici in erži, dela stročje in okroglo zernje, da ne gre skoz rešeto, toraj v žitu ostaja. Dasi ni škodljiv, vendar ga čertijo, ker ne daje rahlega kruha.

Kostreba [3]) raste najrajši v ajdi, ki je v deževju tako zatopi, da je ondi skoraj nič ni. Ker iz semena raste, zato se lahko zatare, če se požanje, preden seme dozori.

Stoklas [4]) je trava, ki ima precej velike ploščate klase, piri podobne, raste najrajši v mokrotnih njivah, v ječmenu in erži, in žito tako mori, da bi mislil, da se je spremenilo v stoklas.

6. Basni.

Spisal F. Metelko.

1. Popotnika in lipa.

Trudna popotnika ob poldanski vročini komaj zevata, kar zagledata poleg ceste lipo, ktera s svojimi košatimi vejami daleč okoli sebe po trati senco dela, in gresta v njeno senco na travo leč in počivat. Zdaj se pogovarjata, na lipo se ozreta, in pravita: Lepo je res to drevo; ali vendar je škoda zemlje, ki je toliko obsega, in ki ljudem nobenega užitka ne daje. O nehvaležna človeka, reče lipa, pač nista vredna, da živita! ravno zdaj mojo dobroto uživata, pa mi še ne privoščita zemlje, na kteri stojim, in mi še očitata, kar mi ni danega.

---

[1]) Cirsium arvense. [2]) Pisum sativum. [3]) Panicum crus galli. [4]) Bromus secalinus.

Digitized by Google

Marsikdo svojega dobrotnika graja in opravlja, ker meni, da mu je premalo dobrot skazal.

2. Oslova senca.

Kupec najme osla na kmetih, da mu blago v bližnje mesto nese; bilo je pa po letu ob veliki vročini in suši. Oslu tedaj naloži blago, in za njim gresta kupec in oslov gospodar. Ker je pa cesta po planem in skozi njive peljala, je kupec osla malo ustavil, in leže v njegovo senco, da bi se kaj ohladil in počil. Gospodar mu tega ni privoščil; vstati mu reče in osla gnati, kamor je ž njim namenjen. Najeto živinče, pravi kupec, smem goniti ali ga stati pustiti, kakor jaz hočem. Gospodar mu odgovori, da nima nobene pravice do oslove sence, ker je osla najel, ne pa njegove sence, in tako se prepirata in pričkata; verh vsega tega se tožita in pravdata zavoljo oslove sence, in ta pravda še dan današnji ni dognana.

Za kar se veliko krat prepirajo in pravdajo, ni dosta več vredno kakor oslova senca.

7. Veliki vojvoda Karel v bitvi Aspernski.

Spisal J. Navratil.

Dunaj, serce cesarstva avstrijanskega, se je bil udal Napolsonu leta 1809 poprej, kot mu je mogel vojvoda Karel na pomoč priti s svojo vojsko, s ktero je bil nakanil ošabnega Francoza zagrabiti na tistem polju, na kterem sta leta 1683 lotrinžki vojvoda Karel in poljski kralj Sobieski Turka kervoloka posekala. Soznavši na potu, da se je mesto sovražniku predalo, verne se Karel, in krene na sloveče prostrano polje moravske. Tam, kjer mu je slavni ded Rudolf Habsburški gospodar vse Avstrije postal, tam čaka in se želi na planem meriti hrabri in preblagi vojvoda avstrijanski z mogočnim sovražnikom, čigar ročnega in umnega kretanja po neravnih tleh se

Digitized by Google

je bilo našim bolj bati kot pa junaštva njegovega. Napoleon, ki je rad bitve počinjal, se dolgo ne premišlja, in dere prek Donave na njeno levo stran na bojišče. Po velikih težavah prekorači reko, in maha na Aspern in Essling na polje moravsko.

Vsa Avstrija, vsa Evropa se je ozirala zdaj na to imenitno polje in na junaškega vojvoda Karla, kteri je bil Francoza že iz početka zadnje vojske francozke več krat do dobrega otepel, kteri je bil zadnje leta vojaščino močno popravil, kterega je vojska, ker je po očetovski za-njo skerbel, kakor očeta ljubila, in vedno pripravljena bila, po njegovem povelju za domovino in cesarja kar je naj hujšega terpeti in umreti. Dokler je Napoleon Donavo prehajal, je naša vojska do 18. maja počivala, in novih vojščakov iz Češke in Moravske dobivala.

19. maja 1809 dobi Karel glas, da je sovražnik otok Lobavo posedel, da dela menda prek velike struge Donave most, in da se, po velikem prahu in po blesku pušek soditi, vsa francozka vojska prek Simeringa proti Kaiser-Ebersdorfu pomika. Drugi dan (20. maja) za rana se odpravi vojvoda Karel sam z oddelkom pešcov in konjenikov proti Lobavi, in vidi, da sovražnik ondi res vso svojo moč zbira, in da ga je volja po sili prek zadnje struge predreti. Sčim oddelek Francozov na levo stran pride, planejo naši konjeniki nad-nje, in jih veržejo nazaj. Karel pa, ki ni htel sovražniku na levo, stran Donave braniti, se verne s konjeniki, ukazavši pešcom, da se naj tudi za njim dve uri daleč umikajo, dalje ko se bo sovražnik razprostiral. Ta namislek Karlov je bil res derzen, pa modremu vojvodu pristojen. Ker je bil namreč zapovedal našim na desni breg Donave prejti, da ne bi mogel Francoz več proti Dunaju nazaj mahniti, ga je bilo treba na levo stran pustiti, da bi ondi naši na-nj planili, ravno ko se bo začel dalje pomikati in razprostirati.

Cesar Franc, ki je bil Dunaj pred vhodom Napoleonovim z vso rodovino cesarsko zapustil, se je mudil po noči med 20.

Digitized by Google

in 21. majem v Wolkersdorfu, veliki vojvoda Karel v Ebersdorfu, Napoleon pa na Lobavi.

Drugega jutra (21.) veli Karel svoji vojski na noge, in jo razdeli v dva razdelka.

Gredé mimo Süssenbrunna, je srečala vojska cesarja Franca. „Preljubi moji otroci, Bog vam pomagaj! Bog vam pomagaj!" jo solznih oči pozdravlja. „Bog živi cesarja!" zagermi iz gerla vseh, da se je zemlja tresla, in ta krik je bil prisega, da hočejo za cesarja in domovino kerv preliti in življenje dati.

Dokler si je med deveto in deseto uro vojska južino kuhala, je dal Karel svoj namislek napisati. Poglavitni namen je bil, sovražnika prek perve struge Donave zaverniti in mu potem mostove podreti.

Vredivši vojsko za na boj, prileti Karel, kakor sivi sokol, na berzem konju pred njo. Vse gleda na-nj. Šibkega je života, ali možkega in junaškega serca in pogleda, pa tudi milega in vljudnega. Tako molčé mimo- dolgih rajd dirjaje, navdaje vojščake svoje, samo pogledovaje jih, s serčnostjo in z ognjem. Vsak čaka le komaj povelja preljubega vojvoda. Kjer koli se on prikaže, vse kriči „Bog ga živi!" ne maraje za prepoved, da bi utegnil sovražnik po glasnem kriku za-nj zvediti. Od goreče ljubezni do mile domovine, cesarja in svojega vojvoda so vojščaki vsi v ognju.

O poldne se začnejo naši veseli in serčni dalje pomikati. Dobro uro stopajo proti Aspernu in Esslingu, ktera kraja je imel sovražnik v svojih rokah. Samo te vasi, ki imate zidane hiše, ste bile na neizmérni planjavi zavetje. Aspern ima na majhinem hribcu terdno cérkev z velikim obzidanim pokopališčem. V Esslingu stoji na polnočnem kraju velika in visoka žitnica z dolgim in širokim prostorom, opasanim z debelim in visokim zidom. Obe vasi, blizo Donave in še ne četert ure vsaksebi, je spremenil sovražnik s pomočjo umetnosti v silne terdnjave. Vse naše vojske je bilo 75.000 pešcov in 15.000 konjenikov.

Digitized by Google

Na vsem bojišču ni bilo še nikakega streljanja slišati. Kakor na morju mertvaška tihota nastaja, preden začne strahovit vihar razsajati, in ladje z ljudmi vred pokončavati, tako koraka tudi vojska avstrijanska natihoma nad francozko; ali ta grozna tihota se kmalu v strašen vihar spremeni. Ob eni po poldne se vali vojska Karlova v podobi velikega polobroča, kterega konca do Asperna in Esslinga segata, nad Francoze na levem bregu Donave stoječe, ki se tega niso nadjali, ter jim vzame na naglem Aspern, ključ in oporišče vojske francozke v ti bitvi.

Napoleon zve ravno zdaj, da mu je voda veliki most razderla. Ta glas mu ni po godu. Vendar Francozi most spet popravijo. Napoleon pričakuje skerbno še več svojih na levo stran reke. Ali mučno se mu približujejo. Begaje iz Dunaja, so bili naši veliko ladij na Donavi zažgali, ki so zdaj po narastli vodi priplavale in Francozom več mostov poderle. To jih je močno zaderževalo.

Zdaj se začnejo po malem sprijemati. Vidili bomo, kako živo, kako strahovito so se samo za vasi Aspern in Essling poganjali, kako si obe preotemali in se za-nje sekali, kakor da bi bilo ondi zakladov samega zlata, srebra in dragega kamenja. Zagrabivši se drugič preotmejo Francozi našim kmalu spet Aspern. Vnovič prideró naši, in hitijo sovražnika v drugo iz vasi.

Vendar se ustavi ta na pokopališču konec vasi. Novo kerdelo Francozov pritegne, in prežene Avstrijance z veliko silo iz vasi na plano. Od tukaj pa se sovražnik naglo verne. Ugledal je bil ob dveh po poldne velikanske tri rajde naših, ki so se bližale Aspernu.

Vojvoda Hiller plane na levo stran vasi, vojvoda konjenikov Bellegarde ravno pred-njo; serčno se branijo Francozi; ne moreta jih pregnati. Toda zdaj pridere še Hohenzollern, in strelja na sovražnika v Aspernu iz strani in izpred s težkim orožjem s tako strahovito močjo, da sovražnik večji del Asperna popusti. Ako se naši Asperna polastijo, ubranijo Francozom

Digitized by Google

lahko prehajati prek mostov na to stran, Napoleonu pa s te strani vračati se na uno: presekana bo moč sovražnikova. Pa tudi sovražnik je spoznal važnost tega kraja. Viditi, da se Francozom v Aspernu že terda godi, prisope junaški vojvoda francozki Massena, ter podžiga svoje z besedo in z izgledom. Divjaški boj se uname. Po vseh ulicah, v vsaki hiši, v vsakem skednju se bijejo in koljejo, za vsak voz, za vsak plug, za vsako brano se streljajo, spravljaje jih s poti, da bi se spopali. Vsak zidec je zaderžek našim, bran sovražniku. Zvonik, vsako drevo, vsako žitnico, vsako klet mora imeti v rokah, kdor hoče vso vas v pest dobiti, pa le za malo hipov; zakaj komaj so naši sovražniku ktere ulice, ktero hišo oteli, preotme on jim že ktero drugo, in jih prisili jo zapustiti. Kervavo, mesarsko klanje, je terpelo več ur; pet, šest krat je bila vas oteta, pa spet preoteta. Dokler se je to godilo, je mahala četerta in peta rajda naših po Karlovem povelju nad Essling. Napoleon ni stal daleč od te vasi, sam vojsko vladaje.

Karel ukaže z veliko kanoni s strani na Aspern in na Essling streljati. Kakor iz peklenske jame bruha ogenj iz votlin morivskega železa. Napoleon reče svojim to nevarno orožje ki je konjenike francozke neusmiljeno pometalo, našim po vsaki ceni vzeti. Serdito se zaleté konjeniki francozki nad to kerdelo naših; ali silni ogenj jih zaverne. Vnovič prilomasti v celih verstah konjica sovražnikova. Junaški se ji ustavlja naša, mož od moža se serčnejše brani; ali s preveliko silo se zaganjajo sovražni oklepniki nad naše konjenike. Dve kerdeli onemagate, in se spustite v beg. Pri ti priči pridirja Karel, kakor Mars vojske avstrijanske, z golim mečem v desnici, in ustavi z mogočnim ukazom begajoče. Vesel krik zažene vsa vojska, ko zagleda junaškega očeta pred seboj. Vsakemu zdaj serce kipi, vsak se spominja, kako je pred bojem vojvodu prisegel, vsak je serčnejši vpričo ljubljenega vojvoda junaka. Vredivši berž vojsko svojo, reče Karel pešcom s puškami na ramah na miru stati, in ne streljati, dokler jim ne ukaže. Napoleon, čigar posebna je

Digitized by Google

bila, nasprotniku s svojimi tako imenovanimi železnimi oklepniki, kupoma derkajočimi, sredino vojske presekavati, in kteri je bil tako že veliko krat premagal, misli tudi zdaj tako storiti in zmagati. Tema imenovanih oklepnikov dirja nad naše, da se zemlja potresa. Malo korakov ima še do njih. Naši stojé kakor okamneli; nobeden se ne makne. Tako je vojvoda velel. Češ, da se hočejo morebiti z lepa udati, ustavijo se Francozi s svojimi velikimi okovanimi konji na štirdeset korakov. Vse umolkne. Nekoliko Francozov skoči iz verst proti našim rekoč, da naj puške položé. „Pridite si po nje!" odgovarjajo naši, nekteri tudi streljajo, dasi vojvoda še ni velel. Več predrznežev francozkih pocepa s konj. Sovražnik se približa na petnajst korakov. Naši stojé še na miru. Sovražnik drznejši, jih vnovič opominja, da naj orožje položijo. Ali zdaj zadoni povelje vojvodovo, na mah zagermijo puške vseh verst, konji sovražnikovi padajo z jahači vred kakor muhe; strašni oklepniki Napoleonovi, doslej nepremagani, pobegnejo. Naši, da bi si madež izbrisali, preganjajo serditi begajoče konjenike, posebno tisti izmed konjenikov naših, kteri so poprej pred njimi bežali; ter jih zapokajo na njihove lastne pešce s tako močjo, da tudi veliko kerdelo pešcov poderó in razderó. Tudi so naši več Francozov v pest dobili.

Najteža reč se je po godu izšla. Zastarano misel, da so oklepniki Napoleonovi nepremagljivi, je stanovitost pešcov naših v malo hipih poderla. Vsak si zdaj več upa, vsi naši si zdaj mislijo, da morajo v ti vojski oni zmagati. Nasledka take misli ni težko uganiti. Vse to pa se je zgodilo po Velikem Vojvodu Karlu. Po namisleku svojem, vselej tje hiteti, kjer bo nevarnost največša, je res o največši nevarnosti za časa priskočil, in srečo Avstrije, ki je že omahovala, s krepko svojo roko obderžal. Srečno zapodivši sovražnikove konjenike v beg, se lotijo naši, da se ne bi sovražnik opomogel, neutegoma spet Aspern. Kakor toča ferčijo v vas svinčenke, ki ubijajo, in grozovite razpokače, ki zažigajo. Kakor nasip ležé trupla pobitih

Digitized by Google

sovražnikov okoli vasi. Francozi v časih odjenjujejo, in se obračajo; ali živo jih oserčuje in vodi nad naše nazaj razvun drugih pogumnih vojvodov posebno Masséna, kteremu slednjič kerdelo prek vode na pomoč prisope. Dokler del naših na Aspern strelja, strelja in zažiga drugi del Essling. Tudi ta vas že gori. Toda junaški jo brani Lannes, ni ga pregnati iž nje. Tri krat planejo naši na večer nad Essling, tri krat jih odbije Lannes.

Tudi v Aspernu se Francozi še možki branijo. Že deset krat so jim bili naši to vas vzeli, pa jo spet izgubili, vnovič dobili, pa vnovič izgubili.

Že se je mračilo; ali boj ne jenja.

Priskoči spet Karel. „Serčno naprej za domovino!" zavpije vojščakom svojim. Drugič oserčeni z besedo vojvoda junaka, se zaleté zdaj z bajoneti nad Aspern, in veržejo sovražnika iz vasi.

Razkačen strelja zdaj Massena z vsem težkim orožjem, kolikor ga je mogel zbrati, na Aspern, zaskoči z velikim kerdelom pešcov Avstrijance, ter jim preotme vnovič nekoliko vasi; cérkve in pokopališča pa jim ne more. Še le ob devetih zvečer neha boj, streljanje z razpokačami pa terpi še dolgo v noč. Polovico vasi ima v rokah sovražnik, polovico pa naši.

Na streljaj vsaksebi nočita oba serdita nasprotnika v nji po hudem boju, ki je le prejenjal zato, da se je drugega dne še pred zarjo z nova počel. Essling so imeli po noči samo Francozi v rokah.

Skerbno je pazil po noči nasprotnik na vsako kretanje nasprotnika. Francozi so prehajali vso noč z desnega kraja Donave na levega, toda počasi, ker so jim slabi mostovi pod nogami pokali. Ki je količkaj vojvoda, bi se bil na Lobavo umaknil in boj odlašal, dokler mu vojska ne ojača; Napoleon pa, kteremu se je do seb mal skoraj vse po volji godilo, hoče kervavi boj že drugi dan ponoviti. Toraj je ukazal mostove nenehoma popravljati in vso vojsko francozko na to stran odpraviti.

Digitized by Google

Ali neče tako dolgo čakati, neče mu ne stopinje prepustiti Karel. Ni se še izdanilo, že se spremeni ponočno pocljanje v bojevanje. Ko se beli dan zaznava, so naši že vsi pod orožjem. Tudi Napoleon je sedel že med drugo in tretjo uro 22. maja na konju. Debelo zernje, ki ga mečejo naši skozi gosto meglo, podere vojvodu Monthionu blizo Napoleona konja pod nogami. Ko se pervi žarki rumenega solnca izza gor prikazujejo, bijejo se v Aspernu že z včerajno serditostjo. Čez nemoč se upira sovražnik, toliko da ne onemaga. Massena dobi pomoči, zasači nad 800 naših, in upleni po vročem boju vso vas. Ali malo časa jo ima. Po gadje deró naši v gorečo vas, se borijo po nečloveški na sredi plamena dalje kot uro, in pretirajo sovražnika do zadnjih hiš. Francozu priskoči novo kerdelo; naši se morajo drugič umikati.

Dokler so se za Aspern poganjali, reče Karel svojim tudi Essling zagrabiti. Ervanje ne terpi dolgo, in Francozi streljajo samo iz žitnice in iz malo hiš na naše; vse drugo so jim bili ti oteli. Francozi dobijo nove pomoči, in preženejo naše do čista.

Zdaj zapové Napoleon sredino vojske Karlove predreti in polovico na Ogersko, polovico pa na Česko zapoditi. Massena je bil dobil povelje, da naj Aspern brani, dokler mu ne bo moč drugi vojski pridružiti se.

Lannes dere z velikimi verstami proti majhinemu stermcu, kjer sredina vojske Karlove stoji. Namenil je bil, od levega krila jo odtergati in v reko zapokati. Z gromom težkega orožja, iz kterega železne strele švigajo, ga pozdravljajo naši. Ali brez straha ruši sovražnik dalje; Napoleon sam veleva, kako se treba kretati. Nekoliko njegovih veršel prilomi celó do poglavitnega staniščа Karlovega.

Zmagavski krik se razlega med verstami Napoleonovimi. Massena zapušča že Aspern, da bi se ti vojski pridružil. Po junaški zavernejo naši Francoza na več mestih, in mu branijo dalje. Ali izpehani polk Cahov se ugne iz sredine. Tudi več drugih verst se razdere. Zahman se trudijo vojvodi naši, da bi jih

Digitized by Google

spet v verstili. Sredina je prederta; sovražnik se že veseli, da je premagal.

Zdaj prileti, kakor strela iz neba, z novim kerdelom Karel, napolni praznino na sredi, ter šviga sem ter tje, sklicuje vojščake, zaterjuje druge predore, oserčuje boječe. Kjer je najnevarnejše, tje sope Karel. Hrabrost in glava njegova, celó po sovražniku hvaljena, danes posebno možuje.

Pervak izmed junakov podkurja s serčnostjo svojo serce vojvodom in prostemu vojščaku. Zagrabivši zastavo polka Cahovega z lastno roko, pelje vojščake tega kerdela vnovič na boj tako na blizo, da so ga sovražniki spoznali. Oserčene rušijo druge verste naših za derznim vojvodom. Kakor da bi svet na kose razpadal, poka in treska na vse strani; Karel stoji za čast in za domovino brez straha na najnevarnejšem mestu, na sredi ognja, kakoršnega niso vidili najstarši vojščaki nikdar poprej. Kupoma krijejo trupla pobitih vojščakov kervave tla, najimenitnejši vojščaki in pobočniki okoli Velikega Vojvoda so že ranjeni; ali dolgo ne more nobeden nobenega premagati. Napoleon hoče ravno z novim kerdelom zagrabiti; pa zve, da mu je veliki most z drugimi vred razdert, in da bodo več ur popravljali, preden ga popravijo. Karel je bil namreč svoje napotil, da so več zažganih in s kamenjem napolnjenih „mlinov na ladijah" po vodi spustili, ki so zdaj sovražniku mostove podirali. Pomogla je tudi velika voda po skopnelem snegu, prinašaje veliko herkljev odterganih mlinov in drugega plavja.

Presekana je zdaj vez vojske Napoleonove na ti in na uni strani. Soznavši to nesrečo zjutraj med osmo in deveto uro, neha se Napoleon z našimi spopadati, in hoče čakati, dokler mostov ne popravijo. Ali sporočé mu, da to ni mogoče, da tedaj una vojska ne more nikakor na to stran; že tudi Francozom strelnega praha primanjkuje.

Tačas dobi Karel glas, da so naši poderli tudi mostove, napeljane z desnega kraja na Lobavo, in vidi, da je po tem takem moč sovražnikova oslabela. Toraj se vali Karel zdaj z

Digitized by Google

vso vojsko nad Essling in Aspern. Kakor toča se siplje svinčeno zernje na sovražnika, gromovito buči težko orožje, na sredini in s strani so se lotili naši sovražnikov. Saint-Hilaire pade, Lannes beži do male mlake za majhnim stermcom med Aspernom in Esslingom.

Napoleon se ne more drugam umakniti kakor po edinem mostu, iz ladij napravljenem, na Lobavo; pa tudi proti temu mostu plava goreč mlin na ladijah in veliko herkljev. Napoleon vidi, da je premagan. Da bi mu vsaj ta most ostal, in da bi mogel po njem s svojimi o mraku na Lobavo uteči, mora se z nasprotnikom za Aspern in Essling na smert tolči.

Ktero pero bi popisalo neznano pokanje in sekanje tega boja! Zdaj zmagajo naši, zdaj sovražnik, zmágovati návajen. Ali kjer koli pešajo Avstrijanci, tje švigne Karel, vojščaki njegovi so z novo močjo navdani, in se vračajo kakor prerojeni v boj. Napoleon, Lannes, Massena in Bessières spodbadajo na sredi prestrašnega ognja vojščake svoje. Več vojščakov tik za Napoleonom pocepa prestreljenih na tla. „Gospod! vernite se, kriči vojvoda stražnikov cesarju, drugači Vas dam po sili odpeljati!" Tudi Karel je pridirjaval na čelo vojske svóje, in ohrabroval z izgledom hrabrosti junaške tudi druge.

Napoleonova vojska je tako opešala, da se ne more več pred Aspernom in Esslingom boriti; pobegnivši iz Aspérna do cela, skrije se za vas; pa v Esslingu se še ustavlja. Sme se reči, da je bila po ti zgodbi zmaga že naša. Vendar je treba sovražniku ves Essling preoteti, ako hočejo naši zmago povse v rokah imeti. Živo živo se še sprijemajo, na vso moč se branijo obupovaje Francozi; presilno, neznano se krešejo, več krat boj prestane, da se huje ponovi, grom za gromom, tresk za treskom gluši ušesa; več krat otme vojska Karlova Francozom Essling, pa ji ga po kervavih bojih poslednjič spet preotmejo, in zabranijo pot do mosta na Lobavo, ali le zato, da na večer po edinem mostu tje bégajo. Napoleon je premagan. Veneo nezmagljivosti mu je pervi z glave potegnil Karel, Veliki Vojvoda Av-

Digitized by Google

strijanski. Napoleon je ušel na Lobavo. Vojvodi njegovi, Pouzet, Espagne, Montebello, Albuquerque in Saint-Hilaire so ubiti, Lannesu, prijatelju in ljubljencu Napoleonovemu, obe nogi odstreljeni; tudi on mora umreti na prevelike žalost cesarju svojemu. Malo, da ni tudi Massena noge izgubil. Naši so pogrešali ubitih in ujetih: 12 vojvodov, 758 oficirov in 20.679 drugih vojščakov; ali izguba sovražnikova je bila še večja. Vojvoda Touler in Durosnel sta bila ujeta, pet je bilo ranjenih. Tudi so naši za znamenje slavne zmage veliko jezer pušek in oklepov sovražnikovih v pest dobili.

Z veliko nevarnostjo je bežal Napoleon o hudem viharju o polnoči med 22. in 23. majem v čolniču iz Lobave, in utekel, ker je Donava veliko težkega plavja prinašala, komaj na eno stran. Ako bi bil Karel dosti brodov za most imel, lahko bi bil zdaj posekal tudi Massená-ta, ki je moral sam na Lobavi ostati, ker niso mogli Francozi zavoljo povodnji več dni mosta do desnega kraja reke narediti. Ali brodovja ni bilo Karlu dovolj, tudi mu je bila vojska po tolikem terpljenju vsa izpehana, primanjkovalo je verh tega strelnega praha in drugih potrebnih reči.

28. maja je prišel cesar Franc iz dvornega stanišča k hrabri vojski svoji, ki ga s krikom veselja sprejme. Vpričo nje objame cesar Vojvoda zmagavca, brata svojega. Potem jaše od kraja do konca vse vojske, zahvaljevaje se vsakemu vojvodu posebej. Velikemu Vojvodu bratu Karlu pa pošlje drugi dan pismeno pohvalo in zahvalo, v kteri ga imenuje odrešenika domovine in cesarstva, kteremu je bilo pervemu namenjeno petnajstletno srečo vojaško očabnega nasprotnika podreti.

Dneva 21. in 22. maja ostaneta vekomaj imenitna za zgodovino avstrijansko in vsega sveta, na slavo junaškemu vojvodu, na slávo vsi vojski avstrijanski. Napoleon sam je nekdaj rekel: „Kdor ni vidil Avstrijancov pri Aspernu, ni vidil ničesa."

Digitized by Google

8. Druga vojska križarska.

Spisal J. Rozman.

Kristjani v zapadu slišati, da je Edessa Turkom v roke prišla, se prestrašijo, in so vsi v skerbeh za Jeruzalem in druge svete mesta: vendar ko bi jih Sveti Bernard spodbodel in unel ne bil, bi bili javálne v sveto deželo prišli. Sveti Bernard je bil suh od posta in bled od dušnega truda, ali umen in krepkodušen, da je vse svoje verstnike presegel, in je na zboru v Burgundiji tako govoril in množico tako užgal, da je križev za vojščake zmanjkovalo, ter je moral svoje oblačilo razrezati. Francozki kralj Ljudevik VII., njegov brat, mnogo škofov, žlahtnikov in velikašev, celó kraljica Leonora so pod bandero stopili. Cesar Konrad III. se je z začetka izgovarjal, ali ko mu Sveti Bernard s strašno sodbo božjo žuga, se je tudi on udal rekoč: Bog naj me ne najde nehvaležnega, in se v spomladi leta 1147 čez Ogersko napoti. Ž njim je šlo 70.000 pogumnih vojščakov, med kterimi sta bila tudi Bernard, istrijanski, in Otokar V., mejni grof štajarski, in so po suhem, dasiravno silno težavno do Male Azije prišli. Tu pa so jih Gerki za nos vodili, jim celó za denar potrebnega živeža niso hteli dajati, temuč vse poskrili pred njimi. Nekega jutra, ko so ravno v sredo prostrane pustinje prišli, so izginili vsi njihovi vodniki, kakor da bi se bili v zemljo pogreznili: kdo jih je podkupil ali Turki ali Gerki, sam Bog ve, tako da ubogi križarji niso vedili, kam se oberniti, in so začeli od žeje in glada pojemati. Na vse to pa še Turki pridirjajo, jih obsujejo od vseh strani kakor roj razdraženih seršenov, in čez neke dni od 70.000 čverstih mož komaj 7.000, vseh medlih, živih ostane, in dospe v Nicejo, kjer so francozkega kralja Ljudevika VII. in njegovo vojsko našli.

Francozi, slišati, v kake zaderge so cesarski vojščaki zašli, po drugem potu napnó, tik morja namreč, na Smirno in Efes; ali tudi njim, dasiravno so se kakor oroslani bojevali, se je slaba godila. Turki jim ne dajo počitka ne po dnevu ne

Digitized by Google

po noči, se zdaj tu zdaj tam na nje zaganjajo, in jih mnogo pomoré; še huje pa so Gerki ravnali: strašno so jih derli, goljufali, tepli in morili, tako da so ubogi križarji že rajši pri nevérnih Turkih, kakor pri kristjanskih Gerkih pomoči iskali, in jo tudi lože našli.

Kar jih je smerti in sužnosti ušlo, tisti so se zbrali, pri Antiohiji, kjer jih je njihov kralj Ljudevik čakal, in šel ž njimi na ravnost v Jeruzalem, kamor je skoro ob enem tudi Konrad III. s svojimi od Akona prišel. V Jeruzalemu sta bila oba slavno sprejeta, sta obiskala pobožno vse svete kraje, in si v roke segla, da ne bosta prej jenjala bojevati se, dokler imenitnega mesta Damaska ne dobita. Ali overe so bile prevelike in moči preslabe: po mnogem trudu morajo križarji odjenjati, in oba, Konrad in Ljudevik, zapustita Palestino, in se nazaj v svoje deržave podasta. Tako žalosten konec je imela druga križarska vojska: od 170.000 dobro oboroženih, pogumnih vojščakov je le malo živih ostalo, pa vendar nobenega dobička! Največ krivi brez vsega dvoma so bili Gerki; pa tudi križarji sami so se jako zakrivili: razuzdanost jih je omehkužila, razpertija oslabila, zato so prišli sovražnikom v roke.

Od te tobe je Jeruzalemsko kraljestvo vidno hiralo, in tsvojemu koncu nasproti hitelo. Kralja Balduin III. in Amalrik sta s svojo hrabrostjo njegov razsip nekoliko še ustavljala: ko je pa nastopil trinajstletni Balduin IV., slep in gobav ubožec, je bila nevarnost od dne do dne bliže. Sultan Saladin z 80.000 Turki se na Tiberjaško mesto verže, Jeruzalemskega kralja Gvida, ki je s 50.000 vojščaki v pomoč prihitel, premaga, ter njega in najimenitnejše viteze v pest dobi. Na to se mu mesta vekši del udajo, kajti velik strah gre pred njim. Za malo časa stoji njegova vojska pred Jeruzalemskimi vratmi, ter mesto obleže. Z začetka on kristjane nagovarja, da bi mu mesto v roke dali, pozneje pa mu kristjani mesto ponujajo, ter samo milosti in življenja prosijo, ali dolgo noče Saladin od milosti nič slišati. Potem še le, ko Jeruzalemski vojvoda Balijan žuga,

Digitized by Google

da bo mesto vse razdjal, jim dovoli, da smejo iz mesta iti z vsem svojim blagom in imetkom s tem, da plača mož deset, žena pet, dete en zlat, sveti grob pa sme vsakdo obiskati, ako cekin odrajta.

Po ti prigodbi sveto mesto svojo glavo nagne, in nevérnike v svoje naročje vzame. Tretjega oktobra 1187 Saladin v mesto pride, krístjansko cérkev v mohamedansko prémeni, celó svetega križa se polasti; krístjani pa kervavega serca iz mesta grejo, jokaje in tarnaje, tako da se je celó Turkom milo storilo. Saladin ves ganjen jetnike brez odkupščine izpusti, in 220.000 zlatov med uboge, vdove in sirote razdeli.

9. Magnetičnost.

Spisal K. Robida.

Neka ruda železu podobna vleče koščeke železa na se, in jih derži. To rudo so naši prededi po mestu Magneziji v Aziji magnet imenovali, moč, ktera v magnetu vlada, imenujemo pa magnetično moč ali magnetičnost. Vendar magnetični kamen ne kaže na vseh straneh enake móči, ampak posebno krog dveh pik, kteri magnetični piki imenujemo. Zatoraj se magnetični kamen z železnima ploščama oblaga tako, da se vsake pike ena plošča tišči. Štirioglasta konca ploščsta magnetični piki. Ako magnet na nit obesiš, da se lahko suče, tako se ti bo postavil, da bo ena pika proti polnoči, ena pa proti poldnevu gledala. Pervo imenujemo polnočno, drugo poldnevno piko. Ako temu magnetu primikaš drugega, bo polnočna pika enega hitela k poldnevni piki drugega, in polnočna pika enega bode bežala od polnočne pike drugega. Za to pravimo: piki enakega imena se sovražite, neenakega imena se ljubite. Magnet vleče razvun železa neke druge, manj znane rude; kotlovine in cinka pa ne vleče. Magnet vleče železo k bližnji piki, derži ga z neke močjo, in v njem tudi zbuja magnetično moč. Zakaj tako

Digitized by Google

železo, ktero se magneta tišči, vleče drugo železo na se. Vendar železo, kdar ga od magneta odtergaš, izgubiva magnetično moč. Druga je z jeklom: šivanka, ktera se je magneta deržala, kaže v železnih opilkih, ki jih na se vleče, magnetično moč, ako ravno je bila zdavnaj odtergana od magneta. Navadne šivanke magnetično moč tako le dobivajo: deni jih v pripravljeno leseno jamico, in dergni jih zmiraj z eno magnetično piko od kraja do konca; kdar prideš na drugi konec, pelji magnet malo naprej, in v obroču na kviško, potlej nazaj, in dol na pervi konec igle, od kodar drugič dergneš. Kdar si kakih dvajset ali trideset krat posmuknil, prekucni iglo, in jo dergni na drugi strani ravno tako. Konec igle, na kterem si začel s poldnevno piko dergniti, kaže poldnevno piko; konec, kjer poldnevno piko magneta odtergaš, kaže polnočno piko. Polnočna polovica magnetične igle je navadno višnjeva, da jo že po videzu lahko poznaš. Magnetično iglo, ktera ima v sredi neko jamico, položi na ojstro jekleno iglo, ktera v leseni podlagi po koncu stoji: magnetična igla se bo nekaj časa tresla, potlej umirila, in kakor vsaki magnet, z enim koncom proti polnočni piki, z enim pa proti poldnevni kazala. To lego igle, iz ktere se ona navadno le malo odmikuje, imenujemo magnetični poldnevnik.

Razvun popisanega derganja je še mnogo drugih načinov, po kterih se stanovitna moč v jeklu zbuja. Le teh pa ne bom dalje popisoval, naj le pristavim, da se veliko krat zbuja magnetična moč v železu ali jeklu, dasi je ne iščemo. Jekleno orodje, kakor sekire, kladiva, svedri, s kterimi se jeklo ali železo obdeluje, postaja magnetično. Pili šivanko, in vtekni je v železno pilovino, prijemala se je bode. Tudi železni križi na cérkvah dobivajo sčasoma magnetično moč, kakor učeni možje terdijo, od magnetične moči zemlje. Ako treščí v železno ranto, postane magnetična, tedaj daje železu ali jeklu magnetično moč tudi blisk.

Digitized by Google

10. Perve turške vojske po slovenskih deželah.

Spisal J. Terdina.

Turki so prišli iz Azije, in so leta 1453 gerško cesarstvo prekucnili. Že po naravi so bili oni prederzni ljudje, pa vera, ktero so bili prijeli, bi mogla tudi manj pogumno ljudstvo vžgati. Verovali so namreč, da je človeku vsaka reč in tedaj tudi smert namenjena, tako da ga mora doseči, naj bo že tu ali drugje; da bi tisti, kteri v boju pade, tisti čas enako umerl, ako bi bil prav doma v svoji hiši ostal. Vsak lahko vidi, da so Turki s takimi mislimi brez vsega straha v boj hodili, in tedaj navadno svoje sovražnike premagovali. Njih vera je njim zapovedovala, da se morajo tako dolgo bojevati, dokler vsi narodi najvikšega boga in preroka Mohameda, začetnika mohamedanske vere, ne spoznajo. Tedaj so se tudi Turki bojevali z vso serditostjo, ktero vsakdo ima, kdar se njegovi veri pregraje postavljajo. „Polomesec in Mohamed!" so kričali, kdar so v bitvo šli; „polomesec in Mohamed!" se je tudi v bitvi razlegalo, in je trudne vojščake z novim ognjem navdajalo. Ta misel je od pervega do zadnjega vso vojsko vodila, in tedaj se ni čuditi, da so, kakor dirjaje, deželo za deželo dobivali, sovražnika za sovražnikom užugovali, in do leta 1400 po eni plati že do Ogerskega, in po drugi do naših dežel priderli. Tega, kar se je na ogerski strani godilo, ni naš namen premišljevati: pa dogodbe po naših krajih morajo naše oči na se obračati.

Turški sultan Amurat je bil Ogre potolkel, in pošlje potem svojega vojvoda Ahmet Bega s 25.000 Turki v zapad, da bi se tudi tukaj turška oblast razširjala. Ahmet Beg se vzdigne z armado, koraka ob Dravi naprej, in plane na spomlad leta 1418 grozovito na štajarsko zemljo. Njegov namen je bil planiti na Radgono, ktero mesto je bilo prevažno zovoljo lege,

Digitized by Google

pa le za silo s srednjimi nasipi in plitvimi rovi uterjeno. Pa v Radgoncih je vrela junaška kerv, ktera je njim namestila visoke zidove in globoke rove. Saj je šlo za domovino, za žene in deco, sosebno pa za sveto vero, ktero turški kervoloki preganjajo. Možje, mladenči, žene in celó otroci ozidje napolnijo, in se s puščicami, kamenjem in vrelim kropom na brambo pripravljajo. Ahmet Beg pride, plane, pa zastonj je njegovo početje; on plane vdrugič, vsa moč je proti mestu napeta, serdito je zaskakanje Turkov, pa zastonj je spet njih prizadevanje; v tretje buti Ahmet Beg, z mečem v pesti deró Turki na zid, kakor potoki se kerv teh in unih pretaka, pa pogumnost kristjanska prekosi divjačnost turško, in v tretje je Ahmet Beg od zidovja odtiran. Razkačen, da mu je spodletel namen, se verže potem po mestni okolici in po murskih planjavah, ter mori in žge, da je bila dežela krog in krog na dni hoda pokopališču in pogorišču enaka.

Pa sporočilo od oblege Radgone po vseh krajinah prebivavce zdrami, oroža in na konje posaja. Iz Koroške, Kranjske, Štajarske in Hervaške deró junaki na Lipniško polje, in komaj jih je 12.000 zedinjenih, že Ahmet Bega popadejo. Turkov je 20.000, ne more se jim serčnost odreči; pa vekša pogumnost je tudi tu število namestila. Boj se mete strašno, oče Friderika IV., vojvoda Ernest, sam pade raz konja, in je s sovražniki obdan, pa njegovi vojščaki ga rešijo. Še enkrat se boj nesrečno obrača, ko pade Ahmet Beg, zadet s sabljo Frangipana, vojvoda Hervatov. Zdaj ni več rešitve Turkom: 16.000 nevércov pokriva bojišče, druge 4.000 pobijejo pa Radgonci.

To je bil pervi prihod Turkov v slovenske dežele. Leta 1431, tedaj 13 let po Lipniški bitvi, se zbere v Bosni spet 20.000 nevércov, ki jo na Kranjsko namerijo. Njih sled so kazale požgane vasi; njih divjost so kazale brezštevilne grozovitosti. Tako so prišli skoz Hervaško na meje kranjske in prek. Metlika je bila perva, ki jo zagrabijo, in veliko manj. kot Radgona uterjena, se tudi z manjšo pogumnostjo brani. Tako

Digitized by Google

je Turki dobijo. Pa ne zadovoljni s tem, dalje in dalje divjajo, ropaje in požigaje, po svoji stari navadi. Zdaj se Kranjci zberó, le 4.000 mož po številu, pa bi rekel 40.000 po pogumu, in zagrabijo nevérce. Boj je strašen kakor Lipniški, pa tudi srečen kakor uni. Rop, jetnike, več jezer pobitih popustivši na bojišču, bežé Turki neprenehoma do bosenske meje.

Od zadnje bitve je 40 let preteklo brez nadlegovanja, in tako so jeli naši predniki brez skerbi živeti, puščali so orožje erjaveti, in so na Turke, ki niso tako dolgo prišli, popolnoma pozabili. Morebiti bi jih bili nevérci tudi dalje časa še na miru pustili, ko bi se ne bile na Hervaškem notranje razpertije unele. Najbogatejša in mogočnejša gospoda v deželi, Krupa in Frangipan, sta se jela tu zavoljo nekoliko zemlje pričkati in sovražiti. To sovraštvo se je kmalu vseh Hervatov prijelo: eni so se za Frangipana, eni pa za Krupa potegovali. Ker je bilo Krupovih prijateljev manj, in niso bili Frangipanovim kos, za to so se prederznili Turke na pomoč klicati, češ da bi z njih pestjo Frangipanove strahovali. Z veseljem čuje vojvoda bosenski Vej Beg ta klic, in pride naglo z veliko armado na prestrašeno Hervaško. Ko je tu Krupove nasprotnike ukrotil in veliko plačo prejel, gre 1469 namesto v Bosno nazaj, prek Kope na Kranjsko. Ljudstvo najde tu brez orožja, na nikakoršen boj pripravljeno in vse prestrašeno. Da bi lože ropal, razdeli svojo armado na tri trume, ktere se potem po celi deželi razlijejo. Ravnanje vseh trum je bilo enako: kodar so hodile, starčeke so davile, mladenče v sužnost odpeljavale in božje veže požigale. Ena truma je htela Ljubljano užugati, ker ji je pa spodletelo; toraj je dalje noter do Preddvora vihrala. Tukaj so iz neke vasi vsi ljudje pobegnili, razvun enega starčeka, ki je že komaj hodil. Druga truma se je Metlike lotila, in je potem, ker se ji ni udala, po Krasu do Hrušćice prihrula. Ljudje so povsod pobegovali, le na enem griču je, kakor pripovedka pravi, velikanski mož

Digitized by Google

brez straha derva sekal. Ko so ga Turki zagledali, so hteli na-nj planiti, pa mož je vzdignil svojo sekiro, in je tako grozovitno v sovražnike gledal, da vsi omamljeni od griča pobegnejo. Tretja derhal je bila proti Novemu Mestu mahnila, pa vendar malo opravila. Marno se orožajo zdaj kranjski stanovi, trume kmetov se po vseh dolinah nabirajo, in kmalu pelje Hohenwart 20.000 mož nad Turke. Pa oni so nevarnosti umaknejo, in nagloma v Bosno utekó. Več kot 9.000 jetnikov so s seboj gnali; število tistih, ktere so Turki pobili je 6.000 preseglo.

Že za dve leti so nevérniki spet prirojili, in divjaje noter do Iga prišli. Največšo škodo so storili, ker so mimo Zatične gredoč ondi prelepi klošter razdjali, sicer njim je pa na vseh krajih presedalo. Zakaj ljudstvo se je zdaj berž, kar se je dalo, pripravilo, in če ne drugega orožja, saj debel, iz najterjega lesa narejen tolkač in pa močen, z dolgimi žeblji pri koncu obit porat imelo. Nikamor niso Turki več nenadoma prišli. Ker konaj so se persi vasi bližali, so nažigali prebivavci na bližnjem hribu germado, in to znamenje je hodilo od hriba do hriba po vseh krajinah, da se je tako po teh germadah kmalu po vsi deželi prihod Turkov pozvedil. Pod vodstvom deželnih stanov so se potem prebivavci vzdigovali, in vsi hiteli, kjer je nevarnost pretila. Desti krat se je pa tudi že posameznih vasi Turkom ubranilo. Takrat so jeli namreč pokopališča ograjati z zidovjem, ktero so tabor imenovali. Kdar so Turki prišli, so znašali ljudje svoje blago na pokopališče, otroci in žene so šli v cérkev molit, možje so se pa postavljali za tabor, kjer so se toliko serditeje branili, ker ni bila le njim, ampak tudi ženam in otrokom smert ali sužnost gotova, aki bi Turki tabor premagali.

Kakor listja in trave, pride nevérnikov spet 1472; vse Dolensko je preplavano in pomendrano razvun taborov, ki se branijo, in gor se vali turška armada proti Gorenskemu, da bi poglavno mesto, belo Ljubljano, posilila. Z divjačnostjo jo začne,

Digitized by Google

ko pride, naskakovati, predere v šentpetersko predmestje in na Poljane, in zažge lepo šentpetersko cérkev; pa v mesto ne more. Močne nakope sicer si napravi potem v zadobljenih ulicah, pri Šiški in za Sv. Krištofom pa ležišče. Pa nagloma planejo spet Ljubljančani nad njo, Turke najprej iz Poljan preženejo, potem pa tudi Šentpeter otmejo. Vsi prestrašeni o taki brambi, se nevérniki vzdignejo, svoje tabore pri Šiški in za Sv. Krištofom popusté, in nazaj v Bosno pobegnejo. Spomin te zmage so potem Ljubljančani vsako leto noter do današnjega dne unkraj Sv. Krištofa obhajali, le da so rabili na mesto razbeljenih svinčenih krogelj pomoranče, ktere je Ljubljanska gospoda med množino zbranih dečkov metala.

11. Gosenica srebernica in debeloglavka.

Poslovenil J. Bleiweis.

Srebernica, izmed vseh gosenic skoraj najškodljivejša, ni le sadnemu, ampak tudi drugemu drevju in germovju škodljiva. Babica jajčica okrog mladik drevja leže, in z nekakim sokom vkup lepi. Iž njih se v velikem travnu gosenice valijo. Koj ko so izvaljene, so goseničice erjavkasto-černe. Sčasoma dobijo erjavkasto-višnjevo barvo z rumenimi prečicami. Vsa gosenica je čez dva palca dolga, silno tanka in s tankimi kocinicami poraščena. Rožnega cveta se gosenica navadno med pérje v okrogel meh zapreda, ki je z nekakim, kakor apnenim mahom zvunaj, še bolj pa znotraj oštupan. Za štiri tedne se metulj izvaljuje, ki je rumen ali erdečkasto-rumen. To gosenico je najlože končati velikega travna, zlasti o merzlih deževnih dneh. Ob takih dneh nahajamo veliko takih gosenic med rogovilami drevja. Tukaj jih s starimi metlami, omeli ali pa cunjami po več sto na en pot lahko potaremo; če so pa na previsokem drevesu, jih lahko streljaje z drevesa strebimo. Toda puška ne sme terdo nabasana, tudi ne zapilkana biti, in goseničino gnjezdo se mora le od strani zadeti.

Digitized by Google

Gosenica, ki se debeloglavka imenuje, se vali v začetku mesca velikega travna iz jajčica, in ima silno debelo rumeno glavo s černimi pikami. Na herbtu zadaj ima šest parov erdečih pik, na straneh života sivo-rumene šopke kosmatin in po herbtu po samem stoječe kosmatine. Rožnega cveta ta gosenica dorašča, in zdaj si na vertnih ograjah ali pa za skorjo kakega starega drevesa kraja išče, da bi se v meh zapredla, kar se za nekoliko dni godi. V štirih ali petih tednih je metulj goden. Babica je večja kot samec. Samec je erjav, babica pa gerdo - bela s černimi žilami v krilih. Kjer se babica iz mehu izgodi, tam tudi večji del ostaja. Potem ko se s samcom združi, leže po ograjah vertov, zlasti pa pod skorjami starega drevja. Zalega, v kteri je 400 do 500 jajčic, je rumenkasto - bela; babica jo z gerdo-belo ali rumenkasto-erjavo volno pokriva. Ker se zalega lahko vidi, ni je težko od ograje ali pa drevesa odstergati, v kako posodo pobrati in potem sožgati. Pozneje, ko se že izvaljene gosenice po drevju razkropijo in že škodo delajo, se to ne da tako hitro in lahko storiti.

12. Turki pervič na Koroškem.

Spisal J. Rozman.

Turki so na Koroško pervi krat leta 1473 privihrali. Bilo jih je, kakor je zapisano, blizo 27.000 berž ko ne samih konjenikov. Imeli so konje berze kakor blisk, ki so prek rovov skakali, kakor bi jih škratel nesel, in v gostih tropah plavali prek derečih rek, kakor ste Sava in Drava. Sablje so imeli zakrivljene, namesto pušek pa večji del loke polne puščic, ktere so z žveplenkami ovite zapaljali, in po hišah, cérkvah in strehah lučali. Neki mož, kterega so pri Novem Mestu zasačili, se je dal toliko zmotiti, da je najhujše sovražnike krščanskega imena v svojo domovino peljal, jim pot kazal in povsod na roke šel, kolikor je mogel in vedil.

Digitized by Google

Po noči od petka na soboto, bilo je v jeseni med 24. in 25. septembrom, so od Šent Jurja blizo Kranja v Kokro, in skoz Kokro v Kaplo priderdrali, nenadoma kakor tat, ali kakor strela, ki iz jasnega udari. Teržani vsi prestrašeni kviško planejo, in bežijo v svoje hribe poleg Bele, od koder so valili in lučali skale in kamenje na dolge rajde Turkov, kterih so sedemnajst ubili, tudi 200 od njih zapuščenih konj ulovili. Turki pa vse prederejo, dirjajo dalje, in se razlijejo kakor povodenj še tisto soboto po krasni Podjunski dolini. Od Šitare Vesi do Velkovca, od Mohlič do Pliberka je vse mergolelo od njih, bilo jih je kakor mravelj na mravljišču. Nekteri izmed njih, okoli štiri ali pet sto, med Kamnom in Černim Gradom Dravo preplavajo, hrumé do Vabne Vesi, Ličje Vesi in Verne Vesi, kjer so cérkve požgali, in derejo prek Kerke noter do Podkernosa (Gurniz). Celó prek mosta v Velkovec, kjer je bil ravno senjem, bi bili primahali, ko bi jih ne bila k sreči zagledala kmet in meščan iz Kamnika, ktera sta hitro nekaj mostnic pobrala in tako kervolokom pot zaperla.

V nedeljo so v tri trume se razdelili. Perva se je blizo Pliberka všotorila, druga na spodnjo stran proti Lavantu na rop se vzdignila, tretja truma pa, 6.000 mož, prek Drave na gornjo stran mahnila, mimo Celovca do Dehovske Vesi (Lendorf), kjer je tabor postavila in se nekoliko počila. V ponedelek pa so se spet na tri kraje razkrojili: nekaj jih je šlo do Poreč (Leonstein) in Deholice (Techelsberg), nekaj pa mimo Šent Vida do Šent Jurja na jezeru, kjer so neko nuno ujeli in s seboj vlekli. Kamor so priderli, povsod se je nebo od ognja žarilo; dokler je oko neslo, ni bilo drugega kakor dim in plamen. Kar jim je v pest prišlo in za nje bilo, vse je moralo ž njimi. Vsi poti so bili zaznamenovani s človeško kervjo, so bili polni otročičev ali živih ali mertvih, kterim so matere vzeli in gnali s seboj v dalno Turčijo.

V vtorek po noči so se pri Dehovski Vesi spet vsi zbrali, požgali in razdjali ves in cérkev, razvalili oltar, vzeli cér-

Digitized by Google

kvene posodbe, in vernili se mimo Celovca nazaj proti Dravi; samo en šop se je skoz Votrinje in Šišpolje (Maria Rain) vlekel. Ko so Celovčani mimo dirjajoče Turke ugledali, in vidili, koliko naropanega blaga in ujetih kristjanov v Turčijo s seboj vlečejo, jim je serce naraslo: mestne vrata odpró in za njimi deró. Ali na žalost bilo jih je premalo! Turki so jih zajeli, devetdeset izmed njih pobili in jim glave posekali; drugi pa so komaj komaj nazaj v mesto utekli. V Mohličah so potem brez spodtikljaja prek Drave odrinili, in v sredo bile so vse trope v taboru pri Pliberku spet skupaj. Še enkrat se vderejo na vse strani po ubogi Podjunski dolini, požgejo, potarejo in pomoré, kar jim je bilo še ostalo, in v četertek skoz Guštajn na Štajarsko vlijejo. V Poljanah, v Lešah na Koroškem in pri Slovenem Gradcu na Štajarskem so jih kristjani sicer napadli pa niso drugega opravili, kakor da so jih Turki še nekaj nad sto pobili, in še huje divjali.

V petek so spet na dva kraja mahnili. Pervi oddelek je rušil skoz Vitanje na Konjice, kjer so posebno v farofu razsajali, kakor je njih navada bila; drugi pa skoz „hudo luknjo“, kjer so zlasti v Velenjah, Škalah in Šostajnu svojo divjačnost in razuzdanost pokazovali. V soboto jih je mimo Celja šla nepretergana versta od osmih zjutra do štirih popoldne; samo ujetih kristjanov so 8.000 s seboj imeli, pa nihče se jih ni upal lotiti; čez noč so v Šent Jurju pod Rifnekom ostali, in tudi tam gerdo šarili in veliko škode napravili.

Zdaj pa pustimo Turke, in ozrimo se še enkrat v tiste nesrečne kraje, po kterih so se njihove divje trume valile; menim, da kamnitnega serca bi morali biti, ako bi se nam milo ne storilo. Gumna, hlevi, hiše, cérkve in kar je bilo drugega poslopja, večji del je vse zgorelo, le tu in tam je še kaka streha ostala. Živina je bila pobita ali odgnana, in če je tudi kaka glava ostala, saj ni bilo piče, da bi čez zimo jo preredili. Ljudje so bili ali pomorjeni ali v sužnost odgnani ali po hostah in berlogih so se poskrili; na mnogih krajih je bilo viditi starčekov,

Digitized by Google

in dece na ostre kole nabodenih, ki so umirali v strašnih bolečinah. Tam je stal mož, ki je vdovec postal, tukaj vdova, ki je moža izgubila. Na enem pogorišču se je solzilo dete, ktero je ob hišo, starše, brate in sestre prišlo; na drugem oče in mati, ki sta šestero otrok ali med mertvimi vidila, ali vedila, da so v turških rokah. Nedelja je nastopila, pa ni bilo praznične obleke; ne cérkve, v kteri bi se služba božja opravljala; po mnogih farah pa tudi duhovnika ne, da bi jim sveto mašo služil ali svete sakramente delil. Da je tudi mnogo važnih pisem za zmirom se pogubilo, to se samo od sebe razume. Bila je žalost in nesreča, da je nobeden jezik ne dopove in nobeno pero ne popiše. Ako hočete podobo tistih časov imeti, mislite si, kako bi bilo, ko bi vam pervi dan toča travnike, njive in vse zeli potolkla, drugi dan strašen ogenj vse poslopja popalil, tretji dan Drava čez svoje brege stopila in odplavila vse, kar vam je perve dni ostalo, in četerti dan bi neznana kuga vaše ljube in živino vam pobrala. Bili so časi hudi in žalostni, da nas jih Bog varuj.

13. Potovanje po Laškem

Spisal M. Verne.

V Rimu sem bil od konca ves zmešan. Vse, kar sem še iz veselih šolskih časov znal iz rimske zgodovine, od Numitorjeve hčere in njenih dvojčekov do današnjega časa, vse mi je križem po glavi blodilo. Romul in Sabinke, Numa in Egerija, Tarquin in umna Tanaquil, Servij Tullij in hudobna hči, terdi ošabnež mlajši Tarquin in Lucretia, Brut in nemilo k smerti obsojeni sinovi, Porsena, Cocles in Scaevola, Agrippa in prelepa prilika od človeških udov in vse zgodbe vednih prepirov ljudskih tribunov s plemenitniki, potem serditi Coriolan in Cincinnat s svojim kmetovanjem, Appij Klavdij in Virginia, Bren z divjo derhaljo in kapitolske gosi in Kamil, Pyrrhus s svojimi sloni in Fabricij, Hannibal pred vratmi in Scipion, čversta

Digitized by Google

Graccha in Nasica, Marij in Sulla, res huda sila, Catilina in Ciceron, Pompej in Caesar, Avgust in cela versta večji del malopridnih cesarjev, potem strašne derhali tujih narodov, ki so v lepo Italijo derli in Rim več krat zaporedoma obropali: vse to in še veliko drugega se mi je, kakor pravim, skup po glavi mešalo in blodilo. Še nikdar in nikjer se mi niso misli tako naglo po glavi podile, kakor tu v „večnem mestu," v domovini tistih velikanov, ki so toliko časa ves svet strahovali in zatirali, in ki jih mora pri vsem tem človek vendar poštovati. Vsak kot tega veličanskega mesta je poln spominkov; in ravno za to nisem vedil, kam bi se najprej obernil.

Potem ko sem perva dva dni po ulicah Rimljane ogledoval in se jih bil nagledal, sem se vzdignil in šel na Kapitol, ker se s kapitolskega turna najbolj vidi ne le ves Rim, ampak tudi na vse strani daleč okrog.

Mesto je sila veliko (16 milj je okrog ozidja), pa vendar ne šteje nad 180.000 duš; toda štelo bi jih, ako bi bilo ozidje polno hiš, lahko štiri in pet krat toliko.

Današnje mestno ozidje, mnogokrat poškodovano, sem ter tje tudi poderto, pa spet popravljeno, je še tam, kjer ga je cesar Avrelijan sozidal, in oklepa deset holmcov ali gričev. Kralj Servij Tullij je bil le sedem holmcov obzidal, in za to so Rim tudi mesto sedmerih gričev „urbs septicollis" imenovali.

Ozidje Servija Tullija je oklepalo kapitolski, palatinski, aventinski, celjski (caelius), esquilinski, quirinalski in viminalski holmec. V današnjem ozidju pa so razvun omenjenih še trije drugi, namreč janikulski, vatikanski in pinčji (pincius). S kapitolskega turna jih je prav lahko razločiti, dasiravno so se tla v Rimu in doline med hribi po grozovitnih podertinah močno povišale.

Ko sem se bil tu prav razgledal in si lego mesta dobro v glavo vtisnil, sem jel mesto bolj natanko ogledovati.

Precej pri vratih, skozi ktere se iz sevérnih krajev v Rim prihaja, je krasni terg „piazza del popolo," ki je sila prostoren in tako lep, da je gotovo malo takih na svetu. Sred terga,

Digitized by Google

ki je podolgasto-okrogel, stoji visok obelisk, med štirimi levi, ki iz gobcov vodo točijo. Na levi strani je zali pinčji hrib, nekdaj „collis hortulorum" imenovan, krasno občno sprehajališče.

Mestnim vratom ravno nasproti ste dve enaki cérkvi, ki tri lepe in popolnoma ravne ulice delite. Srednja, ki ji corso pravijo, je najlepša v celem mestu, in od terga „piazza del popolo" do beneškega poslopja „palazzo di Venezia" poldrugo miljo dolga.

Ko sem bil terg in njega okolico dobro ogledal, šel sem na večerno stran mesta prek Tibere (trans Tiberim), kjer je Vatikan s cérkvijo Sv. Petra. Tu se prihaja na Hadrijanov most peterih obokov, ki mu zdaj „ponte Sant' Angelo" pravijo. Konec mosta na tem kraju ste lepi podobi Sv. Aposteljnov Petra in Pavla iz belega mramorja, in na mostu je na vsaki strani pet velikih krasnih angelov z znamenji Kristusovega terpljenja. Unkraj mosta, precej pri reki, je lep in terden grad, ki mu pravijo Angelov grad „castello Sant' Angelo." Cesar Hadrijan ga je sozidal, da bi bil njemu in naslednikom po smerti pokojno počivališče (mausoleum); ali poznejši žalostno nemirni časi so iz groba terdnjavo napravili. Ker sem imel potrebno dovoljenje, sem ga šel tudi noter natanko ogledavat do verha, kjer silno velik iz mramorja izsekan angel stoji.

Od grada dalje sem prišel v špital Sv. Duha „ospedale di Santo Spirito." Malo dalje na desno se prihaja na veličanski terg pred cérkev Sv. Petra. Tu vsak popotnik stermi. Ni ga menda na svetu bolj veličanskega dela človeškega uma in človeških rok, kakor je to, ki ga tu človek na enkrat pred seboj vidi, namreč krasni terg in veličanska cérkev Sv. Petra, kneza aposteljnov.

Terg, ki ga od cérkve dol na obeh straneh čudovito lepa oboka (portico) objemata, je tako velik in prostoren, da ima tukaj, kakor sem nekje bral, 200.000 ljudi brez gnječe prostora dovolj. Stebrov je na vsaki strani po štiri verste, in vseh skup je 284 stebrov. Verh teh obokov, ki jih je slavni

Digitized by Google

Bernini sozidal, stoji 96 lepih, iz kamna izsekanih podob. Na sredi terga stoji tisti obelisk, ki so ga za cesarja Caligula iz Egipta v Rim pripeljali, in ki je nekdaj v Neronovem kolobarju (circus Neronis) stal. Obelisk, ki je 115 rimskih pedi dolg, je iz sivo-erdečkastega kamna, ki mu sienski granit pravijo, pa brez hieroglifov. Drugi obeliski, ki sem jih v Rimu več vidil, so pa vsi s hieroglifi opisani. Slavni Fontana ga je leta 1586 po ukazu papeža Siksta V. sred terga po koncu postavil, se vé, da silno težavno, ker razvun mašin in druge priprave je bilo treba še 140 konj in 800 delavcov pri vzdigovanju. Na verh so mu križ vsadili, in s križem vred je od tal do verha 186 pedi visok, kar menim da ni veliko manj ko toliko naših čevljev. Računiti se mi ne ljubi, in ne utegnem. Terg lepšate tudi dve krasni štirni, iz kterih voda kake štiri sežnje visoko kipi.

Cérkve pa Sv. Petra, ki je gotovo najvekša in najlepša na vsem svetu, se ne prederznem popisovati, ker vem, da nisem za to. To cérkev le po verh viditi, komaj ti je cel dan; jo pa po vseh posameznih delih dobro ogledati in po vseh razmerah prevdariti, komaj ti je cel mesec.

Potem sem šel v cérkev Sv. Onufrija, kjer slavni pesnik „oslobojenega Jeruzalema" Torquato Tasso, po dolgem terpljenju in preganjanju v miru počiva. Ljudje na svetu so res čudni: preslavnega pesnika vse čisla in povzdiguje, pa vendar ga ni bilo še človeka, da bi mu bil spodoben spominek postavil. Lepe besede in hvala, se ve da so bolji kup, kakor z djanjem pokazati, kar v sercu čutimo.

Od tod sem šel na janikulski hrib skozi vrata, ki jim pravijo „porta San Pancrazio," in ki se jim je nekdaj reklo „porta Aurelia", ogledovat lepe, sila velike ville knezov Panfilskih (Doria-Panfili). Rimski knezi in drugi bogatini imajo krog mesta kaj prijetne lepe ville s krasnimi verti, zalimi gaji, ribniki, njivami in senožeti; pa razvun že imenovane in še ene knezov Borgežkih (Borghese) precej daleč zvunaj vrat, ki jih

Digitized by Google

„porta del popolo" kličejo, in ki so jih v nekdanjih časih „porta Flaminia" imenovali, jih nisem utegnil ogledovati, ker sem imel sila veliko drugega viditi.

Ko sem iz Panfilijeve ville nazaj v mesto prišel, ogledal sem prelep vodnjak, ki mu pravijo Pavlova voda „fontana Paolina," za to, ker je bil o času papeža Pavla V. sozidan iz lepega mramorja, ki so ga iz podertin na nekdanjem Nervovem tergu „forum Nervae" izkopali. Pa ne misli, da je vodnjak, kakoršni so drugi, ali da voda tu izvira; ta vodnjak je dereč potok z lepim slapom, trideset in pet milj daleč iz Braccia-na napeljan.

Ne daleč od tod, verh janikulskega hriba, ravno na tistem prostoru, kjer je nad 600 let pred Kristusovim rojstvom kralj Ank Marcij v brambo mesta tabor sozidal, in kjer so okoli sedem sto let pozneje za cesarja Nerona Sv. Petra mučili in umorili, stoji zala, s krasnimi slikami in iz mramorja izsekanimi podobami olepšana cérkev tega aposteljna, ki se ji pravi „San Pietro in Montorio."

Unkraj Tibere sem še nekoliko cérkev in drugih krasnih poslopij ogledal, posebno pa Farnežko, ne sicer veliko, toda po Rafaelovih obrisih čudovito lepo slikano poslopje. Tudi so mi kazali lepo poslopje knezov Korsinskih (Corsini), kjer je sloveča biblioteka.

Ko sem bil to ogledal, šel sem na otok, ki mu zdaj otok Sv. Jerneja pravijo, in ki so mu djali o starodavnih časih „insula Tiberina" in tudi „Lycaonia." Stari Rimljani so terdili, da nekdaj ni bilo tu otoka, ampak da se je še le naredil, potem ko so bili terdega ošabneža, kralja Tarquina, pregnali, in žito in druge rastline po njegovem polju pokosili in v reko zmetali: to je vse skup po vodi plavalo, dokler se ni tu zajezilo in ustavilo, in tako je po malem otok narastel. Pozneje, ko je kuga ljudi v mestu hudo morila, so Rimljani tu, ravno kjer zdaj cérkev Sv. Jerneja stoji, Eskulapiju krasen tempelj sozidali za to ker jim je bila Eskulapijeva zdravilna kača, po ktero so

TAYLOR INST. OXFORD
Digitized by Google

bili zavolj kuge v Epidavr (menda blizo današnjega Dobrovnika ali Raguze) poslali, na tem mestu ušla in se skrila, in se ve, da — kuge ni bilo več! Dva mesta vežeta otok s tem in unim krajem mesta; tega na desni strani otoka so nekdaj imenovali „pons Cestius," unega pa na levi strani „pons Fabricius;" zdaj pa pravijo menda obema vkup „ponte di quattro capi".

Med mostom „Sant' Angelo" in med otokom je še drugi lep most, ki se mu pravi Sikstov most „ponte Sisto;" niže pod otokom so pa podertine drugega mosta, ki ga kličejo „ponte rotto;" še nekoliko niže proti jugu pa kažejo kraj, kjer je stal nekdanji most „pons sublicius," na kterem se je junaški Cocles tako hrabro obnašal in tako čversto krog sebe mahal, da je sam vso vojsko ali saj trumo ustavil.

Po vsem tem sem jel ogledovati notranji ali srednji del mesta med krasno ulico, ki se ji „corso" pravi, in med Tibero. Tu se toliko lepega in toliko veličanskega vidi, da ni dopovedati. Cérkev sem veliko ogledal, pa ti bom le nektere imenoval. Najimenitnejša v tem kraju mesta je „Sancta Maria ad Martyres," ali kakor ji sploh pravijo „Rotonda." To je Agrippov „Pantheon," starodavno prekrasno poslopje, zares čudež zidarske umetnosti. To poslopje, ki ga je Agrippa 727 let po sozidanju Rima, ali 27 let pred Kristusovim rojstvom sozidal, je popolnoma okroglo (od tod ime „Rotonda"), le spredi, kjer so vrata, ima silno lepo klonico (atrium) na šestnajstih, po 38 čevljev visokih stebrih iz lepega granita. Agrippa je klonico in tempelj s pozlačenimi bronastimi ploščami pokril; pa — teh ni več, ker jih je do malega cesar Konstantin II. poropal in leta 663. v Carigrad odpeljal; kar je brona še ostalo, ga je dal preliti nek drug visok gospod iz rodu knezov Barberinov v druge namene. Od tod je menda pogovor Rimljanov: „Quod non fecerunt barbari, fecerunt Barberini." Pri vsem tem je pa vendar cérkev še zmirom krasno, veličansko poslopje, v najboljšem stanu mimo vseh drugih, kar jih je še iz starih časov v Rimu.

Digitized by Google

V tem delu mesta, od kterega ti ravno govorim — nekdaj je bilo todi večji del Martovo polje „campus Martius" — je silno veliko lepih poslopij rimske gospode in knezov, namreč Borgežkih, Farnežkih, Dorijaških, Ruspolskih, Altijerskih (palazzo Borghese, Farnese, Doria, Ruspoli, Altieri) i. t. d. in še mnogo drugih; bil sem pa le v Borgežkem in Dorijaškem, kjer so prelepi muzeji malarskih del najslavnejših umetnikov, in v Ruspolskem.

V srednjem delu mesta sem šel še enkrat, menda že tretjič, gledat silno velikega in lepega terga, ki mu pravijo „piazza Navona." Tu je bil nekdaj Aleksandrov kolobar (circus Alexandri Severi), lepo gledišče, kjer so se tudi v ladjah ali barkah borili (naumachia.) Zdaj lepša terg pet vodnjakov. Najlepši stoji sred terga z visokim obeliskom na sredi in s četirimi prav velikimi podobami na voglih, ki poglavne reke ali pa tudi dele sveta, namreč reko Ganges ali Azijo, Nil ali Afriko, Rio Plata ali Ameriko in Donavo ali Evropo pomenijo. Slavni Bernini jo je sozidal, in podobe so njegovi učenci z mramorja izsekali.

Tudi lep terg „piazza della Colonna," in pa Beneški terg „piazza di Venezia" sem več krat ogledoval, ker sta sred mesta dobro pri rokah. Uni, ki ga štiri velike krasne poslopja oklepajo, ima ime po krasnem Mark - Avrelijevem stebru, ki na sredi stoji. Steber je sostavljen iz 28 sila velikih kosov belega mramorja, v ktere so čudovito lepo vrisane zgodbe cesarja polnega modrosti in slave. Znotraj je 198 stopnjic, da se na verh gre, kjer že davno podoba Sv. Pavla namesto Mark-Avrelijeve stoji. Oboje vkup, steber in podoba, je nad dve sto čevljev ali marveč rimskih pedi visoko. Beneški terg pa ima ime od silno velikega in terdnega poslopja, ki ga je sozidal leta 1468 kardinal Peter Barbo iz Benetek, pozneje papež z imenom Pavel II. Poslopje je bolj vojaški terdnjavi, ko mirnemu hramu podobno. Zdaj stanuje v njem avstrijanski

Digitized by Google

poslanec. Temu poslopju je prizidana tudi precej velika in z dragim mramorjem bogato okinčana cérkev Sv. Marka.

Poslednjič sem ogledal še tretji del današnjega mesta, ki je od terga „piazza del popolo" dol na levi strani že več krat v misel vzete silno dolge ulice, ki se ji „corso" pravi; pa razvun španjskega terga „piazza di Spagna" in sila velikega poslopja Propagande ali družtva, ki si za razširjanje vere od nekdaj toliko prizadeva, in krasnega vodnjaka, ki mu „fontana Trevi" pravijo, in cérkve Sv. Apostelinov ne bom nič več v misel jemal. To cérkev pa le za to imenujem, ker stoji v nji krasno delo rok Kanovovih (Canova) — spominek slavnega papeža Klementa XIV. (Ganganelli).

Med kapitolskim in quirinalskim gričem je Trajanov terg (forum Trajani), kjer še zmirom stoji čudovito lep Trajanov steber, ki so mu ga Rimljani, potem ko je bil Dacijane premagal, omislili in iz 34 kosov lepega mramorja sozidali. Trajanove zgodbe so v mramor tako krasno vrisane, da ni dopovedati. Namesto Trajanove podobe, ki je bila iz pozlačenega brona, je papež Sikst V. na-nj postavil podobo Sv. Petra.

Od tod sem šel na quirinalski grič, ki mu zdaj pravijo „monte Cavallo." Na tem verhu je krasno in sila veliko poslopje, v kterem Sveti Oče papež stanuje. Vidil sem ga le od zvunaj; noter se ne sme, kdar je papež domá. Temu poslopju je še drugo, ne visoko, pa silno dolgo prizidano, kamor se kardinali zbirajo, kdar papeža volijo. Pred quirinalskim poslopjem je velik terg z lepim vodnjakom in z visokim obeliskom, ki med podobama Castorja in Polluxa stoji, ki vsak svojega silno velikega konja krotita. Obe podobi ste iz belega mramorja z napisom: „Opus Phidiae" „Opus Praxitelis" kaj lepo izsekane.

Ne daleč od tod je veličansko poslopje knezov Barberinskih z lepim muzejem malarskih del, med kterimi je tudi Rafaelova Fornarina, ki jo je sam malal, in pa podoba prelepe Čenči, delo Guido-Renovih rok.

Digitized by Google

Potem sem šel na esquilinski grič, kjer je sred prostornega terga cérkev Matere Božje, ki ji „Santa Maria Maggiore" pravijo. Nekdaj so ji djali „Liberiana" in tudi „ad nives," zato ker je sozidana na tistem mestu verh esquilinskega griča, kjer je 5. dan velikega serpana leta 352 za papeža Liberija zamelo. O nekdanjih časih je bil tu, kakor pravijo, zal Junonin tempelj, ki so jo imenovali „Juno Lucina." Cérkev ima krasno klonico, ki na dveh verstah lepih granitastih stebrov sloni in celo širokost cérkve obsega. Pod klonico je na desno bronasta podoba španjskega kralja Filipa IV. in petero vrat v cérkev, toda ene so zazidane, in jih le o svetem letu (jubilaeum) odzidujejo in odpirajo. V cérkvi, ki jo dve versti po 18 lepih stebrov iz gerškega mramorja v tri predele delite, je vse čudovito lepo; zgoraj je vsa pozlačena s tistim pervim zlatom, ki je bilo iz novo najdene Amerike prineseno, in ki sta ga Izabela in Ferdinand v Rim darovala. V ti cérkvi sta groba ali marveč spominka Siksta V. in Pavla V. v čudovito lepih kapelah. Cérkveni zvonik pa le za to v misel jemljem, ker je najvisokejši izmed vseh v Rimu in silno star: že Gegor XI. ga je sozidal, potem ko se je bil iz Avignona v Rim preselil.

Na viminalskem griču, kamor sem iz imenovane cérkve šel, so grozne podertine nekdanjih silno prostornih Dijoklecijanovih toplic (thermae); poleg ali marveč sred teh je pa veličanska cérkev Matere Božje, ki ji „Santa Maria degli Angeli" pravijo. Cérkev je po Mihel Angelo Buonarotovem obrisu na podobo gerškega križa zidana tam, kjer je nekdaj Pinakoteka stala: osem po 63 pedi visokih, in na okrogljaj po 16 čevljev debelih granitastih stebrov stoji še ondi, kjer so nekdaj stali.

Digitized by Google

14. Pegam in Lambergar.

Narodna pesem.

Pegam pravi, govori:
„Kje se men' enak dobi?
Kaj ti pravim, Cesarost!
Ti ga nimaš pod seboj,
Da bi skusil se z menoj!“

Tako cesar govori:
„Kaj ti pravim, Pegam ti!
Jaz imam ga pod seboj,
Da se skusil bo s teboj:
Velik ni, pa je širok,
Al' mi tukaj je od rok:
V beli Ljubljani doma,
Lambergar junak je ta.“

„Bo naj, kjer če, pošlji po-nj,
Ali piši mu na dom,
Da se ž njim poskusil bom.“

Hitro cesar pisma tri
Lambergarju dat' veli.
Lambergar jel pisma brat',
Jele mu solze kapljat';
Mati za pečjo sedi,
In tako mu govori:
„Kaj t' je, Lambergar ti mlad?
Ko začel si pisma brat',
Jele ti solze kapljat',
D'bele kapljajo solze,
Kakor vinske jagode.“

„Kaj bi ne, kako bi ne!
S Pegamom vojsk'vat' se je:
V čelo tri pedi širok,
V čelo tri pedi je dolg;
Vojskovat' se moram ž njim,
Terd'ga boja se bojim.“

Digitized by Google

Mati dalje govori:
„Lambergar, le molči ti;
Jaz doma bom za pečjo,
Pa pri tebi z vso močjo:
Bom molila roženkranc,
Srečen bode boja kon'c;
Sed' na berz'ga konjiča,
Na prelep'ga pramiča,
K' sedem let že rumeno
V štal'ci jé pšeničico,
Ki je sedem let samo
Pil sladko Vipavčico.
Ko na Dunaj priderčiš,
Tak' po Dunaju letiš,
Da se iskre kujejo,
Okna se razsujejo;
Stoj pred hišo Pegama,
Ravno kosil bo doma,
In tako zavpij serčen:
Pegam, Pegam, pojdi vun,
Pojdi, skusi se z menoj!
K temu se prestrašil bo,
Padla bo mu žlica 'z rok,
'Z ust založaj ravno tak'.
On bo djal: „Počákaj ti,
Da kosilo mine prej!“
Ti pa reci le tako:
„Piti, jesti mi ne bo,
Da poskusim se s teboj.“
Bota v pervo zjezdila,
Prelepó se kušnila;
Spet se v drugo zjezdila,
Si mazinc' odgriznila;
Bota v tretje zjezdila,
Glave bota sekala.
On imel bo glave tri,
Sekaj pa po srednji ti,
Kadar jo pa veržeš preč,
Jo nasadi na svoj meč.“

Digitized by Google

Lambergar tako stori,
Kakor njega mat' uči.
Tje na Dunaj priderči,
Tak' po Dunaju leti,
Da se iskre kujejo,
Okna pa razsujejo.
Pegam kosi še doma;
On pred hišo Pegama,
Pa zavpije ves serčen:
„Pegam, Pegam, pojdi vun,
Pridi, skusi se z menoj!“

Pegam vstraši se hudo,
Padla žlica mu je 'z rok,
'Z ust založaj ravno tak'.
Pegam reče: „Čakaj ti,
Da kosilo mine prej!“
Pravi Lambergar na to:
„Jesti, piti mi ne bo,
Da poskusim se s teboj.“

Pegam zdaj odgovori:
„Meni nič za tebe ni,
Ki imaš rosó glavó;
Mi za tvojo je ženó,
Miada vdova bo doma
Kruha potlej stradala!“

Šla sta vunkaj na polje,
Kakor tak'mu boju gre.
V pervo sta se zjezdila,
Prelepó se kušnila;
V drugič sta se zjezdila,
Si mazinc' odgriznila;
V tretje sta se zjezdila,
Glave sta si jemala.
Pegam ima tri glavé,
Lambergar g' ob srednjo dé,
Ko jo je odsekal preč,
Je nabodel jo na meč,
In po Dunaju derči,
'Zoken glažov'na leti.

Digitized by Google

V lini Cesarost stoji,
Ino pravi, govori:
„Hvaljen bodi, večni Bog,
Preč je vojska, vir nadlog!“

Dalje cesar še to prav':
„Lambergar, kje boš ti stal,
Al' češ bit' na Dunaju,
Al' na Kranjsko greš domu?“

Lambergar si Kranjsko 'zvol',
Kjer je srečen zadovolj.

15. Bitva pri Brežicah in pri Terbižu.

Spisal J. Terdina.

Osoda ali bolje božja previdnost je htela, da se je 1480, pet let po nesrečni bitvi pri Brežicah, na ravno tistem mestu spet, pa slavnejši boj unel. Brez mere in števila je prišlo Turkov, kteri se po vseh slovenskih krajih razvalijo, in vsako stopinjo z mečem in ognjem zaznamenujejo. Takrat je padla Cérknica v prah, takrat marsikaka druga vas na Notranjem, pa neužugano ostane ljudstvo, in tako se hiše v kratkem iz pogorišča povzdignejo. Iz Notranjega se valé derhali po Dolenskem, kjer nič ne opravijo, do Save, z namenom štajarsko zemljo s kervjo poškropiti in potem spet proti Celovcu mahniti. Pa že se je ljudstva nabralo, bilo je vmes veliko žlahtnikov, ki se v lepi zložnosti s pogumnimi kmeti na bojno svatbo pripravljajo. Njih vojvoda Šomberk je bil v vojski skušen, pogumen mož, kterega je vojska iz serca ljubila in mu udanost do smerti prisegla. Bilo je zvečer, ko se Turki pokažejo; le Sava je še armadi ločila. Zdaj zbere Šomberk ljudstvo, mu pove, kako težek bi bil boj s toliko močnejšim sovražnikom po dnevu, mu razloži, kako lahko bi pa po noči bilo, Turka zalesti in razkropiti, in ga opominja, do polnoči tiho ostati; ko bi pa dvanajsta zaklenkala, vzdigniti se

Digitized by Google

in nevérce z besedo „Jezus" napasti. Jezus bi bilo njih znamenje tudi v boju, da bi se v temi poznali in brata od Turka ločili. To jim je razodel Šomberk, in vojska zadovoljna po ležišču poseda, in zaznamenovane ure pričakuje.

Najmanjše misli niso imeli Turki na nevarnost, ki jim je to noč protila; brez suma so bili v šotorih polegli, in se v sladkih sanjah od prihodnje zmage zibali. Ure tekó, čas beži, zdaj udari znamenje za na boj — dvanajsta ura. Tiho se vzdignejo kristjani, in gredo brez šuma, dokler ni tabor nevércov pred njimi. Jezus! Jezus! zagermi zdaj stoterno iz gerla kristjanov, in boj se začne, v kterem se ostre sablje ob turških tilnikih prestrašno verté in kerhajo. Iz spanja predramljeni Turki tavajo plašni sem ter tje, in iščejo orožja. Pa že so kristjani med njimi, obupno sekajo nevérci na desno in na levo, ne vedé v temi, ali kristjana ali Turka zadevajo, pa kmalu se prepričajo, da je njih početje zastonj, in v grozovitnem trepetu se razpršivši pobegnejo. Neizmérno naropanega blaga, bandere in več stotin jetnikov so zmagavcom prepustili. Veliko jezer mertvih je na bojišču pocepalo. Tisti, ki so pobegnili, tavajo raztreseni sem ter tje, dokler po mnogo izgubah eden tod, drugi ondot spet v Bosno ne dospejo. Da bi to sramoto maščeval, vzdigne se bosenski paša 1484, in pelje spet 20.000 Turkov prek Kope na Kranjsko. V naglem diru so vihrali ti divjaki noter do Terbiža, po stari navadi tudi zdaj moré, požigaje in jetnike nabiraje. Pa ko se vernejo, čakajo jih že na meji Kranjci in Hervati. Grozoviten boj se prične. Toliko serditejši so Turki, ker so jim, ako bi omagali, celó poti do Bosne zaperti. Pa hrabrost kristjanov tudi zdaj premaga. 15.100 Turkov zemljo pokriva, drugi so ali razgnani ali ujeti; vse, kar je v taboru, zapade zmagavcom. Naj lepši dobiček zmage pa je, da so 25.000 jetnikov, ktere so Turki s seboj peljali, iz rok nevércov oteli, in jih spet ženam in otrokom nazaj v domovino poslali.

Digitized by Google

16. Jama Postojnska.

Spisal J. Navratil.

Kdo ni slišal še praviti od čudežev dežele kranjske, — od njenih podzemeljskih praznin? — kdo ni še slišal praviti od imenitne jame Postojnske, na sredini med belo Ljubljano in bogatim Terstom? kdo ni slišal od jame z neznano širokimi, visokimi, pa tudi s tesnimi votlinami, s temnimi brezdni in stermimi pečinami? kdo ni slišal od jame, ktera zavoljo svojih kamnitnih, prečudnih podob, ki so se same brez človeške pomoči naredile in se nenehoma narejajo, po vsem svetu slovi, v ktero dereča Pivka izpod milega neba priteka, v kteri se pod skalnatimi, pa ne zidanimi mosti šumé pretaka, poslednjič se pa spet iž nje na dan iztaka? kdo ni slišal od jame, v kteri je treba zdaj tako rekoč v pekel stopati, zdaj se po stermih stopnjicah proti nebu plezati, v kteri človek lahko po suhem hodi, in se v lahkem čolnu po vodi zibije, sterné ogledovaje okoli sebe, nad seboj in pod seboj neme, pa vendar na glas govoreče priče stvarnikove neskončne modrosti in moči?

Zares ni ti ga moč popisati tega prečudnega podzemeljskega čuda; sam ga moraš viditi, ako ga želiš prav poznati. Sledeči kratki popis naj ti le toliko pové, da si boš mogel vsaj nekoliko misliti, kakšna je ta imenitna jama, ktero je popisal leta 1689 že slavni naš Valvazor, in za ktero vedó že več sto let, zato ker govori Valvazor od nje kakor od reči že davno znane.

Pičle pol ure od Postojne, popotniku iz Ljubljane proti Terstu na desno, stoji gol, dolg hrib, iz samega apnenega kamna stvarjen. Kdo bi si mislil, da je skrita pod tem pustim gričem tako lepa, tako čudna praznina! — Že od daleč vidiš, gredé iz ulic Postojnskega terga najprej po voznem potu ob zelenih travnikih, potem pa v stran po gladki stezi, z lipovim drevjem obsajeni, ktera te pelje na ravnost v jamo — v hribu veliko luknjo, kakor da bi zeval strašen zmaj proti tebi. Ondi

Digitized by Google

je začetek jame Postojnske, ktero zapirajo železno-križaste vrata, ki jih odpirajo samo ob posebnih priložnostih zastonj, drugači pa le za plačo. Nekoliko nad to luknjo so naredili manjšo votlino, od ktere ni nič posebnega povedati. Na levi strani velike luknje, skozi ktero se vhaja, nekoliko v stran, reži v sterni skali precej velika, do tal segajoča posebna razpeka, skozi ktero deset sežnjev niže izmed zelenih travnikov voda Pivka, kakor da bi se ji bila svetla luč belega dneva zamerila, vteka v temno noč ravno tistega votlega hriba, kteri imenitno jamo zakriva.

Najeti vodniki železno zagrajo odpirajo. Čudni počutki te obhajajo, kakor da bi se odpravljal na drug neznan svet. Zavij se v toplo suknjo, da se v hladnih prazninah ne prehladiš, in stopi serčen pod obok. Ne boj se, da bi se ti nad glavo poderl; zidal ga je zidar vseh zidarjev, mojster vseh mojstrov. Vodniki so zažgali že leščerbe, s kterimi nam bodo svetili. Za njimi ne bo ti žal, ako te je volja viditi imenitnost, s kakoršno se ne more vsaka dežela dičiti. Že od kraja so tla vlažne, in res čutiš, da se ti iznad glave po malem kapljice pocejajo; stena se sem ter tje sveti, kakor da bi jo bil polž oblezel, tu in tam visi kak majhin erjavkast ocurek na oboku in na steni, velikih ocurkov še ni viditi, ker je hribova skorja še predebela: voda je ne more tako lahko prejedati. Dež prejeda namreč mehko apnenikasto poveršje votlega griča, in se preceja pomešan z apnenikom in z drugimi deli skozi luknjičasto poveršje, pod kterim se voda izhlaplja; kamnitni deli se pa po oboku in po tleh v ocurke sterjujejo, kakor se sterjuje po zimi voda na strehi. Kápnikom, ki nastavljajo kakor ocurki na strehi od zgoraj na vzdol, pravimo navzdolniki (Stalaktiten), unim pa, ki naraščajo od zdolaj na vzgor, navzgorniki (Stalagmiten). Tipaje jih, boš čutil, da so mokri. Kaplje, ki ti na roko ali obleko padajo, zapuščajo, kdar se voda izpuhti, nekoliko praha na mestu. — S perva ni jama kaj visoka, tudi ne široka, najprej nekoliko v klanec; nazadnje pa po devetih stopnjicah na vzdol. Oj,

Digitized by Google

kolika praznina se odpira zdaj stermečim očem! pred nami se razprostira največji prostor jame Postojnske: to je veliki dóm, nad 11 sežnjev visok, 26 sežnjev širok, 85 sežnjev daleč od kraja. Kolika visočina, kolika širočina podzemeljske praznine! res se dozdeva človeku, da je prišel v zapuščeni dom kakega zmaja. Visoki strop je s kapnikom prevlečen, po njem visijo posamezni ocurki po 10 do 18 palcov debeli, ka koršnih smo vidili že tudi poprej, ki pa tukaj niso posebno lepi in svetli, zato ker so se zakadili, dokler so hodili vodniki s škopo in baklami svetit; zdaj pa smejo samo olje in sveče za svečavo rabiti. Še nekoliko korakov po 13 stopnjicah na vzdol, pa pridemo na skalnat most, kterega ni človeška roka, ampak natora sama zidala. Pod njim šumi po temnem brezdnu dereča Pivka, ktere ni bilo doslej več niti viditi, niti slišati, od kar smo jo vidili pred vhajališčem v postransko razpoko vtekati. Kako strašen, pa vendar mičen pogled s tega mosta v 50 sežnjev globoko prepad, sosebno kdar jo več luči razsvetljuje, (kakor vsak ponedelek po duhovem, in ako plačaš vodnikom za tako imenovano „veliko svečavo"). Tukaj se sme po pravici reči: „oj, strašno lepo!" Čudiš se, da ti Pivka, ki si jo vidil vhajaje na levi strani v hribovo razpoko vtekati, zdaj od desne proti levi teče. To je zato, ker se je pod mostom zavila kakor serp od leve na desno, pa spet na levo. Prekoračivši zadnjo stopnjico si že na drugem kamnitnem, pa nezidanem mostu, pod kterim ni vode. Po tem terdnem oboku se hodi do tako imenovanega stajališča, s kterega se veliki dóm najlepše vidi. Na uni strani mosta brani terdna cela stena, da se ne more več kot nekoliko korakov na ravnost dalje. Do tega mesta unkraj drugega mosta je bil prišel cesar Franc I. 16. maja 1816, dalje se ondaj ni moglo, in zato mu je postavil vitez Löwengreif, c. kr. urednik Postojnski, ob svojem na čast spomin, kteri z napisom na černi mramornati plošči oznanuje, kdaj je jami dospela ta čast.

Digitized by Google

Vodniki nas peljejo zdaj po mostu nazaj in s tega na desno po stermih kamnitnih stopnjicah na vdol. Ko prideš do 23. stopnjice, vidiš na levi strani za leseno zagrajo temno prepad, ob kteri je pot v staro jamo, v kteri je bil svoje dni tudi Valvazor, v ktero so hodili po letnem številu, napisanem v jami pri nekem imenu, že leta 1213 ali vsaj 1413, in v kteri so vidili še pred 20 leti kosti nekega mertvega človeka, pokapane s sterjenim kapnikom. Zdaj jih ni izpod kapnika celó nič viditi. Nesrečniku je bila nemara luč ugasnila, da ni mogel pota nazaj najti, in moral revež od glada umreti. Ker je pot v to postransko jamo silno nevaren, zato zdaj malo v njo hodijo. Tudi je v nji zrak nezdrav. Pustivši to nevarno, grozno jamo na strani, smo dospeli po daljših 20 stopnjicah ravno pod drugi most, po kterem smo poprej hodili, in po zadnjih 33 stopnjicah na mesto, kamor ne bi bil knez Janez Bajkard Turjaški po besedah Valvazorjevih leta 1673 nekega kmeta za ves svet napravil, dasi je poprej v Pivki, na vervi dol spuščen, ribe lovil. Neznani počutki ti preletujejo serce, gledajočemu iz strašne globočine neizmérno visočino jaminega stropa, zlasti ako se razlegajo kakor ob ponedelkih po duhovem in ob posebnih priložnostih od zgoraj sladki in doneči glasi gosli, pisek pa tromb. Od znožja tega kamnitnega mosta se pomikaj po narejenem zasipu do dolgega lesenega mosta prek Pivke, po kteri se tukaj lahko tudi v čolnu voziš, in unkraj lesenega mosta še 82 stopnjic na vzgor; prideš v novo jamo, ki ji pravijo tudi jama Ferdinandova, zato ker jo je cesar Ferdinand I., ondaj še cesarjevič, potem ko jo je bil vodnik Čič leta 1818 o pripravljanju za prihod cesarja Franca našel, 17. avgusta 1819 pervi obiskal. To oznanja ogledovavcu spomin, kterega je postavil temu milostivemu vladarju tudi rečeni Löwengreif, kteri se je najbolj trudil, da se more zdaj v jamo po varnih potih in stopnjicah hoditi. Ktero pero popiše lepotok, i človeku tukaj oči pase! Kako krasno, kako veličastno! Lepi, beli, svetli navzdolniki in navzgorniki te tukaj na se

Digitized by Google

vlečejo, da se jih ne moreš nagledati. Od tukaj spremljajo popotnika kapniki vsake verste, obilno pokrivaje na vse strani strop, stene in tla. Od tukaj hodi človek kake pol ure med samimi svetlini od čuda do čuda. Kdor je že slišal praviti od prebivališč vil gorskih, tistemu se zdi, da je prišel v dragoceno poslopje vilinsko. In kako čudne, kako umetno stvarjene, ne narejene podobe se ti tukaj pokazujejo! Glej tam lece, tukaj pa mesnice t. j. prostor na stropu poln bohov, krač in klobas, tam stare glave, tukaj angličanskega verta, deža, gob in sedeža kraljevskega. Zadnjih petero reči je od mesnice na levo v postranski jami, ktera se tudi novi ali Ferdinandovi prišteva. Kako spodobna je glava pravî glavi, ako vodniki luči prav postavijo! Posebne pazljivosti je tukaj vreden tudi „erdeči kapnik na belem polju." Dalje ko potem, vernivši se iz imenovane postranske votline, greš, več lepših podob nahajaš. Najimenitnejše so: Marija z detetom, slap, lev, kerstnî kamen, Petrov stol, ječa in Dunajski „kol v železu." Nekdaj je moral namreč vsak kovaški in ključarski popotnik na Dunaju v kol, nalašč za to postavljen, žebelj zabiti. Ta kol, ves z žeblji obit, po tem takem ves v železu, stoji še dan danes k steni neke hiše pribit na prostoru, ki je po njem ime dobil. Po tem kolu so imenovali kol iz kapnika zavoljo podobnosti. Kako so se mogle vse te reči, kako drobne glavice žebljev iz kamna same tako lepo, tako natanko narediti? Na vîdez kapljejo kaplje povsod enako; pa kako različne narejajo podobe! Po kteri postavi se je napravil tukaj stol, tam pa kol v železu? Kdo more to razjasniti? Zares čudne in prečudne so moči narave vedno stvarjajoče! Z nebeškimi počutki navdahnjen odhaja gledavec. Ali vse to je le za pokušnjo neprehvaljene lepote jame Postojnske.

Iz popisanega predela smo prispeli do tako imenovanega plesišča, 285 sežnjev od kraja. Tukaj res ob ponedelkih po duhovem po poskočni muzîki okrogle plešejo, da se

Digitized by Google

zemlja in hrib potresa. Ta dan jamo vsako leto lepo razsvetljujejo, in zastonj v njo puščajo domače, ki ta dan s tujci vred, kakor bčele v panj, rojijo. — Nova jama je bila do tukaj le po nekterih krajih po pet sežnjev, po nekterih pa še ne po dva sežnja visoka; plesišče je 7 sežnjev visoko, 25 dolgo, 15 pa široko. Na sredi leve stene greš lahko skozi dovolj veliko luknjo v manjšo praznino, iz te pa skozi vozko votlino, da do ječe prideš in pri „kolu v železu" spet izideš. V plesišču vleče oči na se lepa „plahta," ki na desno visi.

Zapustivši plesišče prikorakaš pod belimi in sivimi ocurki v visoko praznino. Glej bleska, glej lepote, glej spet čudnih in prečudnih podob, ki so se napravile tudi same, brez pomoči roke umetnikove, po nedognanih postavah! Kapniki so tukaj, kakor da bi jih bil kdo potresel s samimi drobnimi svetlini, in se bleščijo, kakor da bi migljale zvezde nebeške. Na desno kažejo vodniki kapnik, ves podoben ptičnici, v ktero se ptičar skriva; na eni strani se vidi celó, kakor da bi imela vratica. Ne daleč od ptičnice je mali zvon, ne po podobi, ampak po glasu tako imenovan, zato ker poje kakor zvon, ako biješ s terdo rečjo po njem. Po tleh leži velikih žlebčastih stebrov, ki so popadali menda nekdaj od stropa, dasiravno ni zgoraj praznega mesta viditi. V tem kraju vidiš tudi podobe: Antona Padovanskega, želvo in pervo sovo. Stopaje dalje, dokler se strop močno znižuje, ugledaješ zaporedoma: cérkvico, v nji oltar, perve orgle in veliki zvon. Prebiraje cevke orgel s paličico, boš slišal najprijetnejše glase, kakor da bi prebiral kdo naglo tipalnice kakih orgel. Ako poteče kteri vodnik na kapnik „veliki zvon" (tudi po glasu, ne po podobi tako imenovan) nabijat, dokler si še zad; mislil boš, da ti bije debeli doneči glas pravega velikega zvona na ušesa. Od tukaj nekoliko dalje se hoče kapniku zlasti slape delati, na videz kakor da bi se bila voda, zlivaje se z visočine, uledenila. Najbolj mikajo tukaj oko prekrasni slapi na levi steni. Vredno je tudi

Digitized by Google

ogledavati tla, pokrite tod z apnenikastimi grebeni, ki so petelinovim podobni.

Od slapov dalje gredé, je moral človek nekdaj do gležna po vodi blodíti, zato ker ni mogla zemlja poserkavati vode, ki od tukaj obilnejše kaplje kot do tu, bojé zato, ker je strop tanjši, zavoljo česar se dežnica in snežnica bolj v jamo poceja. Zdaj vodi obiskovavce velik jez, iz kamenja narejen, v praznino, s kapniki vso prepreženo, do kapnika na stropu visečega, ki mu pravijo po pravici lestenec (Luster). Nisi se še utegnil tega čuda nagledati, bližaš se že drugemu, ki je vse banderi spodobno, kakoršne obešajo o cérkvenih godih na zvonike. Poleg sterči iz rokavice človeška roka; z visočine na desni strani te gleda druga sova, bolj narisani kot izsekani sovi podobna; na levo štiri sežnje visoko se ti kaže med belimi kapniki vodomet, kakor da bi bil izvirek kervavega morja, švignivši na višek, pri ti priči zmerznil, ko se je voda po steni razlila. Oj lepote, oj krasote! Kdo bi takih čudežev gledal, pa ne stermel! Kdo bi stal pred tako umetnimi, tako veličanskimi svedoki natorine moči, njenih skrivnih postav ne premišljaje! Razjasni nam, preučeni mož, kako so se narejale te tako različne podobe, pred kterimi stermimo! Zakaj niso vse enake! — Zastonj si beliš glavo. Zares nehotoma spoznava nečemurni človek tukaj, koliko postav, po kterih natora ravna, nam je še skritih, nerazjasnjenih, nerazvozlanih, in da se nam je treba toraj še veliko učiti in premišljevati, ako hočemo skrivnosti razodeti, temo razjasniti, vozle razvozlati.

Pretesni prostor ne dopušča, do zobca popisati vseh votlin in globin, vseh prečudnih, prekrasnih podob in nenavadnih rajskih počutkov, ki navdajejo ogledovavca. Zadovoljevaj poslej z imeni in s kratkim popisom samo najimenitnejših podob, ki od erdečega vodometa dalje sledijo in s svojo mičnostjo vedičnega popotnika k sebi vabijo. So: mesečina, veliki steber, tri sežnje visok, ki je nekdaj od zgoraj na tla padel,

Digitized by Google

in se po koncu v zemljo zasadil, kopa, druge orgle, mumije, luknjičasta goba, mertvaška jama, za to moli iz tal največji navzgornik, velikanski steber, deset sežnjev debel, dva sežnja in pol visok, za tem gubančki in kervavo morje. Izmed teh podob najimenitnejše so: mumije (500 sežnjev od kraja), mertvaška jama (525 sežnjev od kraja) in gubančki posebno lepe podobe (550 sežnjev od kraja).

V tako imenovanem jezdarišču (nad 600 sežnjev od kraja) stoji prec s konca ena sama skala, „izpovednica," na desni steni visi s stene sloveče zagrinjalo. Ta kapnik je najimenitnejši v vsi jami, zato ker ni nobena podoba pravi stvari tako podobna, kakor je to zagrinjalo pravemu. Belo kakor sneg, tanko kakor pert, poldrugi seženj dolgo, z erdečim obšivom in z narezljanim robom v lepih gubah, na vsem svetu tako kakor pravo zagrinjalo ti zakriva umazano steno. Posebno lepo se vidi, ako ga gledaš z leve strani, dokler držé vodniki luči za njim. Kolika krasota, kolika natančnost! Kako se je moglo to primeriti! Tukaj človek v pravem pomenu besede ostermljuje, in nehotoma se mu roka do glave izteguje, da bi jo v znamenje preponižnosti do premodrega stvarnika razokrila, nehotoma se sklanjajo kolena, da bi ga duša slavila. Kdo se tukaj ne zagleduje, ne zamišljuje! Zares človek bi gledal in gledal, da bi se zabil!

Do konca leta 1828 so hodili samo do tukaj, potem pa se vračali, ker je bil pot dalje preslab. Zdaj pa vodi popotnika lep pot še dalje mimo najmičnejših reči proti gori Kalvarji. Pomikaje se od zagrinjala, vidiš jamskega čuvaja, veliki slap, ribji terg in turško sabljo, ktera na stropu visi, ki je pa bolj veliki kači kot sablji podobna. Štirdeset sežnjev od zagrinjala so na desno vrata, ki zapirajo postransko jamo Janezovo, tako imenovano na čast Nadvojvodu Janezu, ki je šel leta 1832 pervi v to jamo, ktero so bili malo poprej zasledili. Ker jo samo imenitnim popotnikom pokazujejo, zato je kamen v nji manj poškodovan in najčistejši. Tla so pa vlažnejše

Digitized by Google

kot drugot: Od kraja ni nič posebnega, toliko lepše podobe se ti bleskečejo bolj znotraj. Na sredini stoji žolt, nizek navzgornik, ki se dotika velikega erdeče-erjavkastega navzdolnika. Dalje je viditi v ti jami: malo zagrinjalo z žoltim robom, mali dóm (v tem predelu veliki), iz kterega prideš sključen med versto prekrasnih ocurkov v nizko, iz te pa v černo praznino, polno skal, ki jih je pometála nekdaj huda sila izpod stropa; zadnjič boš vidil tukaj erdečo praznino, ki se na koncu stermo zvišuje, potem pa z vozkima votlinama nehuje.

Vernimo se spet na pot proti gori Kalvarji. Gredé mimo zemljovida, lisice in prekrasne kuhinje angličanske, se bližamo vratom gore Kalvarje in naj izverstnejšim prikaznim. Natora, ki je razpostavila po drugih podzemeljskih prazninah najlepše stvari prec pri kraju na ogled, je skrila v jami Postojnski najmičnejše in naj veličastnejše na kraj. Primenovanih vratih je razpotje.

Obernimo se zdaj na desno stran razpotja: 975 sežnjev od kraja stojimo pred kopico najkrasnejših podob. Erdeči in beli kapniki, tukaj podobni velikanskim gobam narobe rastečim, tam žlebčastim stebrom, tukaj proti nebu kipečim stebrom in stogom, tam velikanskim zimskim ocurkom, omamljajo oči, razveseljujejo serce, in silijo najmlačnejšega človeka, da svoje stermljenje na glas oznanja. Ob straneh se vidi v jami tu in tam ktera lužica iz kapajoče vode, s ktero si mnogi brez škode žejo ugašajo.

Od teh premičnih kipov dalje na desno potovaje smo dospeli v preveliko praznino, 18 sežnjev visoko. Kako majhin se zdi tukaj človek sam sebi, ko ne more, visočino z očmi premérjaje, o slabi svečavi še stropa ugledati! Kako silno se muduh vzdiguje, ko vidi v zemljinem drobu tako derzno razpet obok nad seboj! kako silni počutki ga sprehajajo, ko vidi ob enem goro, trideset sežnjev visoko pod ravno tistim obokom — pod zemljo — proti nebu kipeti! Ta sloveča, globoko pod krovom stoječa gora je gora Kalvarja, tako imenovana, zato

Digitized by Google

ker kažejo stébri, okoli in pó nji kupoma stoječi, na videz podobo, kakor da bi vrelo ljudstvo na goro. Da bi bilo ime še primérnejše, da bi se videzu še bolj ugodilo, zato so trem visokim navzgornikom pri verhu privezali vsakemu kos drugega odkerhnjenega stebra navprek, da se vidi, kakor da bi stali na gori trije križi. Ta praznina je tolika, da dvajset luči teme v nji do cela ne razsveti. Zona te sprehaja, strahi te spreletuje, dokler mnogoverstne čudne podobe in pošasti okoli te gore pregledueš, in nehotoma nekdanjost premišljuješ. Zdaj se hodi lahko po varni stezi tudi na goro. Človeški jezik je prereven, da bi mogel kdo dopovedati rajske počutke, ki mu per sa raznašajo, ko egleduje kamnitni gojzd, poln najlepših, najkrasnejših, po tri do šestih sežnjev visokih, gladkih, žlebčastih, pisanih in drugih mnogoterih navzgornikov, med kterimi sem ter tje raztreseni majhini, s širokimi svitki oviti erdeči stebrički k višku silijo. Kdor se hoče nad tem prečudnim belo-erdečim kamnitnim gojzdom iz vsega serca radovati, ta ga mora z lastnimi očmi viditi. Še bolj človek nad temi prekrasnimi podobami sterm, ako vidi, da je strop v ti praznini razvun enega mestica gol, in da iž njega tudi nič ne kaplje. Misel ga posilja, kakor da bi bil ves ta čudni gojzd zrastel iz zemlje Leta 1830 je obiskala to jamo Nadvojvodinja Marija Luiza, Vojvodinja Parmska, in je prišla na verh gore Kalvarje, 1072 sežnjev od kraja, kjer je tudi zapisala svoje ime, ki so ga vsekali potem v kamen. Videz ti pokazuje tukaj mertvaško glavo, podobo Sv. Miklavža; moža, ki svojo ženo navkreber nese; ladijo Noetovo, veliki oltar in več drugih prikazni. Posebno mično je gledati oltar, ki se s svojimi sneženimi navzgorniki med erjavimi tli in temnim stropom prekrasno bliši.

Domači in tujci, ki so vidili najimenitnejše jame vsega sveta, pravijo, da lepšega od gore Kalvarje niso vidili nikjer. Kdor pa hoče to slavno goro kolikaj viditi, mora dati vsaj deset luči med stebre razpostaviti, štiri pa okoli sebe imeti. Če-

Digitized by Google

ravno so, delaje do te gore pot za imenovano Nadvojvodinjo, streljali po tleh skale, kterih veliko okoli leži, krovu se ni vendar nič zgodilo; čisto nič se ni odkrušilo; terdno je stal, kakor še dan danes. Na ti gori so našli leta 1835 živalskih kosti, med temi glavo jamskega medveda, na tri kose razbito. Tiste, ki so bile bolj pri verhu, so imele kamnat škorlupec po sebi; okamnela ni bila še nobena. Še več drugih kosti so neki v ti jami nahajali. Od kod? kako so sem dospele? ali je prišla žival živa tako daleč v jamo? ali jo je zaplavila sem povodenj? ali se je z verha v jamo pogreznila in razbila, ker so ji kosti tako raztresene? kako se je verh potem zacelil? Človek uganja in uganja, verjetna se mu zdi ta in una, pa ne ve za terdno, ktera je prava. Zares čudno, tako daleč pod zemljo in tako daleč od kraja po tolikih brezdnih kosti stare divje zveri. Premišljevanje te dogodbe človeku nove neznane počutke v duši zbuja. Zdaj se mu zares dozdeva, da po drugem svetu hodi; tukaj se res zazablja, in misli, da ni več tisto bitje, ki je bil.

Ogledavši goro Kalvarjo se popotniki ganjeni vračajo; in nehotoma se obračajo proti vratom te gore, od kterih se jama na levo izdaljšuje. Ozri se odhajaje tudi ti še enkrat na podzemeljsko goro in na njen prečudni gojzd pod mrakom neizmérne praznine, ki ga razsvetljujejo zdaj le posamezni žarki jamske svečave! Oj, kako veličasten, kako zveličaven pogled!

Preden prečudno jamo zapustimo, oglejmo še hitro njen konec, čeravno je pot malo mokrejši in blatnejši. Vredno je. Mimo Sv. Stepana, za kterim se vidi v postranski luknji razvun Pivke edina tekoča voda; mimo Ljubljа, ki ni veliko nižji od gore Kalvarje, mimo puščavnika in mimo postranske praznine, v kteri pa pot še ni do konca poravnan, smo prisopihali do kapnega studenca. Kako mična podoba! Na erdečem, svetlem stebru stoji veliko torilo, ki se je samo naredilo; izpod stropa curlja, rahlo šumljaje, curek, droben kakor nitka, v torilo. Voda, ktera se iz tega po stebru

Digitized by Google

cedi, dela, da steber zmirom narašča, in ga pri tleh s srebernim potokom obliva. Zares, lepše nam ne bi mogla natora pred oči postavljati, kako navzgorniki naraščajo, kot tukaj.

Za tem kapnim studencom, četert ure dalje, je še en takšen. Za tem se razkala ta jama v dve. Po levi se hodi do bližnjega jezera, nad kterim lepe bele in erjavkaste pregrinjala, ocurki i t. d. visijo, kjer je konec te votline. Blizo te votline teče Pivka mimo, pa nevidoma.

Tudi tukaj so našli (1819) živalskih kosti z veliko podolgovato glavo. Desna stran razpotja vodi podzemeljske romarje v dolino s prekrasnimi podobami, vsaj kakih deset sežnjev globoko — v tako imenovani „spodnji svet“, ki ima dva predela. „Jezero“ in „spodnji svet“ sta enako daleč od kraja, namreč 1300 sežnjev. Tukaj je konec jame Postojnske, po kteri moraš sem in tje polšesto uro hoditi, ako hočeš vse popisane predele ogledati. Popotniki hodijo, postranske jame izpuščaje in poverhoma ogledovaje, večji del le do slavne gore Kalvarje, do ktere dve uri, nazaj pa le uro, tedaj sem in tje tri ure hoda štejejo. Od tod se vračajo spet na beli dan.

Skerbno se vsak še spotoma na vse strani ogleduje, in nahaja med neprešteto množico svetlih kapnikov vedno še novih mičnih reči, ki jih je poprej zgrešil. Z nepopisanimi rajskimi počutki, s počutki slasti in radosti, stermljenja in svetega straha zapušča čudne praznine, s kterimi se sme samo jama Antiparska meriti. In ko že izide na beli dan, švigajo mu še sto in stoteri prijetni obrazi in gerde pošasti, strašne globine in prekrasne votline pred omamljenimi očmi, izpred kterih mu nikdar več ne izginejo.

Po Kranjskem je še več drugih imenitnih praznin: černa jama s človeško ribico, Pivka jama, po kteri se Pivka pretaka, obe blizo Postojne, jama Planinska (pri Malem Gradu), kjer se Pivka po 3000 sežnjev dolgem podzemeljskem teku spet na svetlo iztaka, jama Ložka, jama Lukenjska, jama Škocijanska in več drugih, ali nobena ni kos „jami Postojnski.“

Digitized by Google

17. Seršeni.

Složil F. Prešeren.

Puščičarjem.

Ni, bratec, vsaka ž'val lisica,
In epigram ne vsak puščica.

Pravljičarjem.

Pravljica po Ezop' od vas zapeta
Več nima slasti, kakor jed pogreta.

Zakaj ni naši pisariji prišel zlati čas.

Prišli za nas bi b'li že zlati časi,
Ko bi bil klasik vsak, kdor Kranjcom kvasi.

Pevcu brez c in brez s.

„Brez cetov teče vîr mi Hippokrene,
In esov v pesmah mojih najti ni."
Zatoraj nimajo nobene cene,
Zato so pesme tvoje brez soli.

Prej pevcu, zdaj homeopatu.

Poprej si pel, zdaj pa homeopatiš:
Poprej si čas, zdaj pa življenje kratiš.

Pevcu letnih časov.

Kdor govoriti kaj ne vé,
Ureme hval' ał' toži;
Kdor pevcov peti kaj ne vé,
Od letnih časov kroži.

Postscriptum.

Naj misli, kogar bi puščice te zadele,
Da letajo v visoki verh iz neba strele.

Digitized by Google

18. Nasledki pervih turških vojsk po slovenskih krajih.

Spisal J. Terdina.

Turške burje so imele važne nasledke za naše prededе. Res je, njih deželа je bila zdaj jako mendrana, njih posest je v ognju ginila, jezero in jezero bratov ni bilo iz sužnosti več: pa tudi dobrih nasledkov ni manjkalo. Ljudstvo, ki se je v začetku sovražnikov balo, se je prepričalo, da ga zamore le lastna moč rešiti, ker je imela Avstrija preveč na drugih krajih opraviti, da bi mogla tudi tu pomagati. Ono se tedaj iz svojega dolgega spanja predrami, za meč zagrabi, in spet svoj pogum dobi. Serčnost prešine vsaktero serce, bežanje se začinja med sramoto šteti, več se ne bojijo turških navalov. Germada na meji se sveti, znamenje je znano, in se daje dalje in dalje, v vseh dolinah je orožanje, krvava sprejetev sovražnika čaka. In ako je tudi kaka posamezna vas prijeta, vendar je bila tudi takrat zmaga gotova. Možje in mladenči stojé v taboru, pod njimi goré njih hiše, ki so jih Turki zažgali, za njihovim herbtom je cérkev, ki hrani svete skrivnosti njihove vere, ki jim hrani zdaj tudi žene in deco, in to cérkev hočejo z vsem, kar jim je v nji svetega in dragega, Turki požgati. Koliko tedaj reči, ki človeku iz vseh nitek serca pogum za najstanovitnejšo in serditejšo brambo budijo, in so mu tedaj gotove zmage poroki! Le tiste boje, v kterih jih je na jezera padalo, nahajamo v starih bukvah zapisane; pa kje stoji kaj od manjših prask, v kterih se serčnost posameznega človeka še veliko bolj kaže; kje kaj od bojev, ki so se na pokopališčih godili, in od junaških del, ki so jih po samem doverševali! Le ljudstvo je še sem ter tje te boje ali v pesmah ali v povedkah ohranilo. Kdo ne pozna serčnosti Lambergarja proti grozovitnemu Turku Pegamu! kdo iz Dolenskega ne bo vedil skoraj od vsakega griča pripovedovati,

Digitized by Google

da so se nekdaj tu s Turkom bojevali! V izgled postavmo tukaj nekoliko manjših, ne imenitnejših bojev.

Mohamedanci so priderli v neko vas na Dolenskem. Vse je bilo prazno, razvun ene bajtice, ki je na višavi pri vasi stala. Tukaj je ostal gospodar, velik korenjaški mož, s svojo hčerjo domá, in je htel rajši poginiti, kakor svojo kočo pustiti. Imel je dve puški, s kterima na Turke, ki se približujejo, streli, in z vsakim streljajem nevérca preverne. Serditi planejo Turki proti koči, in mečejo plamen v njo, pa bila je z zelenimi jelkovimi kožami krita, in se ni htela užgati. Med tem si je mož že puško v novo nabasal, in je spet Turčina poderl; drugo puško mu pa hčerka nabije, da zamore v četerto sovražnika zverniti. Zdaj mu hči spet pervo puško nabaše; in tako je to dalje šlo, mož je streljal, hčerka mu sproti basala, in Turki so padali. Jeli so zdaj misliti, da mora v koči cela truma skrita tičati, ker streljanje ni prenehalo, in jeli so se če dalje hitreje odmikati, in so nagloma iz vsega tistega kraja ubegnili. Ko pride mož iz bajte, je bila vsa višava z mertvimi Turki pokrita.

Drugi krat so bili nevérci v Mengeš prirojili. Tudi tu so ljudje hiše popustili; le eden, Ščit po imenu, se je v spodnji kleti skril, in ostal. Ko pride večer, Turki po hišah polegajo. Ščit izleze zdaj iz svojega zakotja, zaklepa zaporedoma hišo za hišo, in potem naglo hiti po Mengšane, ki so se na bližnjem griču sošli. Ti korakajo v vas, obstopajo hišo za hišo, in ukažujejo povsod, kamor pridejo, Turkom, ki so notri, da se udajo. Ti so mislili, da je vsa vas s kristjani obsedena, zatoraj se zaporedoma vse hiše udajo, in tako so postali Turki, kterih je bilo več jezer, jetniki nekoliko orožanih kmetov.

Tudi ženski spol se je izkazoval o teh nevarnostih enako neprestrašnega in pogumnega. Na Skaručino so Turki prišli, ko so ljudje bili ravno na polju. Oni gredó v najlepšo hišo, kjer je le dvanajst let stara pastirica domá. Ker jih

Digitized by Google

je tako serpo gledala, obljubijo ji dva zlata dati, ako jim pokaže, kje so denarji. Ona jih pelje po stopnicah, jim odpre železne vrata, in jim reče svoje delo hitro opraviti. Komaj so notri, ona berž vrata zapre, zaklene in po ljudi na polje hiti. Turki so bili potem pobiti. Pred smertjo se njihov vojvoda oberne k pastirici, in ji svoj zlat persten in 1.000 zlatov iz žepa da, rekoč, da je zaslužila taka deklica plačilo, če ravno mora on za voljo nje poginiti.

Takih in enakih dogodeb se je ob turških vojskah po deželi mnogo pripetilo. Tu naj bodo ti izgledi zadosti, zakaj še hujših bojev, kakor so ti omenjeni, so prestalinaši očetje.

19. Hindostan.

Spisal M. Vertovec.

Azija, ki leži nam proti vzhodu, je šest krat večja od Evrope. V tem največjem delu sveta se povzdigujejo proti sredi dežele čez dežele, in zadnjič molé najvisokejše gore, ki jim pravijo Himalaja, izmed njih proti nebu. Da je bil v teh krajih ali blizo teh krajev, ki so se pervi izpod vod vzdignili, človek stvarjen, in da se je tu po potopu najprej ustavil, ni dvomiti. Grozno velike ravnine, ki se od imenovanih gor proti severju in vzhodu prostirajo, so bile od davnih časov neznano rodovitne gnjezda, iz kterih so se pogostoma neštevilne trope krepkih in junaških narodov proti vzhodu, jugu in zahodu, dosti krat v daljne kraje valile, z grozovitimi vojskami vse premagovale in pod se spravljale, zadnjič pa se premagancom upodobile in celó svoje imena izgubile.

Od podnožja himalajskih gor se razprostira proti jugu do morja Hindostan, ki mu pravijo tudi vzhodna Indija, na prostor nič manji od Evrope. Te dežele, ako ravno sem ter tjé nekoliko gorate ali tudi peščene, so vendar najrodovitnejše in žlahtnih naravnih pridelkov najbogatejše na vsem

Digitized by Google

svetu: Imajo le dva letna časa: mokrega in suhega, brez zime, da najlepša erž raste še celó v večjih višinah, kakor je na priliko naš Triglav.

Razvun vseh evropejskih žitnih, sadnih in živalskih plemen imajo še veliko lastnih, ki jih ni pri nas: tako redijo razne žlahtne dišave, cuker, pavolo, krušne drevesa i. t. d. tudi kamele, slone, papige, leve, tigre in veliko drugih živali. Dežele imajo zlata, srebra, kositarja in najboljšega železa. Nikjer drugje se ne nahaja tolikerega žlahtnega kamenja in bisera, kolikor v vzhodni Indiji.

Take gorke in prijetne dežele so človeka že v pervih časih k sebi vabile, s svojimi naravnimi doneski ga dobro redile in mečile, da je začinjal po času iz divjačnosti ga lesti, živino si rediti in zemljo obdelovati. Vse najpotrebnejše in koristnejše rokodelstva, umetnosti in znanosti, ki nam še zmiraj v prijetnejše življenje služijo, so iznašli večji del Hindostanci ob neznanih časih. Pred vso evropejsko in vsako drugo znano historijo, ko so bili še vsi drugi narodi po svetu divji, in tavali v temi nevednosti, so se bili dobro omikani Hindostanci močno pomnožili, ter so razpadali v mnogotere deržave; imeli so svoje modre postavodajavce in vladarje, svojo vero in krasne tempeljne. Po pogumnih tergovcih, ki se za dobička voljo v največje nevarnosti podajejo in vse overe serčno premagujejo, se je hindostanska omika raznašala, sejala in plodila med bližnje, sčasoma pa tudi med daljne narode. Tako je prišla čez Babilonsko na Feničane, po teh pa dalje na Gerke in Rimljane. Kakor solnčna svetloba, so nam tedaj dohajale marsiktere umetnosti in znanosti od vzhoda. Da je to res, pričajo mnogi hindostanski tempeljni, pod zemljo do dveh milj dolgi in iz žive skale izsekani, razdeljeni na več ali manj posebnih tempeljnov, tako napravljenih, da se hodi lahko zmiraj iz enega v drugega, in kterih je slednji olepšan s podobami mnogoterih bogov in boginj, ki so tudi iz žive skale umetno izsekani. Ti tempeljni so

Digitized by Google

najstarše priče človeškega roda na zemlji. Hindostance so že večkrat severne bolj junaške ljudstva v vojskah premagale, pa vendar nikoli iž njihovih dežel pregnale; premagavci so se marveč po njih vergli, njih postave in šege poterdili in se tako zadnjič sami poindijanili. Hindostanci so bili in so še zmiraj med vsemi Azijanci najomikanejši narod, in vendar oni sami ne morejo časa dokazati, kdaj da so bili njih tempeljni dodelani. Ker so bili ti tempeljni v neznanih, tedaj starodavnih časih izsekani, gre misliti, da so se bili ljudje že veliko poprej močno pomnožili, in da je bilo veliko rokodelstev, umetnosti in znanosti že prej iznajdenih. Koliko časa pa, koliko poterpežljivosti, ali more biti britke tlake se je za izpeljavanje enega samega takega dela potrebovalo!

Hindostanci ali vzhodni Indijanci so srednje postave, na lepe mere izraščenega in zlo gibčnega života, prijetnega obličja in rumeno-erjavkasti, višji in bogatejši so beli kakor Evropejci; oni so priljudnega serca, skerbni, delavni in umetni v vseh rečeh, ki se vežejo s prijetnim življenjem. Pravijo dalje od njih, da so trezni, zmérni, postrežljivi in zadovoljni, da niso grozoviti, tudi ne maščevavci. Razpadajo v več ljudstev; nektere izmed njih, ki na višjih krajih prebivajo, so tudi bolj vojaške. Ako ravno že dosti krat v vojskah premagani, so ostali Hindostanci do malega pri svojih starih verah, postavah, šegah, navadah in jezikih. Po svoji veri imajo nerazumljivo natorno moč za svojega najvikšega boga; ker pa razpada ta v več moči, imajo po tem takem tudi več malih bogov; prosti ljudje molijo podobe, ki so v spomin takih moči narejene, so tedaj malikovavci. Njihova vera jih uči, da je duša po grehu od boga odpadla, da se pa lahko po pokori spet ž njim zedini: toraj se pobožnejši izmed njih neznano terpinčijo, svoje hude želje berzdajo, veliko molijo in druge šege na tanko spolnjujejo, tem bolj ker verujejo v dušno preseljevanje, to je, verujejo, da duša, ki bi se na tem svetu ne spokorila, se po smerti z bogom ne zedini, ampak v kako žival preseli,

Digitized by Google

n sicer, kolikor so bile večje in ostudnejše njene pregrehe, da se preseli v toliko zaničljivejšo žival, na priliko v medveda ali prasca, da bi se popolnoma spokorila; toraj nobene živali ne jedo!

Brahmani se imenujejo njihovi duhovniki, ki so jim bili tudi od nekdaj postavodajavci, sodniki in učeniki, in vse to po rojstvu. Nihče, ki ni njihovega roda, ne more v njihovo versto ali stan stopiti. Tudi vsi drugi ljudje so od nekdaj razkrojeni v verste, in sicer tako, da ne sme nobeden iz svoje verste v kako drugo prestopiti, kar je velik zaderžek daljni omiki. V poznejših časih je nekaj ljudstev staro vero opustilo in k mohamedanski prestopilo; te ljudstva se ne vežejo več tako terdno na stare verste.

V dvanajstem stoletju pred Kristusom so se Hindostanci povzdignili na najvišjo stopnjo omike. Njihova iz petdesetih čerk sostavljena abeceda spada med najdoveršenejše, ki jih poznamo. V tem jeziku, ki se sanskertski jezik imenuje, ki se že davno ne govori, iz kterega je več zdanjih indijanskih jezikov izcvelo, so bile njim vse vérne bukve spisane, ki so jim še zmiraj sveto pismo; spisane so bile tudi mnoge druge modroznanske, pesemske in jezikoznanske bukve. Njihovo pismenstvo ni še vse na dan prišlo, tedaj še ni popolnoma znano. Za to pismenstvo niso vedili Gerki in Rimljani in tudi ne drugi Evropejci do poslednjih časov celó nič; po Angličanih se je razglasilo. Ti so v pretečenih sto letih po krivičnih vojskah toliko indijanskih dežel pod-se spravili, da imajo v Hindostanu blizo osemdeset milijonov duš, ki jim morajo davke plačevati. Tudi Angličani so premaganim Hindostancom, kakor vsi poprejšnji premagavci, vero in navade pustili, razvun tega, da se ne smejo vdove po smerti svojih mož več sožigati, kakoršna je poprej navada bila. Angličani so osnovali v Hindostanu visoko šolo, v kteri se Indijanci z evropejskim, Evropejci pa z indijanskim pismenstvom soznanujejo. K sreči niso bili brahmani sanskertskega jezika čisto v nemar pustili, tako se ga lahko še

Digitized by Google

vsi, ali Indijanci ali Evropejci, kakor pri nas po gerški in latinski, naučujejo. Po Angličanih, ki znajo sanskerstko, ga znajo že tudi mnogi drugi Evropejci, so že mnoge sanskertske bukve v evropejske jezike prestavljene, in pričakovati gre, da se bo Evropejcom oznanilo še več drugih, za ktere more biti se še ne vé, in ki se bodo še v Hindostanu našle. Tako se bo če dalje več od hindostanskega pismenstvo zvedovalo, in znanosti se bo do če dalje več razširjale.

20. Miklavž Zrinjski v Sigetu.

Po nemškem spisal M. Valjavec.

Miklavž Zrinjski je bil grof stare hervaške rodovine, v hervaški in bosenski vojski slavno znan. Cesar Maksimilijan II. ga je v vojski s Solimanom, carom turškim, izvolil za poglavarja male, toda važne terdnjave Sigeta. Bilo je 15. dne junija 1566. leta, ko so mu naznanili ogledovavci, da se bliža silna turška vojska, in da sultan sam gre za njo. Rekli so, da berž ko ne, namérja udariti nad Siget. Novica je tudi prišla, da so postavili že most prek Donave, in kmalu za njo prinese posel iz Pečuha pisma, ki so poterdile to novico, toda kam se meni najprej oberniti, ni bilo povedano. Spet druge zadnje novice so pa sporočevale prihod beglerbega do Drave, ki mu je bilo zapovedano prek Drave most narediti. Ž njim je hodil, za vojvoda mu pridan, Karam beg iz Bosne. Po teh pismih Zrinjskemu ni bilo več dvomiti, da so prispele perve straže turške do Šikloša.

Premišljeval je, kaj mu je storiti, preden priplava celo valovje poglavitne turške vojske do Sigeta. Terdno je sklenil, se nevérnikom pogumnega skazati, in že zdaj trumo svoje vojske Turkom proti poslati, da bi oserčil svoje malo kerdelo. In šli so Turkom naproti Gašpar Alapi, Miklauž Kovač, Peter Bačatica in Vuk Paprutovič z 1000 pešci in 500

Digitized by Google

konjeniki blizo do Šikloša, da bi se ali s Turkom počili, ali pa, če bi se v bitvo ne spustil, Šikloš oblegli in zažgali. Približavši se mestu je šlo 200 pešcov in 100 konjenikov naprej ogledovat in drugim naznanjat, ako bi se sovražniki, s konj stopivši, po ravnem razlili. Priložnost je bila pripravna udariti se, planili so nad Turčina brez strahu, in se dolgo bojevali, da se jim sovražnik ni mogel ubraniti. Daleč med nje so se vrili, in strašno klanje se je pričelo. Dokaj jih je poginilo po mlakah, dokaj potonilo po lužah in se pogreznilo po močvirnih krajih! Slišati, kako po sreči se je ta perva bitva iztekla, je tiste, ki so v Sigetu ostali, navdalo s takim pogumom, da so se upali celo silno Sultanovo armado serčno sprejeti in biti se ž njo. Ta izguba je Solimana toliko zabolela, da je terdno sklenil najprej Siget obleči. Mustafa, paša v Bosni, veliki vezir Sokolovič in Karam beg so mu s 65.000 ljudmi pot delali. Tri krat je začel Hampsam beg most prek Drave narejati, tri krat ga je dereče valovje odneslo. Tedaj pošlje aga k Solimanu, in mu sporoči, da ni mogoče mosta prek Drave napraviti. Ali Solimana jeza zgrabi, kos svojega plašča odterga, pa napiše na-nj z lastno roko in zlatimi čerkami: Car Soliman tako govori: ako, leni sužnik, do njegovega prihoda mosta ne narediš, boš s tem plaščem zadavljen in tvoja glava na zadnji kol na mostu obešena. Te besede so Hampsama gnale v teku nazaj k Dravi. Bark, kolikor jih je za to treba, je dal pripeljati, vse ljudi, kolikor jih je v okolici živelo, bodi si kakoršnega koli roda ali stana, je z biči k delu naganjal, in preden je pet dni preteklo, je stal most miljo dolg, in vojska je prekoračila Dravo.

20. dan julija sta se vzdignila paša iz Bosne in Karam beg iz Šikloša in šla v Pečuh, potem pa s Hampsamom in spahi v Beligrad Budimskemu paša-tu na pomoč. Ta dan sta se pomaknila tudi Natolski paša in sultan sam do Mohaških ravnin, pervega avgusta se je pa napotila vojska proti Sigetu. Pri

Digitized by Google

Sv. Lovrencu, ne daleč od terdnjave, so se všotorili, potem ko je poprej še Budimski paša zavoljo svoje mudnosti moral glavo dati. Zrinjski, pregledavši svoje vojščake, kolikor jih je imel, vsakemu svoje mesto odloči. Vojvode, stotnike, plemenitnike in vse neoborožene vojščake je poslal v grad, in zaklenivši mestne vrata, je na sredi terga med vojščake stopivši tako-le govoril:

„Bratje, vi vsi, kar vas je priseglo cesarski zastavi, hrabri možje, pogumni vojščaki! Vsakdo izmed vas vidi, da nam Turški car že na vratu sedi. Sila nas móra, brez pomude orožje v roke vzeti in ustaviti se pogumnega serca sovražniku našemu, sovražniku vsega kerščanstva, ki je, poln ošabnosti in prederznosti, zbravši neštevilno množico ljudi, prišel z mečem nad nas. Mi pa upamo v boga in njegovo pomoč, kteremu je lahko nas obarovati, sovražnike pa pokončati. Pričakujm ga toraj brez straha, in ne bojmo se množice njegove armade; svesti smo si božje pomoči; ako ga vsemogočnega prosimo v resnici in s pravo molitvijo, gotovo nas bo rešil sile sovražnikove. Najprej in najbolj je pa treba, da nas edinost in zvestoba združi, vsak prepir preneha, vsa jeza in sovraštvo se izruje. Slednjega naj navdahne možka jakost, in biti moramo v zvestobi in prijaznosti med seboj in terdno stati, dokler nam je po božji previdnosti biti na tem mestu. Toraj, menim, da je treba najprej bogu, potem deželski vladi in ogersko deželi, ki ji tolika nevarnost žuga, priseči stanovitnost in zvestobo. Tedaj pervi prisegam jaz sam, vi pa prisegajte za menoj, da izgine vsa, tudi najmanjša nezaupnost izmed nas:

Jaz, Miklavž grof Zrinjski, obetam in prisegam najprej bogu vsemogočnemu, potem svetlemu cesarju, našemu najvišemu gospodu in vladarju, potem ogerski deželi, ki je v tako silni nevarnosti, in vam, vi hrabri, junaški tukaj zbrani vojščaki, tako mi pomagaj Bog Oče, Sin in Sveti Duh, da vas ne bodem nikoli zapustil, da hočem z vami živeti in umreti, in vsako srečo ali nesrečo z vami deliti!

Digitized by Google

Zdajne okoljščine mórajo tudi vas, da enako prisežete. Prisezite tedaj tudi vi, in kviško povzdignivši vsak dva persta, pokličite boga na pričo. Kdor se tega brani, boj se najostrejše kazni od mene, kajti on ne meni z nami stati do zadnjega diha, je nepošten človek, izdajavec najsvetejšega, in ni vreden, da živi. Prisezite pa tako-le: „Mi meščani, konjeniki in pešci in vsi vojščaki cesarski, obetamo najprej najvišemu bogu, potem svojemu kerščanskemu cesarju in ti deželi, ki v nji stojimo, in poslednjič svojemu vojvodu grofu Zrinjskemu obetamo s sveto prisego, radi vsemu pokorni biti, kakor je spodobno zvestim vojščakom, obetamo ž njim premagati ali pa po junaški umreti!" Poslušajte pa še mojo poslednjo voljo, ako bi me vtegnila med tem smert zadeti. Tega dobrega prijatelja, Gašparja Alapija, imenujem az svojega namestnika, in ga vam priporočam za najvišjega zapovednika. In na zadnje še te povelja, ki so vaši vikši porok za nje, da se bodo spolnovale: konjeniku ali pešcu, ki se brani pokoren biti svojemu vikšemu, naj se glava odseka. Kdor kteremu Turku kako pismo vzame ali bere, naj umre; kdor najde list na puščici v mesto prinesen, naj ga odda svojemu vikšemu; če ne, naj ga hudo strahujejo. Kdor se z odkazanega mesta gane, bodi si plemenitnik ali kdo drug, naj umre. Ako si dva ali trije kaj skrivnega na ušesa šeptajo, naj jih brez izpraševanja obesijo. Kdor kaj takega zapazi, pa zavoljo prijateljstva ali žlahte ne naznani, naj ga ravno tako strahujejo. Kdor svojemu tovarišu količkaj, le vinar vrednega ukrade, naj ga prec zadavijo. Kdor ima v mestu kaj žlahte, naj mu ta živež daje; za vse druge bom jaz skerbel." Izgovorivši v znamenje, da res tako misli, kakor je govoril, vojščaka zatoženega, da se je lotil svojega vikšega, z lastno roko na kosce razseka, ter zapove umoriti ujetega in mnoge nezvestobe in hudobije prepričanega Mehemeda Rega-ta. Pred vrata večjega grada je dal postaviti velik križ, svojim ljudem v pogum, Turkom pa v strah. To storivši je ukazal Novo Mesto zažgati in ves imetek v varnejše Staro Mesto spraviti. Vsq

Digitized by Google

strešno slamo so tjekaj znosili, da bi se lože vnelo in urnejše gorelo. In tako pripravljen je čakal z 2.300 ljudmi, kaj se bo godilo.

Rumilijski beglerbeg in Akanski paša sta se približala 13. julija z 90.000 Turki do Sv. Lovrenca, miljo daleč od Sigeta. S temi se jih je še združilo 100.000 iz velikega tabora. Ogri so se samo v malih bitvah ž njimi bili, kar je pa terpelo od belega dne do terde noči, in še le zdaj so se Turki vernili v tabor, da bi si odpočili. Drugi dan se je ponovil boj terdo pod zidom Sigeškim. Ali dasiravno jih je bila veliko večja množica, obleženci so jim le veliko škode napravili in trikratni zaskok vselej možko odbili.

5. avgusta sta zapustila beglerbeg in Akanski paša svoje dozdanje mesto, da bi ga sultanu prepustila, kadar pride. In res so postavili carske šotore po vinogradih, okoli terdnjave pa se je vlegla armada, ki sta jo vodila omenjena vojvoda. Soliman dospe drugi dan z vso drugo armadó, in vtaborivši se na mestu za-nj odločenem je zmiraj bolj in bolj zajemal Sigeške obležence s svojimi brezštevilnimi trumami. Streljanje od vseh strani se je začelo, kričanje allah, allah se je razlegalo po okolici, znamenje, da je dospel Soliman v tabor, da bi bil priča hrabrosti svôjih podložnikov.

Pa trumica v Sigetu je tačas slavila ime na križ pribitega, in se posmehovala ošabnosti divjega ljudstva. Streljala in bombe metala je ravno tako strašno kakor Turki na njo, in dolgo odbijala vsak zaskok, vse prizadevanje nevérnikov. Janičarji so neprenehoma zaskakovali mesto; pogosto so se sprijemali in vselej je padel Oger, pa z Ogrom je padlo vselej po deset, po dvanajst sovražnikov. Zrinjski je ukazal zdaj vse verte, vse drevje in vrata zažgati v Novem in Starem Mestu, vrata razsekati in luknje s perstjo zasuti. Turki niso kar nič mirovali; v četertek so ves dragi dan od jutra do noči mesto zaskakali. Strašni Ali Portuk je izmed vseh, kar jih je bilo,

Digitized by Google

najhuje razsajal, Novo Mesto več dni zaporedoma nadlegoval in pokončal veliko branivcov.

Zrinjski to ugledavši sprevidi, da so vojščaki več vredni ko prazne hiše, da znamenje, in smolnice so jele leteti v Novo Mesto, že poprej s slamo in drugim netilom napolnjeno. Staro Mesto so pa terdnejše ogradili.

Pri vsem tem se jim je pa le od ure do ure slabša godila. Osmanci so jeli tudi na grad in v Staro Mesto z baterijami streljati, janičarji so naskoke ponavljali in se bliže in bliže grada pomikali, in tako pritiskali, da so obleženci morali prenehati s streljanjem. Tako so ponavljali zaskakovanje do 7. septembra vsak dan sedem krat, pa naši so še vedno terdno stali. Okoli in okoli mesta so ležale trupla ubitih najpogumnejših vojščakov. Nevoljen in otožen se je Soliman umaknil in želel si je počitka in prestanka, da bi mertve zakopali. Že so dobili Turki zvunanji grad v oblast, in dohodi so bili vsi zaperti.

Tačas se je pa v Turškem taboru nekaj strašnega prigodilo, kar bi bilo lahko ves zaskok uničilo. Soliman je umerl. Jezilo ga je, da se mu ta peščica ljudi tako možko ustavlja in junaško brani, zbolel je in ni več ozdravel. Vidil je še en krat, kako so cépali v rove njegovi janičarji, vidil je maloserčnost svoje vojske, vidil preplašenost svojih vojvodov, in umerl je vzemši od sreče grenko slovo, ki ga je zadnje dni že tudi v drugih rečeh zapuščala. Sokolovič in tisti, ki so se bili ž njim pomenili, so sprevidili nevarnost, če bi to žalostno prigodbo drugim vojvodom in vojščakom oznanili. Tedaj so se pogovorili, Sultanovo smert tako dolgo prikrivati, da pride novica do Selima, sultanovega sina in naslednika, in on reče, kaj je storiti. Zato so vse navadne dvorske službe opravljali ravno, kakor da bi Soliman še živel, zdravnika njegovega so pa zavoljo večje varnosti umorili, in sklenili, poglavitni zaskok še na drugih straneh terdnjave ponoviti.

Digitized by Google

Obleženci niso imeli že več drugega v oblasti kakor notranji grad; ogenj od zvunaj in pomanjkanje živeža jih je hudo stiskalo. Zrinjski in tovariši spoznajo, da jim je ura odbila, da jim drugega ne ostaja, kakor življenje sovražniku drago prodati, in pokazati, kako umirajo možje, ki jim je čast vse. Zrinjski si je dal lahko opravo prinesti, drago, svojemu stanu primérno olepšano, težkega, toda varnega oklepa hlel ni. Djal je v žep sto ogerskih zlatov, češ, da ne poreče Turek, ki me oropa, da ni dobil pri meni denarja, ali kar bi bilo denarja vredno. Tudi veliki ključ, ki ga je hranil doslej čuvaj, je djal v žep, kjer so zlati ležali, rekoč: dokler bodem mogel roke gibati, naj ključa in zlatov ne dobi noben nevérec; kdor jih pa dobi po moji smerti, bodi pravi lastnik obojega. Potem si reče več svojih najboljših sabelj prinesti, izbere najdražjo, ki jo je še ranki oče nosil, ter reče: ta je edina izmed vseh, kar mi jih je iz dedine očetov ostalo. Ž njo sem si pervo slavo pribojeval in vse, kar imam; ž njo hočem tudi zadnje delo zveršiti. Visoko jo zasuče, vzame samo majhin ščit, in stopivši k vojščakom, ki so na dvorišču za boj pripravljeni čakali, se poslovi on ž njimi, vojščaki pa ž njim. On jim pravi: Bratje, pogumni vojščaki! Vidimo, s čim nas je bog pokončati sklenil. Premagala nas ne bode tema sovražnikov, premagal nas bode edini ogenj. Vendar moramo to od višje moči poslano kazen serčno, stanovitno in radi preterpeti, kajti ž njo se ne bodo izmili samo naši lastni grehi, temuč tudi večletne krivice in pregrehe te dežele. Spomnite se toraj svete prisege, ki smo jo storili, namreč, da hočemo združeni zmagati ali pa umreti. Hvala bogu, dozdaj se izdajstvo še ni prigodilo. Tudi v prihodnje hočemo tako ravnati, in ker nas ogenj pali, in lakota žuga otrokom in ženskam, daj, planimo rajše skozi vrata k razvalinam unanjega grada, udarimo sovražnika, bojujmo se možki in zaslužimo si tako po kratkem bojevanju večno slavo za vse čase. Pervi pojdem jaz pred vami;

Digitized by Google

vi za menoj, in storite, kar mene vidite, znajte, da vas ne zapustim do zadnjega diha.

To izrekši je zaklical trikrat: Jezus, Jezus, Jezus! in izročil cesarsko zastavo Lovrencu Juraniču. Vrata odpró, in v dimu s povzdignjeno sabljo dere Zrinjski najpervi skozi, koj za njim Juranič z zastavo, zad pa vsi drugi. Na mostu zagrabijo janičarje. Grofa tri krat prestrelé, pa še le, ko ga je sablja na glavo zadela, pade, in na tleh še se bori z rokama in z zobmi. Turki so kričali svoj allah allah, da se je do neba razlegalo. Dolgo in terdo se jih je branilo 600, ki so iz grada udarili, in potolkli veliko Osmancov. Na zadnje se umakne mali ostanek v grad nazaj; Turki se vspó za njimi v goreče razvaline; ali na en krat, kakor so se poprej z Zrinjskim pogovorili, zažgó turne, v kterih se je strelni prah hranil, da se vse raznese in razsuje, in 3.000 sovražnikov konča. Še le zdaj, ko ga ni bilo več živega branivca, so dobili Osmani v svojo oblast — kup razvalin. Zadnje ostanke terdnjave so razvalili, žene in otroke, kar so jih našli, so s seboj gnali v sužnost, glavo Zrinjskega so pa nataknili na kol, in jo imeli pred aga-tovim šotorom nekaj dni nataknjeno, ki je še zdaj Turke plašila. Potem so jo poslali novemu sultanu, in za vsakega ogerskega merliča so dobili po deset zlatov.

Taka je smert junaškega grofa Zrinjskega in njegove serčne trume, ki ostane v spominu še poznim rodovom.

21. Prave sreče dom.

Zložil Virek.

Kdor kol' pod milim Bogom živi,
Vsaki pač srečen biti želi,
Cesar na tronu, kmetič na polji
Prosi od Boga sreče po volji;
Tud' jaz je iščem križem sveta:
Kje nek' prebiva, kje je doma?

Digitized by Google

Tam, kjer cvetlice krasno cvetó,
Mislim, da sreči venec pletó;
Solnce pa rev'ce ves dan pripeka,
Kosec jim slednjič glavce poseka;
Kodar pa smertna kosa kosi,
Sreče ni prave, jok se glasi.

'Z verta na polje grem je iskat;
Tam se raduje kmetič bogat.
On si bogato žetev obeta.
Sreča pšenice venec mu spleta;
Toča prihruje, žito zdrobi,
Sreča veselja 'ž njive zbeži.

Ptice vesele, zelen je gaj,
Mislim, tu ima sreča svoj raj;
Zima prikima, ptice zbežijo,
Hribci pod merzlim snegom ječijo;
Glasa veselja čuti ni več,
Gaj le žaluje, sreča je preč.

V mestih imajo mnogo blaga,
Tamkaj bo sreča najberž doma;
Res se bogatec tam napihuje,
Pa še več revnih milo vzdihuje;
Kjer pa s'romaštva solze tekó,
Nihče po sreči vprašal ne bo.

Cesar mogočni, kakor s'romak,
Otrok in starček, kmet in vojščak,
Srečo si vošči, sreče si iše:
Ali le z lica solze si briše;
Človek do groba sreče želi,
Pa si le prazne pene lovi.

Kje neki ima sreča svoj dom?
Kdo mi pové, kje našel jo bom?
V čistem le sercu ona kraljuje,
Serce nedolžno razveseljuje;
Sreča prebiva v sredi sercá,
V sercu poštenem ti je doma.

Digitized by Google

22. Od hrane mnogoterih ljudstev.

Iz Novic.

Vsedli se bomo danes za mize mnogoterih ljudstev po svetu, in gledali, kaj jedo, ne da bi oponašali kteremu žlahtne jedi in oblizke, ali milovali ktero zavoljo revne hrane. Naš namen je važnejši. Po tem, kar uživajo različni narodi, spoznali bomo tisto resnico, ktero so nam natoroznanci že davnaj odkrili, da se ravna po hrani ljudstev razloček narodov, se premenja natora, telesni in dušni značaj človeka.

Ne bo nam treba na dolgo in široko tega razkladati; vsak, tudi preprost bravec bo resnico naših besed lahko razumel.

Kar človek uživa, predeluje želodec njegov v nek poseben sok; iz tega soka postaja kri; iz kervi pa se nareja od kosti do možganov vse, iz česar je človeško truplo. Ni tedaj šala, ako rečemo, da naše roke, noge, naše oči so narejene iz mesa, kruha, krompirja, fižola in sploh iz vsega, kar koli uživamo. Se ve, da je tu govorjenje le od trupla, ki, iz praha vstvarjeno, bo spet prah postalo, ne pa od tistega višjega, neumerjočega bitja, ktero dušo imenujemo, in kteremu je truplo le začasno prebivališče.

Kolikor koli tedaj truplo pripomaga k natori in značaju človeškemu, večji del se ravna po tem, kar človek uživa. Kuhinja tedaj priča, je li človek blag ali sirov, omikan ali divji, priprost ali mehkužen, reven ali bogat, in kakova mu je domovina. Pa tudi s človekom se je kuhinja ali popravila ali spridila. „Povej mi, kdo je tvoj tovariš, pa ti povem, kdo si," je rekel nekdaj gerški modrijan. Dan današnji bi smeli ravno tako resnično reči: „povej, kaj ješ, pa ti povem, kaj si."

Za tega voljo, mislimo, ne bomo mlatili prazne slame, ako iz tega obzira pogledamo po mizah ljudstev.

Digitized by Google

Dosti krat je bilo že rečeno, da je človek velik svet na malem. In zares, pri jedi se to še poterjuje. Rudstvo, rastlinstvo in živalstvo, iz kterih je svet, so tudi stvari, ktere on skoz usta v sebe spravlja. Je namreč na svetu ljudstev, ktere se živijo posebno le z zemljo; je pa drugih, ktere si jemljajo svojo hrano le iz rastlinstva; in spet drugih, ki živijo ob živalih vsakega razpola. Človek je stvar, ktera vse jé.

Kakor pa je rastlina, ktera od zemlje živi, na najnižji stopnji vseh organizmov, tako je tudi človek, kteremu zemlja v živež služi, na najnižji stopnji človeštva.

To vidimo v neizmérnih planjavah, ki se razprostirajo na levem bregu velike južno - amerikanske reke, Orinoko imenovane. V teh puščavah, piše učeni Humboldt, živijo mnogotere plemena ljudi. Različni po jezikih, ki jih kramljajo, so eni, Otomaki in Jaruri, popolnoma divjaki, ki nimajo nič človeškega na sebi, razvun postave človeške; kmetijstva ne poznaje, živé le ob mravljah, smoli in persti. Perst, ktero uživajo, je mastna in vôlna glina, prava lončarska glina rumenkasto - sive barve. Marljivo je iščejo ob bregovih Orinoka in Mete, in skerbno izbirajo zemljo od zemlje, ktero dobro ločijo po ukusu. Tako glinovico gnetejo v cmoke po štiri do šest palcov debele, in jih pekó pri majhinem ognju, dokler skorja ne poerdeči. Preden cmoke jedó, jih pomakajo z vodo. Dokler si jih Otomak vsak dan ne nabaše za funt ali tudi čez funt v svoj želodec, ni sit. Le kdar so vode njihovih rek prav majhine, si lové tudi rib in želv, ktere jim pa niso tako po godu, kakor njih ilovnati cmoki. Tako nečeden je ta narod, da je celó med daljnimi stanovavci poleg Orinoka znan pregovor: „nič ni tako gerdega, česar ne bi Otomak žerl."

Slišali smo, da je ljudstev na svetu, ktere do malega le ob persti živijo. Marsikteri bravec si bo mislil: je li to mogoče, da bi mogel človek živeti ob glini? Pripravljeni smo na tako vprašanje z odgovorom, da glina sama po sebi nima nič redivnega v sebi, in če ljudje ob nji živé, živé le ob tistih organskih

Digitized by Google

stvarih, s kterimi je zemlja obilno navdana: taki drobci imajo redivne moči v sebi, se ve, da silno malo; glina pa s svojo težo le pritiska na veliko jestvino čutnico (nervus vagus), ki je s požiravnikom v zvezi, in zatira s tem občutek želodca, da mu je, kakor da bi bil sit. Ta tisek na čutnico želodca je pa po gotovih skušnjah ravno tako potreben, kakor je potrebna redivna hrana, iz ktere se dela kri. Saj tudi ptice zobljejo pesek, in od noja je znano, da požira kamenje; gotovo pa ni ne v pesku, ne v kamenju nič redivnega. Tudi naše goveda, naši konji si morajo s slamo, z rezanico želodec dobro nabasati, po tem so še le siti, ker po tem še le, kakor pri človeku, ki si je napolnil želodec, mine čut, s kterim jim nadleguje prazen želodec.

Kdor to vé, bo tudi vedel, zakaj so ljudje tam pa tam tudi v Evropi ob času hude lakote neko perst jedli, tolažili kerč praznega želodca. Taka je bila v letih 1719 in 1793 po več krajih na Nemškem. Ta perst je bila tako imenovana mergolinska perst (Infusorien-Erde), prepredena z nekimi najbornejšimi rastlinami. Enaka perst je tudi tista, ktero v najbolj severnih krajih Švedskega vsako leto po sto in sto vozov za krušno moko uživajo, ne toliko za voljo potrebe, kakor iz posebnega ukusa, ki jim je to perst prikupil. Finci mešajo to perst radi med kruh.

Ako se ozremo po svetu, res vidimo, da ljudstva, sosebno po vročih deželah, imajo neko posebno voljo do uživanja perstene hrane. V Javi uživa ljudstvo neko posebno glino, ktero prodajejo v sukanih cevkah, sladki skorji (cimetu) enacih. Ker je pri Japancih lepo, če je človek suh, jedo oholi možki in ženske, ktere bi rade lepe bile, pogostoma tisto glino, da shujšajo, kakor pri nas nektere norčave ohole ženske vrisk pijó, da bi jim pobral preobilno mast.

Vse ljudstva, ktere uživajo sirovo perst, so pa sirove skoz in skoz; njih dušna omika je popolnoma poterta.

Na veliko višji stopnji omike stoji clovek, ki uživa rastline. Zemljojedec je sirov in terd, kakor je hrana sirova in terda, ktero uživa; ljudstva pa, ki živijo ob rastlinah, so že

TAYLOR INST. OXFORD
Digitized by Google

mehkejšega serca. Poglej krotkega Hinda v Indiji, kako neznano poterpežljiva duša ti je! Leta in leta prede s prosto roko majhin kos tiste tančice, ki je še tanša kot pajčevina, in se prodaje pod imenom „tkani veter." Kakor od Hinda vera térja, da le rastline uživa, tako térja ravno to natora od rahlih južnih otočanov, kterim je v hrano odločila posebno tako imenovano krušno drevje, ki raste v tistih krajih.

Če ravno je želeti, da bi bili mi mesojedci tako krotkega in rahlega serca, kakor sta ravno imenovana naroda, jima vendar ne smemo zaviditi prevelike krotkosti. Germanski narod iz Anglije je Hinde popolnoma zaterl, in južni otočani se niso nikdar povzdignili do kake veljavnosti v versti drugih narodov. Ko bi to, kar zgodovina očevidno priča, pomislila tista družba, ki se je v severnih krajih Amerike pod imenom rastlinojedcov (Vegetarier) ustanavljala, in ki je družbenikom svojim le rastline uživati velevala, gotovo bi bila opustila tako početje. Natora gotovo ni zastonj postavila ostrih zob v čeljust človekovo, in podavši mu tak griz, pokazala mu je sama, da naj jé tudi mesnino.

Večina ljudstev je to naravno pot že tudi nastopila, da uživajo z rastlinami vred tudi meso. Tu se začinja velika različnost hrane človeške. Če podaje človeku rastlinstvo v obilni množini zelišč le malo tečne hrane, ktero dobiva v koreninah, semenu in sadju, daje mu nasproti živalstvo v različnih podobah sila veliko živeža, ki je mnogo tečnejši od hrane rastlinske. Rastlina je človeku vedno mila prijateljica, za to je prav in potreba, da uživa tudi rastline; človek pa ne more in ne smé v svojem poklicu le krotka putka in tiha golobica biti, za to potrebuje krepkejše hrane, ktero mu živalstvo ponuja.

Večji del živali je človeku v živež. On si išče hrane ne le v versti mesnatih herbtnic (Vertebrata), ampak sega celó dol do gnjusnih trebušnic (Gastrozoa); v živež so mu tedaj dojivke, ptice, zemljovodnice in ribe ravno tako kakor merče-

Digitized by Google

linci (insekti) in červi; naj ima zival erdečo, gorko ali merzlo kri, ali namesto kervi bel merzel sok: vse eno mu je. Reči smemo: človek jé vse, kar njega ne jé.

Ali se pa omika človeška ravna kaj po različnosti živalske hrane, ktero uživa? Premišljujmo malo to reč, in začnimo z najnižjo živaljo.

Najgnjusnejša živalska hrana so gotovo tiste živali, ki se štejejo v versto polžev, če ravno imajo nektere teh živalic obilo redivne moči v sebi, da celó goveje meso v tečnosti prekosijo. Če ne od drugih polžev, velja to saj od naših vertnih polžev. Pravi lakomnež je moral biti, kdor se je pervi polža lotil. Dobro mi je znano, da še dan današnji na Francozkem, Laškem, v Belgiji, Švajcu in Šleziji jezero in jezero polžev vsako leto zpitajo, ali jedó jih najbolj le taki, ki so na pljučih bolni, ne pa zdravi. Dobro vem tudi, da so Rimljani polže z otrobi in z vinom na debelo zpitali; da Ašanteji svoje polže kakor mi svinsko meso sušijo, in da še več drugim ljudstvom so suhi polži prijetna jed; vendar pri vsem tem polži niso postali navadna hrana. Ljudem se gnjusi polžni červ, ker nima nobene prave podobe. Ravno tako kakor s polžem, je s školjkami (ostricami); zares, kdor pervi krat školjko uživa, dober želodec mora imeti.

Še bolj čuditi se je Kitajcom, ki uživajo nekega morskega okroglega červa z živci ščitu enakimi, kteri v indijskem morju živi in se trepang imenuje. Neznano gnjusna je ta žival. Ker je pa tako, kakoršna je, uživati ne morejo, jo posušijo, in posušeno uživajo vmes drugih jedil. Smešno pri vsem tem je pa najbolj to, da ravno tako sopern je duh te živali, kakor je cena njena visoka. Kitajci imajo še več takih gerdih jedil.

Ljudstva, ktere tako hrano uživajo, morajo biti na nizki stopnji omike, kakor tudi taki narodi, kteri uživajo merčese. To pričajo Indijanci peruanski, Hotentoti in drugi narodi afrikanski, ktere so potniki vidili uši v veliko slast zobati. Nič boljši tudi niso nekteri narodi afrikanski, kteri se edino le s ko-

Digitized by Google

bilicami živijo, če ravno so večje od naših navadnih. Za to je pa tudi znano, da malo kdo takih ljudi doživi 40. leto, in da umirajo za gerdimi boleznimi. V jutrovih deželah so kobilice zlo navadna hrana, ktera je bila nekdaj tudi na Gerškem, kjer so grilke zobali. V Braziliji in jutrovi Indiji so jedli mravlje, in še dan današnji ondi stari in slabi možaki zobljejo mravljo matico. V Javi so bele mravlje navadna hrana, v Cejlonu bčele, v Novi Kaledoniji po palcu dolgi pajki, v Madagaskaru svilni červi izlečeni iz mešičkov, na Kitajskem mesni červi itd. Zna sicer kdo reči: saj tudi naš rak ni nič lepši. Motiš se, prijatelj, rak je stvar lepe podobe, in ima tudi meso dobrega ukusa.

Ali pa uživanje takih živali, ki imajo herbtanec, požlahtnuje človeka? Kako pa; zakaj zakon natore je tak, da enako se prileže enakemu. Natora po vrojenem nagibu čuti, kaj ji tekne, in natoroznanstvo razjasnuje notranje razmere, po kterih se enako druži enakemu.

Z ribami se počinja že žlahtnejša hrana. Riba je žival že doveršenega značaja, lep izgled barke. Zemljovodnice pa, to je živali, ktere deloma po suhem, deloma v vodi živijo, so le polovičarice. Njih čudna postava, njih gibanje, da zdaj lazijo in se plazijo, zdaj poskakujejo, vse to je krivo, da kače, žabe in kuščarji niso navadno jedilo. Le želve s svojo mirno kervjo, s svojo lepo postavo, s svojim nežnim mesom in oljnatimi jajčki so se prikupile človeškemu ukusu najbolj, da jih ljudje povsod radi jedo.

Še veliko bolj čislani so pa krilati prebivavci podnebja, ptiči: lepa in mična živalica je od nekdaj že služila ljudstvom v živež. Pa tudi med ptiči je človek razločeval: kuretina, race in golobje so se ljudem po svojem življenju najprej in najbolj prikupili, kakor tudi tisti ptiči, ki živé ob rastlinah, bolj kakor tisti, kterih živež je meso.

Na najvišji stopnji omike so le tisti narodi, kterih živež je v lepi razmeri med rastlinstvom in živalstvom, in tudi tu mu je dana prosta volja, da izbira hrano, ki ga najbolj požlahtnuje.

Digitized by Google

Podgane in miši zametuje omikani Kavkazec, Mongolcom pa so ljuba jed, in znano je, da so zpitane in kakor prasički zaklane in na koleh na prodaj nošene podgane kitajskim mandarinom ljubše od vsakega drugega oblizka.

Tudi med dojivnicami si je človek izbiral in si najrajši izbral tisto živino, ktera večji del živi ob rastlinah. Povsod je tedaj rastlinstvo, ki požlahtnuje natoro človekovo. Ako je človek opice jedel, jih je jedel le v sili. Gnjusilo se mu je vedno živali, ki je gerd posnemek človeške podobe; popotniki, ki so vidili tu in tam iz kože djane in za hrano pripravljene opice, ne morejo dopovědati, kako gnjusen je tak pogled.

Človek se ne loti nikdar ali le v veliki sili človeka v živež. To se godi gotovo po tisti natorni postavi, da nobena stvar ne išče take stvari, kakoršna je ona sama, ampak le nji enake. Taka natorna postava vlada že jezero in jezero let. Le tisti narodi, ki so vsi sirovi, kakor Karajibi v Ameriki in Dajaki v Sumatri, se pregrešujejo soper to sveto natorno postavo, ktero, če ravno ponevedoma, spoštuje celó divja zver.

Tako smo končali potovanje svoje. Vidili smo, kaj tu in tam človek uživa, in kako se po različnosti hrane razločuje natora njegova. Spoznali smo pa na tem potovanju tudi, da ni bila edina samovolja, ki je omikala kuhinje naše, ampak da je človeka napeljevala globokejša notranja postava, da je tudi hrano si spremenjal, kakor je višje stopal po stopnjah omike.

23. Zdravje, bolezen in smert.

Spisal M. Vertovec.

Človeško telo je mašina premodro zložena iz veliko rahlih, mehkih, med seboj različnih in vendar dobro in natanko zvezanih organov, kteri so obešeni in privezani na 246 kosti, ki se ž njimi vred gibljejo, serkaje iz kervi, ki jim jo serce pošilja, potrebnega živeža, da ponavljajo ostaranega v sebi, in dose-

Digitized by Google

žejo tako svoj namen in namen vsega telesa. Oblečeni so še vsi organi s kožo, ki je po njih na take mere in razmere napeta, da je podoba človeška izmed vseh stvari, kar se jih koli na svetu nahaja, najžlahtnejša in lepša; tudi se vidijo človeku na očeh in na obličju bolj kakor vsaki drugi živali misli, želje in občutki.

Poglavitni organi našega života so: 1) koža, pa ne samo vsa vunanja, ampak tudi notranja od ustnic dol po goltancu in želodcu do konca čev, po sapniku, po pljučih i. t. d. Skozi kožo puhti iz telesa voda, ki je doslužila, z drugo nesnago ali smetmi vred; po koži poteguje telo tudi ves živež na-se; 2) pljuča, zakaj ako ni dihanja, je zaduha; 3) serce, ki paha kr-v živež vsem organom po vsem životu; ko to neha, nastopi smert; 4) želodec, ki zmiraj sproti melje, in iz jedi rejo nai pravlja; 5) možgani, ki vladajo vse te priprave: ako ni gospodarja, hiša se podere.

Kdar po vseh žlebkih redivna kri prav teče, vsi ti malinci s svojimi preslicami in kolesci prav gredo in vsak drugi organ svoje delo dela, tako da mu kar nič ne zabavlja, ondaj čutiš, da ti je dobro, in skoraj ne veš, da imaš telo, glej, to ti je zdravje.

Če bi pa tudi vsi malinci tvojega telesa prav šli, in če bi se ti telo vsako sedmo ali deveto leto po enkrat čisto ponovilo, vendar ne boš vedno živel. Postava natore je taka: kar se je iz neorganskega v organsko zedinilo, mora tudi ali prej ali kasneje spet v neorgansko razpasti. Naj bo v Ameriki drevo do 5.000 let staro, kterih pa menda ni še nihče štel, tudi to bo vendar vsahnilo in strohnelo. Koliko je pa travic ali zelišč, da ne živé čez tri ali šest mescov? Učeni ljudje poznajo čez 200 med seboj dobro različnih plemen živalic, tako majčkinih, da jih ni moč z očmi viditi, in take živalice so še večkrat hudo ušive, in te uši spet ušive; koliko časa živé neki take živalice ali njih uši? Morski som, ki je do 90 čevljev dolg, ki daje po 120 čebrov masti, in ki ima gobec, da mu gre v čolniču po devet mož

Digitized by Google

va-nj šob razsekavat, doživi znabiti, če ga ne ulové, 400 do 600 let. Človeku je odločenih 80 let; malokda jo pripelje do sto in dvajsetih; ko bi ravno nikoli ne zbolel, in naj se v njem vse zbrušeno vedno ponavlja, vendar mora kdaj umreti, zato ker mnogi njegovi organi ravno po takem ponavljanju preterdi postajajo; to se posebno primérja pri serčnih žilah, ki počasi oblesené, da niso več tako krepke in gibčne, da bi pahale kri na vse kraje zivota. Naj udari žilica pri otroku po 140 krat v minuti, pri odraščenem človeku pa 70 do 80 krat: pri starem bo bila zmiraj bolj poredkoma; toraj tudi stare ljudi tako rado zebe, ker kri ne dohaja, ali zlo po malem in počasi do telesnih krajev; zmiraj bliže serca ostaja, dokler se na zadnje serčni bitek popolnoma ne ustavi: to je smert brez bolezni ali prava natorna smert.

Ali je med 200 merliči eden, da bi umerl take natorne smerti? Mehkužnost se če dalje bolj razširja in spodkopuje narodom življenje; drugih neumnosti nočemo v misel jemati. Ko bi tedaj natora, človeške neumnosti popravljaje, večkrat si sama ne pomagala, polovico ljudi bi bilo manj na svetu kot jih je; pa ravno to, da natora si sama večkrat pomaga in se ozdravlja, to je marsikteremu spotikljaj; deklica je sedem krat čez nemoč plesala, vroča se merzle vode napila, ali pa na zraku se prehladila, pa ji ni bilo nič, razvun da je bila bleda kot mleček; osmi krat pa, na svojo moč se prederzno zanašaje, se je prehladila, pljučnico dobila, in edina ljubka svoje neskerbne matere v mladih letih umerla.

Najmanjši zaderžek, ki kakemu organu nadleguje, da se ne more po svoje gibati ali službe opravljati, čuti duša, in tak občutek imenujemo bolečino. Če se ti zamažejo neke potne luknjice, čutiš, da te serbi; duša veli drugim organom na takem kraju počesati, ali dergaje luknjice spet odmašiti. Drugači boš pa čutil, če se ti tern v peto zarine, drugači, če se v koleno udariš, drugači, če bi se ti pljuča unele, jetra otekle ali želodec opešal. Vsak organ to, kar mu nadle-

Digitized by Google

guje, duši drugači napoveduje, toraj so bolečine kakor organi, in vzroki, iz kterih izvirajo, zlo različne. Kdar se kak organ ne more po svoje gibati, pravimo temu tudi, da terpi; če pa poglavnejši organi in žlahtnejši udje terpé, terpi tudi vse telo, ker so vsi organi, vsi udje v en život združeni in zvezani. Terpljenje života imenujemo bolezen. Duša je v pričujočem življenju s telesom zedinjena: če terpi tedaj telo, terpi tudi duša, in če bi duša terpela, postavimo zavoljo velikih skerbi ali straha, žalosti, sramote i. t. d., bo tudi telo terpelo, in še morda zadnjič hudo zbolelo. Bolezni, ki se iz duše izcimijo, in v telo zaplodijo, je zlo težko ozdraviti, pa tudi take, ki so se razpasle po vsi kervi: korenina takih bolezni tiči večkrat tako globoko, da zdravniki za-njo ne vejo, in da je tedaj ne morejo izruti, in bolezni ne ozdraviti.

Če se ti tern v peto zarine, velela ti bo duša, da ga izderi; ako tega ne storiš, izrinila ga bo natora, moč življenja, počasi sama: pošiljala bo na to mesto nekaj več kervi, da se ti okoli ternka uname, ognoji in sognjije; na to bo od spodaj novo meso rastlo, in rasteč počasi ternek izpahnilo; tako boš ozdravel. Natora, moč življenja vsakega organa in vsega života dela po premožnosti, da, kar je njemu nadležnega, izločuje, izpahuje; prisadi in ognojevanje, dolgo terpeče trepetanje in stresanje, tudi kerči po vsem životu, strašna vročina, hudi poti vse to nastaja in se godi za to, da bi se izpahalo vse, kar je tujega in nadležnega. Ker pa s tako silo, nenavadnim napinjanjem, trepetom in močnim potom život pervič veliko izgublja, drugič pa pri oslabljenem želodcu malo malo ali nič živeža ne dobiva; ni čuda, če hudo oslabi in zadnjič celó omaga. Bog je pa za mnogotere bolezni tudi mnogoterih zdravil stvaril; neumna živina jih več krat za-se spoznava, in se ž njimi ozdravlja. Zdravila morejo več krat natori pomagati, pa ne vselej. Dolžnost je tedaj v boleznih zdravnika na pomoč klicati in po njegovem svetu se ravnati; da pa ne zboliš, treba, da se bolezni varuješ in ogiblješ.

Digitized by Google

24. Od nebeške glorije.

Po stari legendi zložil M. Valjavec.

Stoji, stoji tam samostan,
Je v njem menih, ki let' in dan
Premišljal je samo le-to,
Kako v nebesih je lepó,
In kakšno je veselje tam,
Ki je ljudem prikrito nam,
Ki vidilo ga ni okó,
Ki slišalo ga ni uhó,
Ki ga čutilo ni sercé
In ki presega vse željé.
Iz kloštra šel počasnih nog
Sprehajat nekdaj se je v log,
Kar na drevesu pevčica
Zapoje rajska ptičica,
In poje poje tak' lepo
Da nikdar ptica ne takó.
Prepevala je glorijo,
Ki jo v nebesih vživajo;
Prepevala na jasen glas
Je njega veličast in kras,
K' je zemlje in neba vladar,
Od kterega je vsaka stvar;
Prepevala, kak' božji svit
Nebeščanom je vsem odkrit;
Je pela od veselja tih,
Ki so v številu 'zvoljenih,
Ki njih posest za vekomaj
Veseli je nebeški raj,
K' obličje božje gledajo,
Brez nehanja ga vživajo.
In pela je tako lepó,
Tako lepó, tako sladkó,
Da se od glasov presladkih
Je precej zamaknil menih,
Da se tako je zamaknil,
Da se ni nič kar nič ganil,

Digitized by Google

Da, ko že odletela je,
Mu pesmica donela je
Tako lepó, tako sladkó
Še zmiraj zmiraj na uho.
Al' kadar se mu zdelo je,
Da ptica odletela je,
Se verne spet, in v klošter gre:
Vratar neznan mu va-nj odpre,
Poznal menihov nič več ni,
In tudi njega ne oni.
„Kako je to, kako je to!
Pred eno uro je biló,
Ko sem zapustil samostan,
Da šel sem v log, ko vsaki dan;
Pa spremenjeno je vse zdaj,
In nepoznan mi skor' ta kraj."
Zdaj spomni višji se opat,
Da j' bral v zapisniku enkrat,
Da šel menih iz kloštra je,
Pa da ni nič več vernil se,
Da nikdar se ni vernil spet,
Od takrat zdaj je tri sto let.
„Tedaj poslušal tri sto let
Sem rajsko ptico pesem pet',
Ker pesem b'la je tak' sladká,
Ki pela jo je ptičica:
O kakšna še le glorija
Veselja je nebeškega!"

25. Celjski boji.

Spisal J. Terdina.

Proti petnajstemu stoletju so se male grofije in deželice izgubile, in oblast čez naše kraje je prišla sčasoma v roke dveh mogočnih knezov. Bila sta to vladar avstrijanski in celjski. Avstrijanska deržava je imela v začetku le nekoliko nemških dežel, pa po pravični poti je ona od stoletja do stoletja večja prihajala. Najprej si je pridružila proti koncu dvanajstega

Digitized by Google

stoletja vso štajarsko deželo, ktero je zadnji vladar Otokar avstrijanskemu knezu prepustil. Kmalu potem, namreč okolileta 1230, je prirastel Avstriji tudi kos Kranjskega, to je Škofja Loka in mestna okolica, ker jo je avstrijanski knez Leopold kupil od škofa Frizinskega, ki jo je prej imel. Deset let potem je tudi drugo Gorensko in večji del Dolenskega avstrijansko postalo. Okoli 1330 so avstrijanski vladarji po smerti zadnjega kneza Koroško dobili, 1351 jim je oglejski škof prepustil Vipavsko dolino, enajst let pozneje tudi Slovenj Gradec in Lože; ne dolgo potem so dobili po smerti enega izmed goriških grofov tudi Istrijo, Metliko, Cérknico in drugih krajev po Notranjskem. Z drugim goriškim grofom, ki je imel Gorico, Bolec in pomorje, so se pa tako pogodili, da bi prišle tudi te dežele k Avstriji, kadar bi njegov rod pomerl; kar se je tudi pozneje 1500 dopolnilo. Leta 1382 se je tudi Terst avstrijanskim knezom udal, ker so mu Benečani strašno nadlegovali, in ga niso mogli goriški škofi več braniti. Tako so postali Avstrijanci naši predniki.

Na enkrat se pa vzdigne v naših deželah nova knežija Celjska. V soneškem gradu so živeli namreč zaporedoma umni, junaški, varčni in zatoraj bogati žlahtniki, kterim so drugi zapravljivi žlahtniki na Štajarskem, Koroškem in Kranjskem gradove zastavljali. Ako niso mogli potem plačati, ostale so njih posestva soneškemu gospodu. Tako se je njegovo bogastvo vedno vekšalo, in že se je jel ta gospod grofa imenovati. Ker so knezi avstrijanski veliko denarja potrebovali, so mu jeli oni ne le gradov, ampak tudi mesta, kakor Lože, Celje i. t. d. zastavljati. Ker ni plačila prišlo, je soneški grof tudi to dobil, in tako so se njegove posestva močno razprosterle. Pa kakor so bili soneški gospodje bogati, tako so bili tudi pogumni in neprestrašeni vitezi. Zlasti so si pridobili za nemškega cesarja zlo velike zasluge, ktere jim on tudi poverne, ker jih okoli leta 1400 vse podložnosti proti Avstriji odveže, in jim zavoljo njihovega glavnega posestva mesta

Digitized by Google

Celjskega ime „knezi Celjski" podeli. To ime so oni prideržali, in od leta do leta se je poslej vekšala moč knezov celjskih. Razvun tega, da je bil večji del naših ljudi njim podložen, je postal knez Herman tudi vikši poglavar Slavonije in Bosne.

Vsakdo si lahko misli, da je to, da je nemški cesar Celjske kneze njegovi oblasti odtegnil, avstrijanskega kneza silno dražilo; ali bil je preslab, da bi si bil upal mogočne Celjčane prav in sam strahovati. Friderik, vladar avstrijanski, je čakal tedaj priložnosti, da bi šel s kim združen nad kneze celjske, ki so bili tudi zares po krivici njegovi oblasti vzeti. Priložnost je prišla kmalu. Celjski knez, kteremu se je tudi Friderik reklo, se jame namreč s Kerškim škofom prepirati. Zdaj avstrijanski vladar škofa podbuja, da se naj nikakor ne uda, temuč brez straha tudi očiten boj začne, ker mu hoče on po vsi moči pomagati. Škof tako stori, in naglo se potem Avstrijanci vzdignejo, in mu na pomoč pridejo.

Pa tudi dveh sovražnikov se celjski Friderik ne ustraši. Še v mladosti se je bil oženil brez vednosti očetove z revno deklico. Ko oče ni ženitve poterdil, in mu celó nedolžno ženo Veroniko v vodnjak zagnal in potopil, pristudi se mu mirno življenje, in on začne od boja do boja dirjati. S tem se je kmalu v vseh vojaških rečeh veliko priučil. Na strani sta mu stala vedno sin Urh, ki je bil tako junaški kakor oče, zvit pa še veliko bolj, nemiren in časti lakomen, in pa skušeni vojvoda Vitovec, ki je bil po rodu Čeh, pa zdaj v celjski službi pri Frideriku. Verovaje v krepost svojo, v prebrisanost sinovo, v vednosti Vitovcove in v junaštvo svojih ljudi se verže knez celjski na svoja močnejša sovražnika.

Proti Kerškemu škofu se začne boj, preden se še utegnejo trume avstrijanskega kneza, ki je postal med tem tudi nemški cesar po imenu Friderik IV., ž njegovo vojsko zediniti. Vitovec ravna naglo, mahoma so Kerški potolčeni, ško-

Digitized by Google

fovi gradovi premagani, in on sam kmalu brez orožja in vojske. Nič bolje se Avstrijancom ne godi, o pervem prikazu Celjčanov pobegnejo. Na vseh straneh udarijo potem Celjčani na posestva Friderika IV. Na Štajarskem jim pade njegov grad Plankenstein v roke. Še hitreje pa se jim je na Kranjskem spešilo: Turen, Gomila in še več manjših grajščin se zaporedoma uda. Zastonj se od Gradca nova truma Avstrijancov približuje. Vsi zaskoki celjskih terdnjav ji spodleté, in v vseh praskah, ki jih s Celjčani začne, je ona potolčena.

Med vsemi Slovenci ostanejo Frideriku IV. skoraj sami Ljubljančani in Istrijanci stanovitni, med zlahtniki sta se bojevala za-nj zlasti Turn in Turjačan. Ta je prederl k Istrijancom, in je ž njimi udaril proti Ložam, da bi to terdno Celjsko mesto ali z lepa ali po sili svojemu knezu podvergel. Ako bi bil Lože nagloma zagrabil, ni bilo dvombe, da bi bile še tisti dan užugane; pa vojvoda Istrijancov, Fladacar, je bil sicer pogumen, ali neveden vojščak, ki je mislil, da se mu bo mesto udalo, da mu le zaukaže. Toraj pošlje v Lože poslance, kterih besedam se pa Celjčani posmehujejo. Kmalu peljeta Turjačan in vojvoda istrijanski Istrijance na zaskok. Celjčani pa zvijačo rabijo: odpró mestne vrata, planejo vun, kakor bi se hteli s sovražniki sprijeti, ali spet herbet obernejo in proti vratom bežé. To vidivši butijo Istrijanci za njimi skoz odperte vrata v mesto. Skoraj pol jih je že notri, kar lopijo vrata skupaj, in spred, zad in od strani nad zaperte Istrijance Celjčani planejo. Vsi preplašeni se uni le malo branijo in so do poslednjega pobiti. Zdaj pa udarijo Celjčani tudi na tiste, ki so zvunaj mesta ostali, in tudi nad te tako serdito planejo, da splašeni pobegnejo. Vendar Fladacar zbere nekoliko od Lož trumo, s ktero na novo Lože zagrabi. Pa zdaj ne plane le vojska, temuč tudi prebivavci nad Istrijance. Neki črevljar je do Fladacarja priderl in ga z nožem ali pa s

Digitized by Google

šilom ubodel, da je na mestu obležal. Njegova truma se je potem razkadila. Vendar so doveršili Istrijanci še to leto svoj namen. Veliko več še kot pervi krat, jih je prišlo in neutegoma zaskočilo mesto. Vojska se sicer brani, in tudi meščani ji pomagajo, pa Istrijancom gre poprejšnja sramota tako k sercu, da jo hočejo izbrisati. Res jim padejo Lože v roke, in razdraženi premagavci jih zažgejo. Nikdar več niso prišle do poprejšnje velikosti.

Na drugih krajih so bili Celjčani večji del srečni, zlasti so premagali Avstrijance pri Mokronogu. Njih vojvodi so se vedli tako brez skerbi, da so vojščake v gradu puščali, in hodili sami rib lovit. Vitovec to zve, in hitro na Mokronog udari. Nepripravljeni vojščaki so posabljani, in Mokronoški grad dobljen.

Kmalu potem, leta 1442, obleže Urh Ljubljano, Avstriji vsikdar udano. Pridružil se mu je tudi brat Friderika IV., ki se je bil proti Cesarju spuntal, in tako je vojska oblegovavcov do 16.000 mož narastla. Vojvoda Ljubljanski je bil Apfaltern, ki je v kratkem času mesto za dolgo oblego preskerbel, in se do zadnje kaplje za Avstrijo bojevati sklenil. Ker so bili takih misli vsi Ljubljančani, zastonj so se Celjčani upirali. Več tednov je tako preteklo. Urh je vidil, da bo moral še dolgo čakati. Da bi denarja dobil, pošlje v Celje trumo, kteri naroči, denarja za armado dopeljati. Ona popusti z denarjem Celje; pa Avstriji udani Turn jo zasledi, in ji po kratkem boju vse zaklade unese. To je oblego razsodilo. Urh in Albreht popustita mestno okolico, in se ločita. Urh je proti Kranju udaril.

Kakor so se Ljubljančani, tako so se tudi Kranjci, potem ko so bili prišli k Avstriji, zvesti pokazali. Pa zdaj je Urh tako nenadoma v mesto planil, da ni bilo na brambo misliti, in tako je mesto dobil. Pa kmalu se vidi, koga ima Kranj rajši za gospoda. Ko se je le pičila truma Avstrijancov približala, naglo so se meščani na Celjčane spuntali, in jih zapo-

Digitized by Google

dili iz Kranja. Ravno tako nesrečen je Urh pri Novem Mestu, ki ga je z veliko jezer vojščaki oblegal; pa tudi od tukaj je moral z veliko izgubo oditi. Vidilo se je, da je ujunačil izgled bele Ljubljane tudi druge mesta; ako bi se bila ona udala, tudi druge mesta bi bile izgubljene.

Na Koroškem je Vitovec povsod premagoval in terdnjave dobival, dokler se tudi Korošci krepko za Avstrijo ne oglasijo. St. Vid so mislili Celjčani po izdajstvu dobiti, pa izdajavec je prej na dan prišel. Tudi St. Vid se je srečno deržal.

Pa obe strani ste se sčasoma boja naveličale in želele mira, kterega so nadlegovane dežele tako silno potrebovale. Res se tudi Friderik IV. in knez Urh naglo pogodita; uni Celjčana samosvojega vladarja spozna, in ta Frideriku besedo da, da bodo vse Celjske posestva spet njegove, ako Urh brez otrok umerje.

Kerv kneza Urha je bila prenepokojna, da bi mogel on dolgo na miru živeti. Začel se je zdaj v te, zdaj v une reči mešati, in je nadlegoval zdaj Ogrom, zdaj Frideriku IV. Tako si je na vseh straneh veliko sovražnikov nakopal, zlasti potem, ko je višje poglavarstvo čez Avstrijansko vojvodinvo in čez Ogersko zadobil. 1456 ga dva razkačena Ogra v Belgradu zagrabita in ubijeta, zadnjega mogočnih knezov Celjskih.

Urh ni imel otrok, in tako bi morala Celjska knežija spet pod Avstrijo priti. Pa ukljub temu oglasi se še drugih, in med njimi tudi grof Goriški, ki jo hočejo imeti. Friderik ima Vitovca za se, in ž njegovo pomočjo v Celje pride; pa kmalu se Vitovec premisli, in Friderika iz Celja izpodi. Naglo udarijo potem Celjčani po Tuhinjski dolini tudi na Kranjsko. Vitovec izpodi Friderikove vojščake iz Radolice, premaga Kranj in požge Škofjo Loko; pa njegovo divje razsajanje kmete razdraži, da proti njemu vstanejo in černo vojsko napravijo. Od vseh strani zasačeni bežé zdaj Celjčani iz Kranjskega, in hočejo po Tuhinjski dolini uteči, pa z vilami in koli jih tu

Digitized by Google

ljudje čakajo. Po dolgem ovinku se obernejo potem proti Podpeči in Krašni, in pridejo vsi raztreseni na Štajarsko, potem ko so jih bili še mnogo kmetje s kamenjem pobili. Zdaj potegne Vitovec spet s Friderikom. Tako pridejo Celjske krajine pod Avstrijo, in ostanejo pri nji do današnjega dneva razvun štirih let, ko so jih imeli večji del Francozi v oblasti. Njih zvestoba je bila nepremakljiva; kadar so Friderika IV. ali Ogri ali pa tudi nemški podložniki v zaderge pripravili, vselej so bili pervi in večji del edini, ki so mu na pomoč hiteli, in ga varovali. Po več od 20.000 naših ljudi se je dosti krat za Avstrijo bojevalo. Friderik je njih zasluge dobro spoznal in se zlasti Kranjcom milostiv izkazal: on je Gorensko, Dolensko, Metliko, Pojko in druge dele Notranjega terdno zedinil in jim dal ime: „vojvodina Kranjska."

Ljubljano, ktera se je tako serčno za-nj potegovala, postavi za glavno mesto vojvodine Kranjske, stare pravice ji poterdi in podeli novih. Imenitna je bila tudi nova škofija, ktero je Friderik IV. na Kranjskem leta 1461 ustanovil. Kakor je vojvodina Kranjska kranjce telesno družila, tako jih je Ljubljanska škofija tudi duhovno vezala.

26. Detel.

Iz Glasnika.

Tudi med ptiči se nahajajo bogati in siromaki, imenitni in nizki, knezi in pošteni rokodelci. Sokol in jastreb se s krivim kljunom in z ostrimi kremplji vozita na lov, žerjav in štorklež sta ribiča, ter hodita po ribnjakih in lužah ribit; lastavka si zida kakor zidar terdno gnjezdo; daleč v gojzdu pa prebiva ptičji drevar in tesar, revni detel. Štirje bratje so in sestre, ki se z enakim delom živé, pa so razno oblečeni. Največji med njimi je žolna ali černi detel, njegova suknjica je černa, in verh glave ima erdečo kapico. Lepo zelen in erdeč-

Digitized by Google

kast je drugi, ki ga zavoljo zelene suknjice imenujejo zelenega detela, po glasu njegovem pa tudi pivko. Zadnja dva sta bela in černa, ter imata suknjico z erdečimi zaplatami zakerpano. Izmed nju je eden večji, drugi malo manji. Imenujejo ju pisana detela. Živijo se te ptice kaj revno, dasiravno skoraj zmirom meso jedó. Gadje, červi in ostudni kukci so jim jed ob delavnikih in ob praznikih, brez soli in zabele koj sirove požirajo; pa so vendar vedno vesele in dobre volje. Komaj se dani, že delat hité. Kričé leta detel po gostem, temnem gojzdu, kjer največje in najstarje drevje stoji, ter ga z ostrim in umnim očesom zapored ogleduje. Zdaj zagleda pripravno drevo. Urno se zaleti, in se terdno prime na sredi debla gerbaste skorje. Po dva krempeljca postavlja naprej, po dva pa nazaj. Rep ima kratek, in perje v njem je terdo in ostro, da se ž njim na drevo upira. Za sekiro pa ima ta čudna ptica terdi in ostri kljun. Kljun je podoben zagojzdi, ki jo drevar v les zabija, ter ga ž njo cepi, samo da je na koncu ostrejši. Terdno je na glavo priraščen, da more detel ž njim velike luknje v drevo dolbsti. Včasih le skorjo kljuje, in požira puže, ki so jih zalegli kukci za njo. Po sto in še po več dobiva za kožo takih puž, ki drevo skrivaj spodjedajo, in če jih ne pokončajo, s časoma umoré. Vertnar in gojzdnar nevarnega sovražnika ne zapazita, dokler ne začne cvetje veneti, veje suhleti, in vse drevo pešati, in je že prepozno pomagati. Ali detel bistrega očesa ugleda kaj hitro škodljive merčese za kožo; urno na drevo pleza, s kljunom v trohli les seka, da daleč okrog terske letajo, in se po gojzdu razlega. Na naglem pa preneha, in na drugo stran debla hiti, ter vsako špranjico in luknjico natanko pregleduje. Zakaj neki? Morda gleda, ali bo kmalu drevo prekljuval? Tega ne; le červičev in kukčov išče, ki so ostrašeni pred njim sem bežali.

Detel je pa tudi ves za to stvarjen, da si lahko živeža išče. Jezik ima dolg, tanak, in ga lahko daleč iz kljuna pomalja. Ni mu mesnat in mehak, kakor jezik drugih ptic, ampak

Digitized by Google

terd in oster kakor igla. Tudi je na njem veliko ostrih nazaj zakrivljenih kljuk, da se mu nabodeni merčesi ne morejo izmuzovati. Kakor ga vtakne detel v luknjico, nabada puže na-nj, in jih željno požira. Po zimi pa, ko mu merčesov manjka, ondaj si mora, se ve da, tudi drugega živeža iskati. Jé o tem času bukov žir, lešnjike, tudi kljuje smrekovo seme iz storžev.

Luknje, ki jih detel, kukcov iskaje, nareja, so drugim pticam na korist. Sinice, škvorci in druge ptice si va-nje gnjezda delajo, in v njih prebivajo. Tako je detel tesar drugih ptic, ki jim hiše dela. Pri tem pa vendar ne pozablja tudi sebe. Spomlad si z babico vred ogleda pripravno drevo, in izdolbe globoko, po dve pedi dolgo in v dnu prostorno luknjo. Potem jo lepo ogladi, terske in ivérje pa previdno precej daleč od drevesa znosi, da mu ne bi nihče zapazil gnjezda. Na mehkih terščicah in na červojedini ona lepo bele jajčica znese, in jih izvali. Skerbno potem mladičem starca jed donašata, ter jih lepo pitata.

Kdor če obogateti, pravi stara pravljica, naj poišče detelovega gnjezda, in kdar starec iž njega po živeža izleti, naj ga z leseno zagojzdo zabije. Stari prileti nazaj, in najde luknjo zabito. Urno spet odleti, in kmalu pride nazaj, in prinese v kljunu korenino, ki zaklete dveri in zaklade odpira. To korenino k zagojzdi pritisne, in kakor da bi ustrelil, izleti zagojzda iz luknje. Ptica se ustraši, in korenino na tla spusti; kdor jo v pest dobi, more ž njo vsake zaklete vrata in skrite zaklade odpreti, ter lahko obogateti. Razsvetljenemu človeku ne treba praviti, da je ta bosa, ali kdor pridnega detela vérno ogleduje, kako skerbno dela od zorje do mraka, kako svoje mlade ljubi, in je vedno vesel in dobre volje, lahko se dokaj nauči, kar je vsaj toliko, če ne več vredno kot taka korenina.

Digitized by Google

27. Samogovor časa.

Poslovenil M. Cigale.

Starega me imenujete! Da, ko je Vsemogočni svetu velel róditi se, rojen sem bil jaz. Sredi rajevega cvetja in zelenja sem pogledoval na mladi svet, ko se je žaril z nebeškim nasmehljajem. Vstal sem na perotih pervega jutra, ter sem ujemal sladke rosne kapljice, ki so padale in se lesketale na vejicah vertnega drevja. Preden se je slišal hod človeške noge v ti puščavi, gledal sem jaz na brezštevilne njene reke, ki so se utrinjale v svetlobi, in iz kterih se je lesketalo jasno solnce, kakor jezero in jezero biserov.

Slapovi so si odpevali v ti samoti, pa ni bilo razvun mene nikogar, ki bi bil poslušal novo petje. Serne so skakljale po hribih in pile iz bistrih rek, in stoletja so minule, preden se je vzdignila roka, da bi jih žalila ali plašila. Jezero let je danica vzhajala v lepem blesku nad temi brezljudnimi kraji, in njena večerna sestra je plamenela, pa ni bilo očesa, razvun mojega, da bi se čudilo žaru njenemu.

Star sem, pravite! Res, da sem; Babilon in Asirija, Palmira in Thebe so se vzdignile, so cvetle in padle; jaz sem vidil njih slavo in njih pad. Redke in tožne podertije so na njihovem mestu; ali ko so se njih pervi kamni vlagali v tla, bil sem jaz! V sredi vse njihove dike, velikosti in mogočnosti sem bil v njih živih ulicah, in podiral sem njih slavne poslopja. Moje bukve bodo kazale soper njih dolg in strašen račun. Jaz čujem nad osodo kraljestev, dajem jim dobo slave in svetlosti; toda o njih rojstvu ukrivam va-nje seme smerti in razpada. One se morajo ukloniti in v prah ponižati, svoje glave nagniti pred vzhajajočo slavo mladih rodov, kterih sreči in mogočnosti bode tudi ura odbila in pad naznanila.

Razpinjam svoje krila nad zemljo, in bdim nad početjem in djanjem njenih prebivavcov. Vzklicujem vijolice na

Digitized by Google

hribu, in pogrezujem stare razvaline v tla. V službi sem Višje Moči, in dajem ter jemljem življenje. Jaz razgrinjam svilnate kodre po temenu mladenča, in razsevam sive lasce po glavi starega moža. Sladki nasmehljaj na moje povelje obdaje usta nedolžnega deteta, in jaz čelo gerbančim starčeku.

Starega me zovete! Da, ali kdaj bodo moji dnevi došteti? Kdaj se konča čas, kdaj se začne večnost? Ne prej, dokler ne ukaže On, ki mi je izperva velel vzleteti. Kdar se dopolnijo sklepi Tistega, ki me je v življenje poklical, takrat, ne prej — pa nikdo ure ne ve — pojdem tudi jaz po potu vsega živega.

28. Žabe.

Po C. B. Presl-nu.

Žabe se dvojoživke ali zemljòvodnice brez repa, kterega mlade sicer na svet prinašajo, ki ga pa pozneje izgubljajo.

Života so podolgastega ali pa okroglastega. Glava jim je silno velika, pogostoma veliko širja od života, ploščata, in se tišči života tako, da nimajo vrata. Žrelo je jako široko in pripravno za lov živalic za hrano. Mlade žabice nimajo izperva nog; pozneje jim izraščajo najprej zadnje, za temi še le sprednje. Popolnoma dorasle imajo vse žabe po stiri noge, rep jim pa gine, dokler ne izgine, toda ne vsem do ene dobe. Nektere ga še nosijo že dobro velike. Toda jim ne odpada; le skerčuje in zarašča se, dokler ga ni čisto nič več viditi. Število in podoba parkljecov je različna. Kremplje ima eno samo pleme. Pervi parkljec, na palčevem mestu, zato „palčnik" (Daumenzehe) imenovan, ima le en člen, palčniku najbližja parkljeca imata po dva, drugi po tri člene. Nektere izmed teh živali imajo po podplatih nekako mlezivino, da se ložje oprijemajo, in tudi na polzkem lahko tičijo.

Digitized by Google

Te živali tudi lahko sedijo, podpiraje si život s sprednjimi nogami. Skakati pa ne morejo visoko, zato ker so jim zadnje noge krajše od sprednjih. Očesne luknje nimajo dna, in segajo celó do jamice v nebezu (Gaumengrube). Zavoljo tega se včasih nekaj čudnega pripetuje, namreč da pomagajo žabam oči jed goltati, vdiraje se v svoje luknje in pomikaje takó jed v golt. Kdar se tedaj to godí, so viditi oči vderte; sčim se pa to izgodi, spet perčijo.

Reber nimajo; namesto njih imajo pa dolge in premične podaljške vertavek. Nektere so brez zob, nektere jih imajo, pa majhine, gladke in zakrivljene, ki jim rastejo večji del le na robu zgornje čeljusti in na nebezu; ena sama versta teh živali jih ima v zgornji in zdolnji čeljusti.

Sapnik jim je kratek in kožast; kerhel (Kehlkopf) velik in s piščalnimi vezmi (Stimmritzenbänder) vred prav dobro stvarjen, da morejo žabe tako glasno regljati.

Dvojnate velike pljuča, vrečicam podobne, so jim silno raztegljive in skerčljive, ter visijo tikoma pod kerhlom.

Dišejo ne zijaje, kost jezikovo zdaj privzdigovaje, zdaj spuščaje. Zrak, ki se vriva skozi nosnice, vhaja, dokler se jezikova kost ugiblje, v požirake ali žrelo, ki se potem napinja, tako zraku nazaj brani, in ga sili vhajati v pljuča. Pri žabah, ki nimajo jezika, opravljajo to delo mišice v gerlu (Kehlmuskeln).

Izmed dvojoživek imajo same žabe glas, ki je jako različen in glasen, včasih tudi strašen. Razločuje se glas njegov od njenega. Na glas reglja večji del le on; za to ima posebne mehurje na obeh straneh glave ali pa na zadnjem koncu gobca. Imajo pa tudi pravi mehur, v kterem nahajamo nekako bistro tekočino brez ukusa. Nekteri menijo, da je ta tekočina čista voda, mehur pa prav za prav vodnjak, iz kterega dobiva život, kdar nima vode zvunaj sebe, potrebne moče, in tako nekoliko časa životari. Nikakor pa ni ta tekočina samo za to, da bi se iztekala; temuč mora še za nekaj drugega biti.

Digitized by Google

Oči se jim rade obračajo, pa niso vselej primérne, ako primérjamo velikost njihovo velikosti teh živali; ravno tako različne so jim zerkla in trepavnice; nektere nimajo nikakovih.

Ušesna mrenica (Trommelfell) jim je prav razločna, večjidel jo lahko vidimo; tudi dva gertančka, ki se deržita ušesne mrenice, sta v žabjih ušesih. Ta gertančka sta to, kar je pri človeku in drugih živalih kladivo in nakovalo. Nosnice so jim majhine, pa imajo menda vendar „dober nos"; zakaj če deržiš nekoliko časa v roki krapavico babico, po tem pa vtakneš roko v vodo, v kteri je kaj krapavcov, hiteli in obešali se ti bodo na-njo.

Nektere žabe nimajo na videz jezika, takim je priraščen; nektere pa imajo prav lepega, za lov živalic pripravnega, na koncu navzgor zakrivljenega, ki pa ni priraščen h kosti jezikovi. Z jezikom menda pokušajo; čutijo ali tipljejo pa blezo z vso svojo poltjo.

Vse živali tega imena so si v tem enake, da se plodé po jajcih, kterim pravijo Slovenci ikre, iz kterih se izvaljujejo mlade žabice zvunaj materinega telesa; toda jako različno prihajajo na dan in se godijo te ikre.

Žabe so ponočne živali, dasi delajo nektere tudi po dnevu. Po letu menda kar nič ne spijo. Žabe ponočnice se bojé belega dneva, ter se skrivajo po dnevu po temnih vlažnih kotih, pod kamenje, po luknjah, po razpokah v zidovju, pod listje, pod drevje, pod zemljo itd. Take se prikazujejo še le po solnčnem zahodu. Takim je zerklo jako občutljivo in spremenljivo.

Mlade žabice živé iz početka ob zelišču, stare pa ob živadi: ob polžih, červih in drugih takih živalicah.

Priprosti ljudje mislijo, da so neke žabe strupéne; pa je bosa ta. Čisto nobena žival tega imena ni škodljiva; koristne so nam pa zatiraje veliko veliko nadležnih merčesov, dajaje veliko drugim živalim, pa tudi nam dobro pičo. Meso pravih žab je ljudem zdrava hrana, in tako v slast, da bi člo-

Digitized by Google

vek mislil, da je meso mladih piščet. Škoda, da jo tako zametajo priprosti ljudje.

29. Boleslav Hrabri pa cesar Oton III.

Spisal J. Navratil.

Boleslav hrabri, sin Mečislavov, je vladal narod poljski srečno in slavno od leta 999 do 1025. Junaški se je obnašal na vojski in si zaslužil s tem pridevek Hrabrega. Umel je pa tudi svoj narod z modrimi postavami osrečevati. Pozval je Benediktince v deželo in jim dal več samostanov za prebivališča, da so učili otroke in jim razsvetljevali um. Mnoge zmage njegove pričajo najbolje, kako je ta vojvoda popravil umetnost bojevati se. Mladenče dežele svoje je zbiral na svoj dvor, in jih vadil dobro vojskovati se, zato da bi dajali na vojski drugim vojščakom lep izgled ročnosti, pa tudi junaštva. Na mejah uplenjenih dežel je postavljal terde gradove z nasipi, v kterih so vojščaki vedno čuli, da ne bi sovražni sosed meje prekoračil. Zmirom je imel po dvanajst starih, poštenih in posebno razumnih mož s seboj; ž njimi je obhajal tudi dežele svoje, ž njihovo pomočjo povsod po pravici pravde razsojevaje. Pri vsem svojem bogastvu je bil Boleslav vendar tako ponižen, da se ni sramoval vabljen celó v kmetiške koče hoditi. Kako blagega serca je bil ta vladar, priča tudi sledeča zgodba: Več plemenitnikov, ki jih je bil ta kralj zavoljo velikega hudodelstva k smerti obsodil, je kraljica rabeljnu skrivaj otela in jih smerti rešila. Nekega dne nastavi ona nalašč besedo tako, da se začneta od teh nesrečnikov pominjati. Boleslav, ki je bil nerad, le po tedanjih okolnostih primoran, tako hudo razsodil, se je zdaj neizrečeno kesal. „Ali bi ti bilo po volji, reče kraljica pohlevno, ako bi jih kak svetnik spet oživil?“ „Na vsem svetu ni tako drage reči, da je ne bi dal tistemu,“ pravi kralj „kdor bi jih spet oživil, in jim rodo-

Digitized by Google

vino velike sramote rešil." Pobožna kraljica poklekne berž pred kralja, in mu razodene, kaj je storila. Kralj ves oveseljen jo vzdigne in objame, ter pošlje nemudoma po rešene, kteri so bili najprej pred kraljico peljani, ki jih je prijazno posvarila, potem pa pred kralja, ki se je šel po ondanji šegi ž njimi kopat v kraljevo kopališče, kjer jih je po očetovski svaril, stare le z besedo, mlade pa tudi s šibo. Na zadnje je podaril vsakemu novo opravo in jih izpustil.

Zavoljo vseh teh izverstnih lastnosti je poljski narod Boleslava hrabrega silno ljubil, in se ga spominja rad še dan danes.

Nemški cesar Oton III. je želel, tega kneza, od čigar junaških in blagoserčnih del je že toliko slišal, že davno viditi, soznaniti se ž njim, in si ga za zaveznika dobiti. Primerilo se je, da so nevérni Prusi Pražkega škofa Sv. Vojteha, ko jim je kerščansko vero oznanoval, nekega dne ubili in truplo zlo zasramovali. Boleslav odkupi truplo od Prusov, in ga da z veliko častjo prenesti v veliko cérkev Gnjezensko. To je dalo cesarju Otonu lepo priložnost, Boleslava obiskati, da ni živa duša vedila, čemu. Leta 1000 je razglasil Oton, da misli cesarstvo za nekoliko časa zapustiti in na Poljsko do trupla Sv. Vojteha romati. Tako je tudi storil. S serčnim veseljem in z veliko častjo je Boleslav sprejel svetlega gosta. Tla so bile prepréžene z dragimi pisanimi pogrinjali od grada Ostrovskega do mesta, na kterem so čakali cesarja. Boleslavovi dvorniki in dvornice njegove žene so imeli tako lepo opravo na sebi, da se je vse lesketalo od srebra in zlata. Tri dni zaporedoma je gostil Boleslav cesarja in veliko druščino ž najdražjimi jedmi, ki so jih nosili v samih srebernih in zlatih skledah na mizo; tudi vse drugo pomizje je bilo ali zlato ali pa sreberno in vsak dan novo. Za na pot je dal Boleslav cesarju tri sto spremljavcov s svetlo opravo, obilno obdarivši vso njegovo družino. Otona, ki je poprej mislil, da je Boleslav še na pol divjak, je toliko bogastvo in tolika priljudnost Boleslavova

Digitized by Google

vsega prehvapila. Že pervi dan si tako priljubi cesar vojvoda, da mu serčno roko stisne rekoč: „Ne spodobi se, da bi mi bil tak mož kaj drugega kot prijatelj." Ko sta bila pozneje nekega dne skup v cérkvi, seže cesar, dokler je Boleslav ves zamišljen klečé molil, med široke gube svojega plašča, izvleče iž njega zlato krono, z dragim kamenjem olepšano, ter jo postavi pobožnemu vojvodu na glavo. Posehmal so šteli Boléslava hrabrega tudi drugi knezi za kralja, in tako se je temu verlemu vojvodu stara serčna želja izpolnila.

Ko je bil prišel cesar Oton po odhodu od Boleslava v Achen, kjer ga je mikalo grob Karla Velikega viditi, je poslal zlati stol, na kterem je ta nekdaj tako mogočni knez sedé v grobu počival, Boleslavu iz hvaležnosti za toliko čast na dar. Zlata krona, ktero je cesar Oton temu kralju v cérkvi na glavo posadil, je bila leta 1795 še v zakladnici Krakovskega grada. Kam je zalegel zlati stol, to se ne ve.

30. Pogled na gerško omiko.

Spisal M. Vertovec.

Kdar ste bile Ilijada in Odiseja od Homera spisane, je bil že gerški jezik očiščen, vglajen in tako gibčen, da se je dal v kaj prijetne verse zlagati. Gerki, jasnega uma in veselega serca, so že od neznanih časov v čast svojih bogov in boginj lepe pesme imeli, in jih v tempelnih na muziko plesaje popevali. Od kar so se pa z Ilijado in Odisejo soznanili, in od kar je pri njih šega vpeljana bila, da so tudi pesniki pri očitnih igrah, lovorik doseči, svoje pesme na glas prebirali ali peli, jih je ta šega za pesemstvo tako vnemala da je v več sto letih v jako veliko in zalo cveteče drevo zrastlo, tako da vse nekdanje rimsko in zdanje evropejsko, najglasovitejše pesemstvo ima svojo korenino in izgled v tem ger-

Digitized by Google

škem drevesu. Od sužnja do postavodajavca ali vojvoda je bilo pri njih v vseh stanovih brez števila pesnikov, kteri so s svojimi milimi pesmimi človeku serce mečili, divjost mu slačili, in kar veliko k priljudnosti in človečnosti vsega naroda pripomogli. Če je pesnik pesem zložil ali spisal, je berž postala občno blago vsega naroda.

Slavne pesnike so Gerki jako spoštovali, kralji so jih na svoje dvore jemali in jih gostili; tudi je bilo pesnikov, ki so za plačilo pesme zlagali. Učeni ljudje poznajo gerških pesnikov dokaj po imenu, nahajajo jih v drugih knjigah gerških pohvaljene, toda razvun Ilijade in Odiseje je vendar od njihovih pesem, gledé na njih sila veliko nekdanjo obširnost, celó malo do naše dobe prišlo. Neutrudljivi zob časa jih je zglodal, pa iz tega malega se je lahko prepričati, da so bili veliki mojstri.

Kakor v pesemstvu, tako so Gerki napredovali tudi v raznih znanostih. Od starih časov so imeli mnogo učenih možakov in modrih postavodajavcov, ki so k omiki svojega naroda kar veliko pripomogli. Od njihovih tako imenovanih sedem modrijanov so nam mnogo modrih izrekov v svojih knjigah izročili, ali od njih lastnih rok pisanega nam ni nič došlo. Radovedni in uka željni Gerki so hodili po znanosti v Egipet ali tudi v druge dežele, kjer so upali kaj zvediti. Kar so našli, so domu presadili, vse s svojim duhom navdali in po svoje obdelovali, da so se po času take znanosti, bi rekel, tujo podobo izgubivši, popolnoma pogerčile. Tako se je zgodilo, da pripisujejo Evropejci še dan današnji Gerkom marsiktere znanosti in umetnosti, kterih pa oni iznašli niso, temuč jih le v svoje gerške verte presadili, in po svoje obdelali.

Pri vsem tem jim gre velika čast za to, ker so umeli vse s svojim duhom navdati in požlahtniti. Gerki so nad vsem modrovali, in v tistih skoro dve sto letih, od Solona, postavodajavca atenskega, do konca Tebanske prevage, so se na najvišjo stopnjo lepih in koristnih znanosti in tedaj prave omike povzdignili tako, da kakor pesemstvo, ima-

Digitized by Google

jo tudi druge znanosti svoje perve korenine v gerški omiki. V tem smislu se lahko reče, da so Gerki postali učeniki vseh evropejskih narodov. Iz svojega malega, ali daleč po svetu razkropljenega ljudstva so imeli v primeri več pisavcov od vsakega drugega veliko večjega naroda. Od vsega, kar so spisali, je že v starih časih veliko izginilo; iz ostalega se pa vendar da gerško mišljenje popolnoma razumeti. Najslavnejše gerške knjige so učenim ljudem vseh časov neprecenljive svetinje; gerški se učé, jih prebirati; prestavljajo jih v vse jezike in jih natiskujejo. Bati se več ni, da bi prešle, zakaj dokler bodo še omikani ljudje na svetu, ne bodo jim dali pod zlo priti.

Med gerškimi neštevilnimi učenimi in modrimi možaki so si nekteri tako čislane imena pridobili, da bodo pri vseh omikanih narodih do konca sveta sloveli. Tak je bil Pitagora, rojen na otoku Samos leta 585 pred Kristusom, izučen vseh potrebnih znanosti, pesemstva, muzike in vseh telesnih ročnosti, mladeneč šibkega, ravnega života, lepega neizrečeno prijetnega obličja, jasnega uma in blagega serca. Slavni Ferecid ga je učil zgovornosti, ker pri Gerkih so se vse deržavne in sodnijske reči očitno in le ustno opravljale: kdor tedaj ni prijetno in gladko govoril, ni mogel pri njih ničesar opraviti ali kakošne veljavne službe doseči. Osemnajst let star gre v Olimpijo, dobi borivski venec, in vsi se nad njegovo lepoto, ročnostjo in močjo zavzamejo. Potem obišče slavnejše gerške mesta, Atene, Sparto in druge, gre v Egipet, in Bog ve, kam še drugam. Blizo štirdeset let star pride nazaj, in si pridobi v Olimpiji s svojimi modrimi in podučnimi ogovori ime modrijana. Malo časa po tem gre v Kroton, bogato in glasovito mesto v Veliki Greciji; slava njegovega imena ga Krotoncom napové. Kdar pride, privrejo ljudje od vseh strani, obsujejo in poslušajo ga kot božjega učenika; njegov bistri pogled, beli pavolnati plašč, kot egiptovskega duhovnika, visoka postava, počasna hoja, pri-

Digitized by Google

etno obnašanje, močno in lepo govorjenje, trezno in neomadeženo življenje in vsakdanja jutranja molitev v tempelnu, vse to mu pridobi občno spoštovanje. Krotonci, spoznavši ga za edinega najdoveršenejšega človeka na zemlji, kteri vse ve, vse ume, kteri more s svojo zdravilsko znanost, jo, ki jo je iz Egipta od duhovnikov prinesel, mnogim pomagati- sozidajo mu hram, v kterega se je vsak dan ob napovedani uri čez dve jezeri ljudi vsakega stana in spola, mladih in starih shajalo ga poslušat, in v kterem je on s svojimi ogovori krotonske razuzdane in nesramne žene tako omečil, da so se k spodobni obleki in poštenemu obnašanju vernile; slastne mladenče je pa tako razsvetlil, da so se sramovali, in jeli čedno vesti. Razvun teh vsakdanjih poslušavcov si je še pridružil šest sto, eni pravijo dve jezeri drugih bogatih mladenčev in mladih mož, s kterimi je v časih na kmete zahajal, in ž njimi kot v samostanu prebival. Nosili so vsi enake bele oblačila, živeli so po danih vodilih, veliko so morali molčati, pa tudi veliko misliti, da bi vselej pametno odgovarali; jedli so pri občnih mizah, in za vsako uro dneva jim je bilo drugo opravilo odločeno. Spoštovali so ga tako, da beseda s prilogom: „on je rekel," je bila slednjemu gotova resnica. Po tri do pet let je vsakega skušal, preden mu je izza zagrinjala skrivne nauke razodel. Šolo je napravil, v kteri so se izučevali učeniki in vladarji za vse kraje sveta, in res je iž njegove blizo štirdeset let terpeče šole mnogo slavnih vladarjev v marsiktere deržave se razšlo. Ali nekteri trinogi so ga jeli sovražiti in preganjati. Po tem ko so ga iž njegovega svetišča zapodili, je umerl pregnanec osemdeset let star. Njegovi učenci, ki so se po njem Pitagorejci imenovali, so še dolgo časa v zavezi bili, po posebnih znamenjih se spoznavali in njegove uke na skrivaj med blage gerške mladenče plodili.

Ob času nesrečne peloponežke vojske so mnogi poprej pošteni in mirni Atenci zdivjali in jeli zlo razsajati. Med malim številom tistih, ki so staro poštenost čisto in neoskrunjeno

Digitized by Google

ohranili, je bil tudi Sokrat, mož tako občno spoštovan, da ga je delfiski orakel najmodrejšega tistih časov imenoval. V mladosti se je jako vojskoval, pozneje marsiktere sodnijske službe opravljal, toda jih berž popustil, in se lotil atenskim mladenčem uke modrosti razlagati. Ta čas so nekteri spačeni učeniki, ki so se sofisti imenovali, um atenske mladosti za drago plačilo mamili, ker so učili, da z umnim, ali prav za prav z zvitim govorom se da vsaka reč, tedaj tudi vsaka napaka in krivica zagovarjati; učili so s takimi sleparskimi govori čednost v pregreho, in pregreho v čednost preobračati. To si Sokrat k sercu vzame, vsmili se mladenčev atenskih, in jih prave poštenosti in čednosti uči. Ciceron, slavni rimski modrijan, pravi: „Sokrat je pervi modrost z nebes poklical in jo v mestih in hišah pri ljudeh vpeljal." Sokrat je bil prepričan, da ni zadosti, dobro le razumeti, temuč da se mora tudi v djanju izpeljevati. On si nabere večje število zalih mladenčev, češ, da v lepem telesu prebiva tudi lepa duša, in jim brez plačila nauke modrosti razlaga. V neki ulici sreča mladenča, bil je Ksenofon, dene berž palico počez, da ne more mimo, in mu reče: „dragi mladeneč! povej mi, kje dobim moke?" „„na tergu;"" „kje pa olja?" „„tudi na tergu,"" mu odgovori mladeneč. „Kam se pa mora iti, da človek moder in dober postane?" Mladeneč umolkne in ostermi. „Hodi za mano, jaz ti povem," reče Sokrat; in od takrat sta bila nerazločljiva prijatelja. V nekem boju je Ksenofon hudo pobit raz konja padel; Sokrat ga berž pobere, in na ramah iz stiske nese. Tako si mladenčev nabira, in jih, sprehajaje se na tergu, pod lopami ali v vertih uči, pa kako? s kratkimi in razumljivimi vprašanji napeljuje k spoznavanju najvažnejših resnic. Tako so se učili sami sebe in svoje dolžnosti spoznavati, učili spoznavati, da med vsem je spoznavanje svojih dolžnosti najpotrebnejša znanost. S čednim obnašanjem si tako veljavnost in spoštovanje učencov pridobi, da ne morejo ne en dan brež njega biti, in da se še mnogo let po njegovi smerti najrajši od njega

Digitized by Google

pogovarjajo. Njegova za najboljšo spoznana šega učiti, se še zmiraj sokratova imenuje. On ni učil čednosti le z besedo, temuč je sam tudi najblažje izglede ljubezni, dobrotljivosti, krotkosti in prizanešljivosti dajal, da so se mu vsi čudili. Nekega dne klepeče njegova sicer dobra, pa dosti krat togotna žena le preveč, on vstane, molči in gre iz hiše, ona pa izlije skozi okno pomivnico vode na-nj; zdaj reče okoli stoječim: „ali vam nisem že več krat pravil, da je po gromu rad dež." Od Boga in čednosti je imel, ako ravno pogan, čiste zapopadke; spoznal je pa veliko človeško nevednost v božjih rečeh, in kako da človek od zgoraj razsvetljenja potrebuje. Njegova najglasovitejša učenca sta bila Platon in Ksenofon: ta sta največ od njegovega življenja in naukov popisala, zakaj on sam nam ni nič pisanega zapustil. Tudi Alcibijad je bil njegov učenec, ali kaj, ki je njegove modre nauke tako rad pozabljal. Nekdaj se s svojimi pristavami in zemljami zlo baha. Sokrat mu prinese zemljovid, in mu reče: „pokaži mi vendar enkrat Atene," on mu jih s perstom pokaže; „kje je pa tvoj svet?" tukaj ga ne vidim, odgovori Alcibijad. „Kako se pa moreš z mervico zemlje bahati, ktere še niso vredne spoznali, tukaj le s čertico zaznamenovati?" Osramoten je umolknil. Ker se je cvet blagih atenskih mladenčev Sokrata do živega poprijel, so mu bili sofisti, ki so za plačo krivo učili, zavidni, da so ga očitno zasmehovali in černili; on pa je, vse tako govorjenje zaničevaje, poterpežljivo molčal. Zdaj ga pa trije, eden v imenu duhovstva, drugi v imenu deržave, tretji pa v imenu sofistov v sodniji zatožijo, da domače bogove zaničuje in mladenče s svojimi nauki zapeljuje. S kratkimi besedami bi bil lahko lažnjivo tožbo overgel, toda pred takimi nevrednimi tožniki ni hotel z obširnim govorjenjem se zagovarjati, in reče le: „moje življenje in obnašanje je vsakemu znano; trideset let sem si prizadeval svojim sosedom k čednosti in sreči pripomočj; čutim, da me je za to poklical Bog, kterega sodbo veliko više cenim kot vašo, Atenci!"

Digitized by Google

Te kratke besede so sodnike razjezile, zakaj pričakovali so, da se bo z obširnejšim govorom zagovarjal, in da bo, kakor je bilo navadno, s solzami milosti in za svoje življenje prosil. Rekó mu v ječo iti. Prijatelji ga z gorečimi besedami prosijo, naj se obširneje zagovarja, dajo mu v ta namen spisan odgovor, ali on neče kot krivičnik za svoje pravično in nedolžno življenje prositi; reče, če ga hočejo umoriti, da je že k smerti pripravljen, da tako se bo znebil težav svoje starosti, (bil je tačas sedemdeset let star,) in da njegov spomin bo v sercih prijateljev še veliko časa živel. V sodnem zboru je bilo pet sto sodnikov, ki so sodili, ali ima živeti ali umreti; z večino treh glasov je bil k smerti obsojen. Tudi zdaj se kar z besedico ne zagovarja, ampak reče: „Vam, ki ste za moje življenje glasovali, se serčno zahvalim; veseli me, da se bom z duhovi nekdanjih možakov združil. Le to vas prosim, da, kdar moji sinovi odrastejo, ako bi po bogastvu bolj hrepeneli kot po čednosti, jih svarite, kakor sem jaz vas svaril, in ako bi si vmišljali, da so kaj, ker niso nič, obdelujte jih, kakor sem jaz vas obdeloval." Njegovi pričujoči prijatelji se zdaj na glas jočejo, in ga spremijo v ječo, kjer je bil vklenjen. Tisti dan pred sodbo je šla barka z veliko procesijo v Delos; dokler ni nazaj prišla, niso smeli v Atenah po postavi nikomur življenje vzeti; tako je moral še trideset dni smerti čakati. V tem času se pogovarja, kakor navadno, s svojimi prijatelji, ki so slednji dan pri njem bili, veselega serca; podkupili so bili stražnike, in vse k begu napravili: toda on jim kaže, da človeku, tudi po krivici obsojenemu, ni pripuščeno postavi nepokornemu biti; pogovarja se ž njimi poslednje dni od neumerljivosti človeške duše, vzame zadnjič kozarec, nalit s sokom trobelike ali smerdljivca, ter ga izpije; s plaščem se zagerne in umerje leta 400 pred Kristusom.

Atenci so kmalu spoznali strašno krivico, ktero so Sokratu storili, in so se zlo kesali, da so tako modrega in poštenega moža k smerti obsodili.

Digitized by Google

Platon, najimenitnejši učenec Sokratov, učen vseh znanosti, je želel državno službo doseči, da bi razuzdanosti Atencov v okom prišel, in jih znovič poštenosti navadil. Vidivši pa, kako so Sokrata umorili, nameni tudi on učenik modrosti in čednosti postati, se poda v Egipet in na mnoge druge kraje, pride čez več let nazaj v Atene, in nastavi v predmestnem lepem, s krasnimi poslopji, tempelni, lopami in z zalimi spominki obdanem vertu, ki se je po Akademu, pervem vlastniku, akademija imenoval, svojo novo šolo, kjer je stojé ali sprehajaje se svoje nauke domačim in vunanjim mladenčem, pa tudi gospam razlagal. Toraj imenujejo še dan današnji hišo, v ktero se učeni ljudje shajajo, akademijo. On je bil krepek in persat mož, in si je s svojo telesno krepostjo, z modrim in poštenim obnašanjem, ustnimi in pismenimi nauki tako občno spoštovanje in čast pri vseh Gerkih pridobil, da so vstali tudi enkrat v Olimpiji pred njim vsi, kakor nekdaj pred Temistoklom, njegovo ime veselo kričaje in vriskaje. Spisal je veliko modroznanskega, in v takem govoru, da so že njegovi verstniki pravili: ako bi bogovi z nebes na zemljo stopili, v takem bi jeziku govorili. Cela starodavnost ga je nebeškega imenovala. Njegovi najimenitnejši spisi se niso pozgubili; učeni ljudje jih z veliko radostjo prebirajo, ali v gerškem jeziku ali v drugih jezikih, na ktere so prestavljeni. Platon in Sokrat sta imela izmed vseh poganov najboljše zapopadke od edinega, modrega in pravičnega Boga, od neumerljivosti človeške duše in od povračila po smerti pravičnim in krivičnim.

Čudna reč, da je bilo pri Gerkih, ki niso imeli visokih šol, kakor so današnji dan povsod vpeljane, ampak le posamezne modrijane in učenike, vendar v vseh njih deržavah mnogo tako omikanih ljudi, da so bili za vsako deržavno in vojniško službo.

Kakor Sokrat in Platon, so sčasoma tudi drugi modrijan, svoje šole nastavljali; marsikteri so pa na krive poti zašli. Od sofistov je bilo že omenjeno, da so učili z zvitim govorom vsako,

Digitized by Google

tudi neumno ali krivično reč terditi, resnico pa tajiti. Antisten, Atenec in učenec Sokratov, je učil, da največja čednost je to, da človek ume vsega nepotrebnega iznebiti se. Imel je glasovitega učenca, po imenu Diogena; ta je bil bistroumne glave, da je bilo kaj; nikomur ni le ene dolžen ostal. V Korintu je imel sod, da ga je lahko prevaloval: v njem je prebival; kdar ni nič imel, je bos beračil, in iz gole roke vodo pil, ako so ga ravno zasmehovali in zaničevali. Aleksander, kralj macedonski je zlo želel poznati ga; on pride v druščini velikašev k njemu pogledat; najde ga pred sodom na solncu; marsikaj se ž njim pogovarja, in mu zadnjič reče, naj si kakošno milostinjo od njega izprosi. In Diogen ga poprosi rekoč; „Ukaži svojim tovaršem, da mi iz solnca stopijo."

Aristotelj, Macedonec, učenik omenjenega kralja Aleksandra in tudi učenec Platonov, je odperl svojo šolo, v kteri je učil, da naj človek povsod in vselej se le srednje poti deržì; od najnižjih zapopadkov je modroval do najvišjih. Logiko je postavil za podlago vsakega modrovanja. Njegovo modroznanstvo so v preteklih stoletjih v vseh evropejskih visokih šolah učili in razlagali.

Cenon, Ciperski, je učil, da naj človek voljo božjo spolnuje, in si prizadeva njemu enak postati, vse drugo, tudi bolečine, naj zaničuje, in, ko bi ne mogel jih več prenašati, da je tudi prav umoriti se.

Epikur, Atenec, je pa spoznal zadovoljnost za največjo srečo človeka na svetu; taka sreča pa je rekel, se le po čednosti doseže. On ni veroval v Boga, tudi ne v neumerljivost duše, tudi ni našel razločka med človeško in živinsko dušo. Od starih časov je še dandanašnja navada tiste, ki so sužnji lastnega poželjenja, in kterim ni nič mar za prihodnje življenje, Epikurejce imenovati.

Vsi Grki so svoje deržavne zadeve in vse sodnijske tožbe, pravde in sodbe ustno opravljali; spervega so govorili, kakor so znali, ali sčasoma so razumeli, da kdor hoče z

Digitized by Google

očitnim govorom svoj namen doseči, mora dobro govoriti; da tudi to ni še zadosti, temuč, da ogovor mora tako izusten biti, da oči, obličje, roke in ves život morejo govoru pomagati. Tako so počasu vse k temu potrebne, še dan današnji veljavne vodila iznašli in se po njih marsikteri med njimi na tako visoko stopnjo učenega govorstva povzdignili, da jih ni presegel nemara do današnjega dne še nihče.

31. Boj Metulčanov z Rimljani.

Po Valvazorju.

Dobivši v roke Terpo, prilomasti cesar rimski Avgust z veliko vojsko nad stari „Metulum." Mesto Metulsko je stalo po besedah Appijanovih na gori v gojzdu na dveh gričih, med kterima se je razprostirala dolinica, in je bilo obzidano. V tem mestu je živelo ondaj 3000 mladih, jeklenih, serčnih meščanov, in drugih korenjakov, ki so prišli mestu na pomoč, zvedivši, da je sovražnik že blizo. Res pridere Avgust, in hoče mesto upleniti. Ali po junaški odbijejo serčni Metulčani pervi zaskok. Rimljani napravijo po tem več visokih stolpov in nasipov; Metulčani pa planejo po noči iz mesta, in preženó sovražnika od zida. Ko se pa prederzni Rimljan spet približuje, začnejo serditi s svojimi strelami iz mesta na-nj streljati. Kakor toča so letale strele iz lokov, in branile oblegovavcom do mestnega obzidja.

Toda Rimljani počnejo zdaj s svojimi zidnimi prebijači in z drugim bojnim orodjem tako strašno butati v zid, da se podira kos za kosom. Ko vidijo to Metulčani iz mesta, napravijo berž novo pregrajo znotraj, in poskačejo, utrudivši se z delom, za ta novi zid ali nasip v mesto nazaj.

Rimljani razderó po tem popuščeni stari zid do cela, in napravijo proti novemu dva nasipa, tudi napeljejo od teh nasipov proti novemu zidu najprej tri mostove prek jarka, kjer pa ni bilo vode. Da bi se meščani razdelili in ne mogli braniti me-

Digitized by Google

sta z edinjeno močjo, odpravi Avgust kerdelo vojščakov svojih na drugo stran mesta rogovilit; drugim pa reče iti berž berž po mostu do novega zida in ga zaskočiti. On je gledal tačas z visokega stolpa zvunaj mesta in vérno pazil na vse, kar počinjajo njegovi nasprotniki v mestu.

Ko vidijo Metulčani sovražnika, kako lomasti po napeljanem mostu proti novemu zidu, letijo mu serčno naproti, in dokler se kopa meščanov Rimljanom ustavlja izpred, izpodnesejo jim drugi z dolgimi svojimi drogi in sulicami most izpod nog zadaj, da se zgrudi z vsemi Rimljani vred, ki so stali na njem. Metulčani pa ukajo od veselja, da vse germi. Kakšen je bil ta most z unima dvema vred, tega ne vemo prav; vendar je vsa podoba, da ni stal na kobilah, drugači ga ne bi bili mogli Metulčani izpodnesti izpod tolike teže sovražnikove. Tudi bi jim bil ta lahko ubranil, ko bi bili hteli iz mesta pod most. Nemara, da je visel most po rimsko-bojni šegi s stolpa na verveh, ali so ga pa Rimljani, in sicer najberže že gotovega iz stolpa porinili ali vergli na zid, tako da je slonel le na obeh krajih, ali, ako ga niso iz stolpa vergli celó do zida, slonel le na enem kraju, in da so ga po tem takem zagrabili Metulčani, stojé na zidu, z dolgimi drogi in sulicami bolj pri zadnjem kraju, sprednjim vojščakom izza herbta; zakaj Appijan ne pravi, da bi bili priderli Metulčani iz mesta tudi pod most Rimljanom za pleča.

Ravno taka se je godila tudi unima mostoma. Oba so izpodnesli in pometáli možki Metulčani. Kolikor vojščakov je stalo na njih, toliko jih je pocepalo v jarek.

Avgust, ki je gledal zmirom z visokega lesenega stolpa, da napraviti nov, četerti most. Ali ne upajo mu se na-nj vojščaki, vidivši, kaj so naredili Metulčani z unimi tremi. Serdit jih opominja in podkurja Avgust, ali nič ne pomaga. Nobeden mu noče na most. Tedaj zagrabi ščit on, skoči pervi na most in teče proti zidu. Za njim jo uderó tudi stotniki Agrippa, Hieron in Lucij z osebnim čuvajem vred. Vojščake je zdaj

Digitized by Google

sram, vojvoda svojega v toliki nevarnosti samega puščati, in se zaženó berž tudi na most. Most pa se pod preveliko pezo podere. Avgust in ž njim vred do malega vsi vojščáki popadajo z mosta. Veliko se jih je pobilo do smerti, veliko si jih pa polomilo úde. Tudi Avgust si je ranil nogo. Vendar zpleza po času na stolp, in se pokaže svojim, da ne mislijo, da se je ubil. Berž jim reče nov most delati.

Vidili smo kako možki so se vedli doslej junaki Metulski. Ko pa zaslišijo ta ukaz Avgustov, preplašijo se od sile; zakaj vse jim pravi, s kako serčnim človekom imajo posla. Naglo pozabivši, kako so mu poderli poprej vse moste, šeptajo: zdaj bo pa napravil terdnejši most, prirobanil v mesto, ter nas koril hudo hudo; udajmo se mu rajši z dobra, ne čakajmo največje sile. Tako modrujejo, in odpravijo do njega poročnika, da jih je volja, ako jim pusti vse stare pravice, Rimljanom mesto odpreti in jim pet sto porokov dati. Res so bili že postavili pet sto mož za poroke in zapustili veliki grič, da bi ga posedla posadka rimska; oni pa so se umaknili na malega.

Toda odgovor Avgustov jim ni bil po godu; zakaj straže rimske so htele v njegovem imenu od Metulčanov imeti, da oddajo orožje. To Metulčane razserdi tako, da se nakanijo do zadnje kaplje kervi braniti. Razkačeni zapró žene in otroke svoje v mestno hišo, in napovedó sovražniku, da jih je volja, ako jim bo htel kaj hudega, mestno hišo zapaliti, po tem pa planiti nad-nj iz vse moči vsak za-se tako, kakor človek, ki obupuje. Po teh besedah se začnó zbirati in pripravljati se za silo. Rajši hočejo žene in otroke svoje sožgati, sebe pa na drobne kósce sosekati pustiti, kot hlapčevati ošabnemu Rimljanu; zakaj dobro so vedili, da jih ne čaka drugega kot sužnost, ako pridejo Rimljanom živi v roke. Njim pa je bila ljubša smert od sužnosti.

Že koraka mogočni Rimljan nad-nje, da bi jim pobral orožje. Strašna nejevolja in togota se zna razžaljenim Metulčanom na obrazu. Na vso moč se zažené iz dolnjega mesta v zgornje,

Digitized by Google

kjer so stali Rimljani. Kervav boj se počne. Možki se branijo Metulčani, ali sovražnik, ki ga je bilo veliko več od njih, se valí kakor morski val nad-nje, in premaguje.

Ko ugledajo to straže Metulske pri mestni hiši, zažgó berž to hišo, da bi zgorela z ženami in z otroci vred, ki so bili v nji zaperti. Matere mečejo v ogenj otroke svoje, in skačejo vanj merzle kervi same, da jih ne doleti sužnost in sramota. Možki se pa zaganjajo obupovaje nad sovražnika s tako silo, da jim pada pod orožjem, kakor koscu trava pod koso. Na zadnje se niso več bojevali; po mesarski so se klali.

Dokljer se pa s sovražnikom tako borijo in koljejo, zapalijo se od mestne hiše tudi druge hiše', ali so jih pa zapalili Metulčani nalašč, da ne dobi premagavec nič drugega v pest kot gole tla. Po vsem mestu se razliva zdaj tako rekoč goreče morje. Kako strašan pogled! Po ulicah se koljejo ljudje kakor neme zveri, potokoma teče kerv človeška; po hišah pa razsaja silna moč grozovitnega ognja, ki požira hip na hip sive starčeke, slabe žene in revno nedolžno dečico. Preokorno je pero, da popiše strah in strahoto te prežalostne zgodbe; ložje si oboje misliš. Metulčani so se dali veliki množici zurjenih vojščakov rimskih rajši sosekati, kot da bi se bili udali in hlapčevali. Vse suho in sirovo je požerl grozovitni ogenj; zakaj hiše so bile lesene. Nič drugega ni ostalo od starega Metula kot pusto pogorišče, kot gol prostor, za kterega se zdaj pričkajo, kje je bil, kje je.

Nekteri ménijo, da je bilo mesto Metulum današnja Metlika, nekteri, da je bila Trojana; po mislih Schönlebnovih in Valvalzorjevih je pa stalo na griču nad tisto dolinico, v kteri stoji zdaj vas po imenu Metule (Met'le, v Met'lah) med Ložem (Laas) in Oblokami na Kranjskem, zato ker je kraj pri Metulah ali Met'lah Appijanovemu ves podoben, in zato, ker so izkopali ondi neki že več ostankov orožja rimskega. Kraja, nakterih stojite Metlika in Trojana, sta vsa drugačja kot kraj Appijanov. Po besedah Appijanovih je bilo blizo Metula me-

Digitized by Google

sto Terpo. Pravijo, da je bilo to mesto današnji Stari Terg ali pa Lož, in ravno po tem sodijo še bolj, da je stalo nekdanje Metulum tik današnjih Metul. Ali prav za terdno tega doslej vendar ne vemo. Lahko, da je pri vsem tem stalo kje drugje. Nekteri so v takih rečeh preradovérni. Bodi si pa, kakor koli, toliko vemo za terdno, da je stalo mesto „Metulum" na sedanjem Kranjskem. Strabo piše namreč, da se je po deželi Japodovski ali Japidovski pretakala Kolpa (*Κόλαπις*, Colapis), in da je bilo mesto Metulsko poglavitno mesto v Japidiji, ki se je razprostirala po visoki gori, iz ktere izvira Kolpa, od konca planin do Panonije, do Istra in jadranskega morja.

32. Zvezde.

Zložil V. Jarnik.

Tukaj gori se neznani
Velki sveti sučejo,
Z lučjo solnca so obdani,
Krogle potè tekajo.
Zvezda zvezdi je soseda,
Njih za nas števila ni,
Ena v drugo svetlo gleda,
Vsaka v božjo čast gori.

Svetla cesta je razpeta
Čez brezkončni neba zid,
Tam se vozi čast očeta,
Vlada pote zvezdnih rid.
Vse je kroglo, vse se miga,
Vse sveti od ognja se,
Vse oznanja, da velika
Roka svet stvarila je.

Digitized by Google

33. Ptičji glas.

Po nemškem.

Vse ptice imajo kak glas, samo da se oglasujejo nektere tako tiho, da so jih dolgo šteli za neme. Gotova je, da se razlikuje glas po tako ali tako stvarjenem sapniku in gertancu, morda tudi po velikih koščenih mehurjih, kakoršne imajo racmani večjega dela rac. Raca nima tistih mehurjev po sapniku; zato je njen glas tudi drugačen od racmanovega. Glasovi ptičji so jako različni, celó glasovi ene ptice o raznih prilikah. Čeravno ne smemo glasov ptičjih primérjati govoru človeškemu, vendar se pogovarjajo s seboj s temi glasovi, dasi ima menda vsaka versta svoj jezik ali govor. Ali nektere glasove razumevajo vsi od kraja do konca, na pr. take glasove, ki razodevajo strah, ali ki opominjajo, da se treba varovati; koliko toliko razumevajo tudi take glasove, ki oznanjajo, da se pevki dobro godi. Kdar ugleda ktera ptica ujedo, oznanuje nevarnost s svojim žalostnim glasom berž drugim pticam, ktere ga vse razumevajo; mahoma potihnejo vsi drugi glasovi razvun tihega svarivnega glasa, ki ga daje ptica ptici, dokler nevarnost ne mine. Golob razumeva vrano, fazan tašico itd.

Glasovi večjega dela ptic so podobni žvižganju, vendar zavijajo one tako različno, da lahko razločujemo versto od verste. Nektere se zadirajo, nektere krokajo, nektere gagajo, nektere čivkajo, nektere pivkajo, nektere žvižgajo itd. tako, da ne moreš tega z besedami dopovedati. Ako ravno godé ušesu glasovi skoraj vseh ptic, dosti jih je vendar, ki imajo gerd glas, na pr. komu ne žali ušesa gerdo ukanje pegaste sove (strix flammea)? Kdo pa ne posluša rad prelepega, polnega glasa krivokljunca škurha (numenius)? Toda tudi v tem si nismo enaki: nekterim godi tako, nekterim tako. Dostikrat je glas ktere verste glasu kterega podreda tako podoben, da premoti včasih s tem najurnejšega zvedenca. Reč je še težja, zato ker imajo ptice

Digitized by Google

večji del po več kot en glas; nektere prepevajo tako različno, da oznanjajo mnogotere strasti in potrebe z ravno tolikerimi. Najrazličnejše glasove imajo ptice pevke; vendar razločujemo lahko tudi pri drugih, ki po pravem ne prepevajo, glas vabilni od zadiranja v strahu, in veseli glas od žalostnega.

Glas vabilni je večji del enojni glas, s kterim se sebi oglašajo, se na pot spodbujajo, si oznanujejo, da je tukaj živeža, ali da si želé druščine itd. Tak glas se sliši sosebno, kdar prehajajo iz kraja v kraj, in večji del pri tistih pticah, ki prehajajo v druščini. Tiste, ki odhajajo po noči, dajejo onda od sebe nekak glas, ki ga ni po dnevu nikdar slišati. Tega se prepričaš lahko pri rumeni tašici v hiši. Slišaje toraj v dobi odhajanja celó neznane glasove ptičje po zraku, se zvedenec ne bode čudil; vendar se ne more nikdo hvaliti, naj si je pazil na ptice s tem več let, da bode vselej za terdno povedal za vsak ptičji glas, ki ga bo slišal po noči v zraku: to je bil glas te, to pa te ptice. Kaj je krivo nevednosti v ti reči, tega ni treba daleč iskati: dokler nimamo drugega pomočka kot slabi pomoček, da si pripovedujemo glasove ptičje z besedami in čerkami, in dokler ne moremo združevati nauka besednega z djanjskim, dotlej bodo to umeli le posamezni možje, kteri sami na ptice pazijo.

Glasovi straha, zadrege in preplašenosti se razločujejo prav malo, s tem bolj pa pri veliko verstah od glasa vabilnega. Dasi niso ti glasovi, kakor pri navadnem ščinkoveu celó različni, zvedenec pozna vendar večji del po zavijanju, po naglosti in drugem spreménjanju glasa navadnega, kaj hoče ptica povedati. Tega se lahko vsak prepriča, poslušaje vrane, srake in druge navadne ptice.

Žalostni in veseli glas je tudi pri veliko verstah različen; pri večjem delu se vendar ne razločuje tako očitno.

Petje ptičje je ponavljanje več glasov ali zvekov, ki razodevajo veselje ali preveliko srečo. Malo malo je toraj ptic, ki prepevajo s tako sladkimi glasovi, razvun kdar se bre-

Digitized by Google

stijo, tudi ne tolikokrat proste, kolikorkrat ujete, ker si menda prepevaje čas kratijo. Nektere prepevajo na leto le po en mesec, nektere po več mescov, nektere prepevajo celó sredi zime, na pr. cizek in palček ali kraljič; vendar ondaj ne tako močno in dolgo, kakor na spomlad. Kdar se začnó ptice brestiti, prepevajo mnoge izperva neprenehoma, najbolj pa popevajo bresté se. Ker začinjajo nektere izmed njih peti še le o ti dobi, in pojejo le dotlej, dokler ne izvalé mladičkov; zato pozabljajo po svoje peti, in se morajo na spomlad vnovič vaditi. Začinjajo se vaditi že v tujih krajih, preden se spet k nam odpravljajo, zato ker preživljajo kakor prehajavke zimo po gorkejših deželah, in do malega znajo, vernivši se na spomlad k nam, že vse precej dobro vsaka po svoje peti.

Mnoge ptice popevajo zvečer, vse pa in najlepše in najdalje zjutraj, kdar se daní. Oj koliko veselje spreletuje človeka za lepega jutra v zelenem logu, v kterem je vse živo ptic! Ptica žvergoli lepše od ptice, ptica hoče ptico prekositi. Že berž po polnoči začne kukati kukavica, in kuka na enem mestu v eno mér enako; ne dolgo za tem ji prične s svojimi orgeljskimi glasi prikladati kobilar; s čim se počne zoriti, zavijata otožno veliki muhar in erdečorepka, potlej začne drobneti pevec vseh pevcov, slavni slavec, za njim žvižgati stari žvižgar, černi kos, oglaša se tudi mali sternad. Ako je polje blizo, slišiš zdaj prelepo žvergoleti in slavo stvarniku prepevati v višavah tudi škerjanca. Nazadnje se zdaní. Zdaj krožijo in žuboré tudi vsi drugi pevci in pevke: kovaček ali mali muharček, penice, ščinkovci itd., tako križema, da ne moreš skoro razločevati ptice od ptice. S čim se prikaže solnce izza gor, potihnejo tiste, ki so začele perve peti, in si iščejo hrane; tiste pa ki so začele pozneje, prepevajo, dokler solnce popolnoma ne izajde. Ondaj si počnó hrane iskati tudi té, ptica za ptico, in nazobavši se, popevajo spet, vendar ne tako dolgo, ne tako krepko in ne vse skup, ampak bolj po samem do poldne. O poldne slišimo pa popevati samó najprid-

TAYLOR INST. OXFORD
Digitized by Google

nejše pevce in pevke, navadnega ščinkovca, malega muharčka in še nekoliko drugih, pa tudi ne neprenehoma. Več jih prepeva na večer. O sé dobi se oglašajo spet slavci, kosi, mali sternadi ali vizbezi, cararji ali drozgači, dokler se ne zmrači, vendar ne tako čverstvo, kot v jutro. Dasiravno je človeku, posebno pa pticoznancu ptičje petje samo po sebi ljubo, godi vendar njegovemu ušesu še bolj, kdar ga sliši v tihi noči ali za lepega jutra majnika mesca. Pust je kraj, kjer ni nobene ptice slišati. Vendar živí skoro v vsakem kraju posebnih ptic, če tudi ne po več verst. Res da pozabljamo, po kako pustem kraju hodimo, poslušaje v tihi noči prijetni glas velike cipe. Ptičje petje oživlja na spomlad tudi neobdelano močvirje, in radi se mudimo ondot, kodar nam še pred zorjo prepeva glasno svojo pesem veliki terstni grabez, kteremu prikladajo kmalu tudi druge manjše ptice z drobnejšim glasom.

Toda ne popevajo vse ptice, to lastnost imajo samo male pozemeljske ptice, pa tudi izmed teh ne vse. Vendar jih je tudi med velikimi nekoliko, ki popevajo, namreč: šoja; veliko jih daje tudi na spomlad od sebe različne glase, ki jih drugači ne slišimo, in ktere lahko njihovo petje imenujemo, namreč: vrane, berglezi, prepelice, divji petelini in več drugih; izmed ptic močvirskih: deževnik, dolar, martinec in sloka ali šnef. Med povodnimi pticami ni pevek. Čudni pevci pa so naši deteli. Kdar na spomlad vse druge ptice prepevajo, iščejo si deteli večji del na verhuncu kakega starega drevesa kake suhe vejice, in natolcajo, enakomérno prenehovaje, s svojim terdim kljunom tako naglo, da se veja potresa, in da se, ker jo ptica nagloma kljuje, brenčanje daleč sliši. Tako vidiš, kako detel na eni rogovili po več ur lepo zložno bobna. Je li mu to veselje res namesto petja, ali hoče on s tem kaj drugega opraviti? Ako bi htel detel s tem izganjati larve kebrovske, ki se potikajo morda samo o sé dobi po takih vejah, moral bi ga clovek tudi viditi, da se po njih res ogleduje, ter jih kolje. Toda on ti čepí na miru, in odletuje, kdar se naveliča; pa

Digitized by Google

leta spet na tisto vejo, kdar se mu hoče spet bobnati, ter uganja to samo v jutro, ravno ondaj, kdar druge ptice najbolj prepevajo.

34. Sraka pa mlade.

Zložil V. Vodnik.

Sraka mlade je svarila:
Prebliz' hiš mi hodite,
Nagla smert vas bo pobila,
Niste dovolj pametne.

Kadar človek se pripogne,
Ali segne dol na tla,
Vsaka naj se hitro ogne,
On pobira kamena.

Če je taka, prav'jo mlade,
Kaj pa bo začeti nam,
Ak' se tiho kdo prikrade,
Nese kamen za herbtam?

Stara pravi: to je zmota,
Vse po svet' na robe gre:
Doživela kaj sem s'rota!
Jajce več ko puta ve.

35. Jaroslav.

Po N. Karamzinu.

Premagavši Svetopolka se je vernil Jaroslav s svojimi junaškimi vojščaki v Kijev. S trudom in z zmago si je zaslužil čast Velikega Kneza. Ali domače vojske ni bilo še konec.

V Polocku je kneževal ondaj Brečislav, Jaroslavovega brata Izeslava sin. Ta mladeneč si je htel samostalnost pribojevati. Vzame in opleni Novgrad, ter odpelje veliko prebivavcov v svojo knežijo. Ali Jaroslav ga prestreže in pobije

Digitized by Google

na bregu reke Sudome. Jetniki Novogradski so bili rešeni, Brečislav pa je bežal v Polock, in se z Velikim Knezom pomiril.

Kmalu potem pa se vzdigne nad Jaroslava brat Mstislav, knez poglavarstva Bosporskega in Tmutorokanskega. Ta junaški knez, derzen zavoljo sreče v vojskah s Kozarji in s Kasogi, zdanjimi Čerkesi, ni več zadovoljeval s svojo deželo. Zbere leta 1023 svoje podložnike, in gre nad Kijev. Jaroslava ni bilo v mestu; odšel je bil v Suzdal mirit ljudstva, ki je silno lakoto copernicam pripisovalo in krivljence neusmiljeno morilo. Pomirivši Suzdalce hiti Jaroslav v Novgrad, da bi planil od ondi nad brata.

Jakun, znameniten Vareg, je prišel Jaroslavu na pomoč, Ta vitez skandinavski je nosil na bolnih očeh ščitek z zlatom prešit, toliko da je gledal, ali vendar ljubil vojsko in boj. Jaroslav stopa v Černigovsko deželo. Mstislav ga čaka pri Listvenu na bregu vode Rude. Po noči pripravlja svojo vojsko na boj, in plane nad Jaroslava o strašnem gromu in nalivu. Kervav boj se uname. Zdelo se je, da grozna noč, grom in burja razkačenost vojščakov še povečuje. Strašno se leskeče o bliskanju orožje. Po junaštvu, umetnosti in sreči je premagal Mstislav. Jakun in Jaroslav pobegneta v Novgrad.

Ali Mstislav je blagoserčen. Sporoči Jaroslavu, da naj gre brez skerbi v Kijev, in gospoduje kakor Vladimirjev najstarši sin nad vso pravo stranjo Dneprovo.

Jaroslav pa se mu boji verovati; gospoduje v Kijevu po namestnikih in zbira vojsko. Ko se pa brata ne daleč od Kijeva sostaneta, objameta se, in razdelita gospodarstvo. Jaroslav vzame zahodni, Mstislav pa vzhodni del. Dneper je bil meja med obema. Rusija, ki je imela že deseto leto vojsko, je mirovala po tem.

Vsa Livonija je Vladimirju, očetu Jaroslavovemu in Mstislavovemu, plačevala davek. Razpor sinov ji je samostalnost povernil. Jaroslav premaga Čude spet leta 1030, sozida mesto Jurjevo, zdanji Dorpat, pobira od prebivavcov davek, ter

Digitized by Google

jih z lepa k kerščanstvu napeljuje; siliti pa jih noče, modro modro ravnanje, ki je bilo lep izgled vsem knezom ruskim. Če ravno je pa razvun vérske slobode nekdanja Livonija tudi svoje deželne poglavarje imela, vendar so si prizadevali Čudje in Letci, da bi se ruskega jarma iznebili.

Na Poljskem je kraljeval ondaj Mečislav, junaški sin in naslednik junaškega Boleslava. Zavoljo slabosti tega kralja in nepokoja v njegovem kraljestvu vzame Jaroslav Belz. Drugo leto se združi s svojimi in s serčnim bratom, ter se polasti vnovič vseh mest Červenskih, stopi celó na Poljsko, upleni veliko ljudi, in naselivši ž njimi bregove reke Rose, sozida več mest in terdnjav.

Bratovska edinost med Jaroslavom in Mstislavom je terpela do smerti Mstislavove, ki je leta 1036 nagloma zbolel in umerl na lovu zverinskem. Naslednika ni imel. Edini sin njegov, Evstahij, je bil zapustil svet tri leta pred očetom.

Jaroslav je bil zdaj „samoderžec" vse Rusije, deržave, ki se je razprostirala od bregov morja baltskega do Azije, Ogerskega in Dacije.

Težko je čakal Jaroslav, da bi mu narastli sinovi, da bi podelil vsakemu posebno knežijo, če je ravno vidil, kako nesrečni so bili nasledki take delitve. Oče Vladimir je bil namreč tudi podelil vsakemu sinu posebno knežijo; sinovi so pa začeli po tem po samostalnosti hrepeneti.

S čim starši sin Vladimir sedemnajsto leto izpolni, pripelje ga Jaroslav v Novgrad, in mu da ta kraj oskerbovati.

Zvedivši pa, da so prilomastili Pečenegi v južno Rusijo, je spešil iz Novgrada nad nje, jih pri Kijevu zagrabi in po enodnevnem kervavem boju popolnoma zmaga. Malo da niso ostali mertvi na bojišču vsi, veliko se jih je potopilo na begu po rekah, malo jih uteklo. Nikdar potem niso več nadlegovali Rusiji. Ta zmaga je bila po tem takem Rusiji na veliko korist, Jaroslavu pa na veliko slavo. V spomin te srečne, preslavne zmage je dal Jaroslav postaviti na bojišču sprelepo cérkev, ter je povek-

Digitized by Google

šal in obzidal Kijev. Ta vladar pa ni bil le vojščak; po besedah letopisca Nestorja je imel veselje tudi do bukev. Veliko veroznanskih bukev je dal iz gerškega na slovenski jezik prestaviti, po dnevu in po noči jih je prebiral, prepisaval in veleval ljudstvu v rabo dajati. Skerbel je tudi marljivo, da so duhovniki priprostemu narodu, novim kristjanom, z naukom vere kerščanske če dalje bolj razsvetljevali um, če dalje bolj uglajali vedênje.

Pobožnost in ljubezen do bukev mu niste slabile junaštva. Ko se spuntajo Jatvegi, gre Jaroslav serčno nad nje, tako tudi nad Litovce, sosede knežije Polocke ali Turovske, in nad Mazovšane, ondaj poljskim kraljem še ne podveržene, ter je premagal vse (leta 1040 in 1041). Sin Vladimir je otepel leta 1042 z Novogradčani Jemce, zdanje Fince.

Manj ugodna je bila sreča Jaroslavu v vojski z Gerki leta 1043, ki se je bila zavoljo tega vnela, ker so bili Gerki v Carigradu v prepiru ubili nekoliko ruskih kupcov. Jaroslav, ne dobivši zahtevanega zadostila, napové Gerkom boj. Že je stopala ruska vojska z junaškim vojvodom Višatom in sinom Jaroslavovim proti Carigradu. Gerški cesar, Konstantin Monomah, ki je dobro pametil, koliko zla so storili ruski brodovi nekdaj gerški zemlji, pošlje Vladimirju svoje poslance naproti s pismenim sporočilom, da naj ruska vlada starega prijateljstva zavoljo tako male reči ne razdira, da bo že kaznil tiste, ki so krivi poboja ruskih kupcov, da bode le mir.

Mladi Vladimir pa odpravi, ne gledé na pismo, gerške poslance z derznimi besedami, in se upoti dalje. Zvedivši to, ukaže Konstantin Monomah vse ruske kupce v Carigradu poloviti, in se pelje na svojem cesarskem brodu sovražniku naproti. Po morju ga je sledilo brodovje, po suhem ob vodi pa konjica. Rusi so stali na svojih brodovih, čakaje boja blizo Fara. Drugičae je pravljal gerški cesar k miru. „Privolim," pravi derzni knez Novgradski, „ako mi date vi, bogati Gerki, po tri funte zlata za vsakega moža moje vojske."

Digitized by Google

Zdaj je rekel Monomah svojim, da se naj pripravijo na boj. Želé sovražnika na široko morje izpeljati, odpravi tri ladje. Ko priveslajo po povelju v sredino Vladimirjevega brodovja, zažgó nekoliko brodov z gerškim ognjem. Rusi hočejo ognju ubežati. Ali pri ti priči začne bučati strašna burja, ki veliko ruskih majhinih brodov potopi, nekoliko jih zanese na prode, nekoliko pa jih pomeče na breg. Vladimirjeva ladja se je potopila. Tvorimirič, zvest stotnik, je vendar rešil Jaroslava in njegove vojvode, vzemši jih k sebi na ladjo. Ko burja utihne, zbere se 6000 Rusov, kteri niso imeli brodov, na breg, ter se hočejo po suhem domu verniti. Ko vidi veliki vojvoda Jaroslavov, Višata po imenu, očitno nevarnost, ki jim proti, reče knezu: „Ž njimi pojdem, ako tudi umerjem; tako verlih vojščakov ne morem zapustiti!" Izgovorivši to, skoči na breg. Med tem se je Konstantin nasledka burje veselil kakor zmage, in se vernil v Carigrad, odpravivši za Rusi brodovje in dva legijona; 24 galej doteče in preteče Vladimirja. Knez pa jih serčno zagrabi v zalivu, po kervavem boju srečno premaga, ter vzame Gerkom več brodov, več jih razbivši. Zapovednik brodovja Monomahov je bil ubit. Vladimir je pripeljal v Kijev veliko uplenjenih.

Blagoserčni Višata pa je naletel v Bolgariji blizo mesta Varne na silno gerško vojsko, in je zgubil, boré se ž njo, večši del svojih vojščakov. 800 Rusov so gnali Gerki uklenjenih v Carigrad, ž njimi tudi nesrečnega Višata. Cesar gerški jih je velel, oj strahota, oslepiti.

Ta vojska Rusov z Gerki je bila poslednja. Od te tobe ni vidil več Carigrad strašnega brodovja ruskega, kterega se je jako bal; Rusija je imela dosti domačega nepokoja, ki ji je moč slabil. Tri leta na to se je Veliki Knez pomiril z Gerki, in uplenjenci ruski, po nečloveški oslepljeni, so se vernili v Kijev.

To dobo se je Jaroslav svojil ž mnogimi imenitnimi vladarskimi rodovinami. Da bi se poprijateljil z mogočnim

Digitized by Google

Jaroslavom, oženi se poljski kralj Kazimir, unuk Boleslava Hrabrega, z Jaroslavovo sestro, ter priženi neizrečeno veliko bogastvo. Kazimir pa je dal Jaroslavu za nevesto svojo 800 ljudi, menda Rusov (leta 1018) po Boleslava ujetih. Res je pomogel potem (1046) Jaroslav svojemu svaku ukrotiti derznega in zvitega Mojislava, kteri se je bil polastil Mazovije, hoté samostalen gospodar biti.

Harald, kraljevič, pozneje kralj norveški, je vzel Jaroslavovo hčer Elizabeto; z drugo hčérjo Ano se je zaročil Henrik I., kralj francozki; tretja hči Anastazija se je omožila z Andrašem, kraljem egerskim; sin Izeslav se je oženil s sestro Kazimirja, kralja poljskega.

Zadnje dni je Veliki Knez mirno in pobožno živel, sreče in kooristi svje deržave vendar ne zanemarjaje.

Poslednjič, čuté, da se bliža smerti, pozove svoje sinove: Izeslava, Svetoslava, Vsevlada, Večeslava in Igorja k sebi, in jim govori: „Skoro me ne bo na svetu. Vi, otroci enega sčeta in ene matere, ne bodite si bratje le po imenu, ljubite se tudi serčno. Vedite, da bi bila domača vojska na škodo vam, in da bi poderla slavno in močno gospodarstvo, osnovano po srečnem trudu naših očetov in dedov. Mir in sprava med vami pa ga bodeta krepila. Izeslav, vaš starši brat, bo moj naslednik in sedel na prestolu Kijevskem; bodité mu pokorni, kakor ste bili očetu. Vsak zadovoljuj s svojim oddelkom, starši brat pa naj vas sodi kakor gospodar. On bo varoval, komur se bo godila sila, krivega pa bo kaznoval.“ Imenitne, modre, ali nekoristne so bile te besede! Jaroslav je mislil, da bodo otroci modrejši, kot so bili nekdaj očetje; toda motil se je.

Dasiravno je bil že star in bolehen, vedno se je še pečal z vladarskimi opravili. Na zadnje je šel v Višegrad in končal ondi, sedemdeset let star, svoje življenje leta 1054. Izmed otrok je bil pri njem sam Vsevlad, kterega je najbolj ljubil. Žalostni sin, narod in duhovniki v lepi opravi so spremljali truplo od Višegrada do Kijeva, kjer je bilo v mramorjevi raki

Digitized by Google

v cérkev Sv. Sofije položeno. Ta sprelepi pametnik vidiš lahko še dan danes.

36. Hanibalova hoja prek planin.

Po T. Liviju poslovenil J. Navratil.

Potem ko se je bil Hanibal namenil pomikati se in v Italijo iti, skliče vojščake, ter jih oserčuje karaje in opominjaje: „Čudim se, kakšen strah se vam je lotil tako naglo serca, ki se ni nikoli plašilo. Toliko let služite premagovaje; iz Hispanije niste šli, dokler niso bili kartagovski vsi narodi, vse dežele, ki jih je oblivalo dvoje morje. Nejevoljni poslednjič, zato ker so hteli Rimljani imeti, da bi jim izročili mi kakor hudodelnike vse, kteri so oblegali Sagunt, ste derli prek Ibera, da zatarete rimsko ime in oslobodite svet. Ondaj se ni zdelo nikomur daleč, ko ste se napravljali na pot od solnčnega zahoda do izhoda. Zdaj, potem ko ste premerili večji del pota, ko ste prehodili gojzd Pirenejski med najdivjejšimi ljudmi, ko ste prekorakali Rhodan, toliko reko, dasi vam je branilo toliko jezer Galijancov, ukrotivši celó silno vodo, zdaj, ko imate, že pred očmi planine, ki so na uno stran talijanske, — zdaj že na vratih sovoražnikovih ste opešali in se ustavili. Mislite li, da so planine kaj drugega, kot visoke gore? Pa če so tudi višje od berd Pirenejskih, vem, da ga ni kraja, ki bi segal do neba, in da ne bi mogli ljudje do njega. Res prebivajo po planinah ljudje, ki jih obdelujejo, po njih se zalegajo in živijo živali. Nekteri so jih že prehodili, zakaj jih ne bi cela vojska? Ravno ti poslanci, ki jih vidite, niso prileteli prek stermih planin na perotih po zraku. Dedi njihovi se tudi niso rodili tukaj, ampak so bili tukaj tujci, kmetje talijanski, ki so prehajali te planine kerdeloma z ženami in z otroci vred po kočarski brez nevarnosti. Bode li vojščaku z orožjem, kteri ne nosi razvun potrebščin za vojsko nič drugega s seboj, kak pot nehoden, kakšna reč nesterpljiva? Preden ste uplenili Sagunt,

Digitized by Google

koliko nevarnosti, koliko težav ste preterpeli? Gredé nad Rim, poglavitno mesto vsega sveta, hoče vam se pa zdeti kaj tako težavno, tako stermo, da vas utegne, lotivših se posla, ustaviti? Preoteli so nekdaj Galijanci te kraje drugim, vi, Poenci, se pa bojite, da ne bi mogli do njih le priti? Ponižajte se tedaj s serčnostjo in z junaštvom pred narodom, ki ste ga une dni tolikokrat premagali, ali si pa bodite svesti, da bote dopotovali še le na polju med Tibero in med obzidjem rimskega mesta.“

Podkurivši jih s temi besedami, reče jim okrepčati in pripraviti se za na pot. Drugi dan lomasti Hanibal ob Rhodanu navzgor proti Galiji, ne, češ da mu bode tod bliže, ampak za to, ker je menil, da ne bo, pomikaje se če dalje bolj od morja, tako lahko srečal Rimljanov, s kterimi se ni mislil zagrabiti, dokler ne pride v Italijo. Na štiri kerdela razdeljena mu dospe vojska na otok, kjer se stekate vodi Izara in Rhodan, z dveh strani planinskih pritekaje in velik kos suhega oklepaje. Zato so nadeli ravnici med obema ime „otok.“ Blizo prebivajo Alobrogi, ljudstvo, ki ni bilo do ondaj ne manj premožno, ne manj slavno, kot ktero koli galijansko. Ondaj se je prepiralo. Brata kraljevega roda sta se vlekla za sedež kraljevi. Staršega, po imenu Branka, ki je kraljeval že poprej, je pregnal z mladimi svojimi prijatelji mlajši brat, ki ni imel tolike pravice, pa večjo moč. Ker so bili izročili razsodbo te razpertije Hanibalu, kar mu je bilo prav po godu, dá on kakor sodnik sedeža kraljevega vlado spet staršemu v roke, in to je bilo po volji tudi starejšinstvu in veljakom. Zavoljo tega zaslužka so mu pomagali z živežem in z vsem obilno, sosebno z opravo; zakaj planine, po hudi zimi svoji dobro znane, so ga silile, da si je omisli na prebitek.

Ko se je začel, poravnavši razpertije alobrožke, že dalje proti planinam pomikati, ni hodil na ravnost, ampak oberne se na levo proti Trikastincom, od ondot mahne prek zadnjega kota dežele Vokontovske do Trikorcov, in primaha

Digitized by Google

brez napotja celó do vode Druencije. To bistrico je izmed vseh najtežje prejti. Zakaj čeravno ima vode obilno, ne more vendar ladij nositi, zato ker ni zagrajena z bregovi, in se raztaka po več koritih, ne zmirom po enem, vedno delaje nove prode, nove kernice. Zato je to vodo tudi silno nevarno gaziti. In ravno takrat je bila po deževju narastla in prizadevala veliko homatijo prehajavcom, ki so bili že po bojazljivosti in po neznanem vpitju vsi zbegani.

Konsul P. Cornelij je bil prispel kake tri dni po odhodu Hanibalovem od brega Rhodanovega v bojnem redu do tabora sovražnikovega, ter ga hoče nemudoma zagrabiti.

Ker pa vidi, da so nasipi zapuščeni, in da ne bi mogel sovražnika, ki je bil že daleč pred njim, lahko doteči, verne se k morju in k brodovju, da bi varneje in ložje prestregel Hanibala, ko pride s planin. Da ne bi pa ostala brez vojske dežela hispanska, ktera mu je bila odločena, odpravi on brata Cn. Scipiona z večjim delom vojske nad Hazdrubala, ne le zato, da bi branil stare prijatelje in pridobil kaj novih, ampak tudi zato, da izpoka Hazdrubala iz Hispanije. On pa je krenil z majhino množico v Genovo, da brani Italijo s tisto vojsko, ki je stala okoli Pada. Hanibal jo primaha skoraj le po planjavah do planin; Galijanci po tistih krajih mu niso ukljubovali nikjer. Zdaj pa, dasiravno so si po govorici, ki dela neznane rečí rada večje, kot so, mislili vse strašno, se vnovič preplašijo, od blizo vidé previsoke gore in sneg, ki se skoraj neba dotiče, gerde koče po pečinah, drobnico in živino vso prezeblo, zaraščene, neotesane ljudi in več drugih rečí, ki so bile, viditi jih veliko strašnejše, kot so jim pravili. Ko sopihajo na perve griče, prikazujejo se jim podgorci, varovaje molečih berd. Ko bi se bili le-ti razpostavili po skritih dolinah in iznenadi skočili na boj, zapodili in potolkli bi bili sovražnika neizrečeno. Hanibal reče svojim postati, in se utabori, (zvedivši po Galijancih, na ogled krajine naprej poslanih, da tod ni moč prejti,) na zgoli jamastih in stermih krajih v najprostranejši dolini,

Digitized by Google

ki jo je mogel najti. Soznavši po tistih Galijancih, (ki so se po jeziku in po šegah malo ločili od podgorcov in se pominjali ž njimi), da varujejo podgorci jarek le po dnevu, po noči pa da odhaja vsak v svojo kočo, začne stopati proti gričem zjutraj, češ, da misli očitno in o belem dnevu po sili po jarku prejti. Na videz je počinjal potem vse kaj drugega, kot ga je bila misel. Tako je dal Hanibal, ugledavši, da so se podgorci umaknili z višav navdol, in da stojé njihove straže po samem, zakuriti na več mestih, kot bi bilo treba po številu ostalih vojščakov; tudi je pustil svojo ropotijo, konjenike in večji del pešcov zadi, on pa z lahkooroženiki, s samimi korenjaki, je derl naglo skozi jarek, in se ustavi na tistih gričih, za kterimi so stali poprej sovražniki.

Ko se potem zazori, vstane tabor, in za njim začne korakati druga vojska. Že so se stekali hribovci po danem znamenju na navadne kraje, kar zagledajo, da jim je terdnjava vzeta, in da jim stoji nekoliko sovražnika nad glavo, nekoliko ga pa vidijo po potu hoditi. Obojo prikazen k malu ugledavši, so postali in ostermeli. Ko pa vidijo strah po jarkih, in kako se motajo prehajavci zavoljo lastne homotije, posebno zavoljo plašnih konj, menijo hribovci, da bi utegnili pokončati sovražnika, ako pritisnejo le kolikaj, ter prilomastijo, vajeni stermcov in ovinkov, s pečin. Zdaj so se morali Poenci k malu braniti sovražnikom in varovati se neugodnih krajev, in ker je bilo vsakega za-se skerb, da poprej uteče nevarnosti, zato so imeli večje ukvarjanje s seboj kot s sovražnikom. Nevarno nevarno so delali hojo konji, ki so, plašé se neugodnega krika, kterega so odmevaje še pomnoževale doline, vsi trepetali in bijeni ali morda ranjeni divjali tako, da so poderli veliko veliko ljudi in mnogoterih reči. Veliko konj je popadalo tudi v neizmérjene prepadi v gnječi, zato ker je bila soteska na obeh straneh stermoglava in pretergana; prekucnilo se je tudi nekoliko vojščakov, pa tudi tovorna živina se je valila s tovori navzdol, kakor razvaline največjega poslopja. Čeravno je

Digitized by Google

bilo strašno gledati, vendar postoji Hanibal, in ustavi svoje ljudi, da zmešnjave in straha ne pomnoží.

Ko pa vidi, da se je rajda pretergala, in v strahu, da bi utegnil prepeljati vojsko, če tudi zdravo, brez blaga, zastonj, umakne se z višine dol: toda če je tudi sovražnika razpodil, le zagrabivši ga, vendar je pomnožil zmešnjavo tudi med svojimi. Ali te zmešnjave je bilo berž konec, potem ko ni bilo po begu hribovcov nobenega napotja več, in tako prepelje Hanibal svoje ne le polagoma, ampak tudi natihoma. Potem vzame nasip, poglavitno terdnjavo v tistem kraju, in nekoliko vasi ondot, ter hrani vojsko tri dni z uplenjeno živino, in ker mu niso branili ne hribovci, otepeni v boju, ne krajina, zato se je pomaknil te tri dni precej dalèč.

Potem pride do drugega ljudstva, med kterim je bilo precej kmetovavcov, kakoršni so po gorah. Ondi toliko, da ni bil zasačen, ne v očitnem boju, ampak po zvijačah, po slepariji in kovarstvu svojem. Starejšini iz terdnjav so prišli poslani k Poencu, rekoč, da si hočejo, spametivši se po ljudski nesreči, koristnem izgledu, s Poenci rajši prijatelji biti, kot njihovo moč čutiti, da bodo tedaj radi storili vse, kar se jim zapove, in da naj vzame Hanibal živeža, vodnikov za po potu in porokov za obete njihove. Hanibal, ne verovaje jim v ta mah, pa jim tudi ne odrekovaje, da se ne bi spremenili, gerdo odpravljeni, v očitne sovražnike, odgovarja prijudno, sprejme ponujane poroke, vzame živež, ki so mu ga prinesli sami na pot; vendar sledí vodnike njihove po sovražnikovo redoma. V pervem kerdelu so bili sloni in konjeniki; on je hodil zad z najboljšimi pešci, marljivo se oziraje na vse strani. Ali komaj pride na ožji pot, kar planejo divjaki iz zased izpred in izzad, od blizo in od daleč, ter valijo neizmérne skale na vojsko. Največja sila ljudi je pritiskala od zad. Proti tem se obernejo pešci; vidilo se je res, da bi bili Hanibalovi strašno potolčeni v tem jarku, ako ne bi bila vojska zadaj zaslonjena. Tudi zdaj so zagazili v največjo nevarnost

Digitized by Google

in malo da ne v nesrečo; zakaj, dokler se premišlja Hanibal, bi li pustil pešce v jarke dol, zato ker ni bil tako, kakor je sam zaslanjal konjenike, pomoči pustil tudi pešcom zadaj, prilomijo planinci s strani, ter se postavijo, prebivši sredino vojskino, sredi pota; Hanibal je pa prenočeval eno noč brez konjenikov in brez priprave.

Drugi dan, ko so se zaganjali divjaki že nemarneje, združijo se kerdela spet, in prejdejo po jarku, pa ne brez škode; vendar so zgubili več tovorne živine kot ljudi. Poslej so se polotovali planinci v manjših kopicah in bolj po razbojniški kot po vojaški zdaj sprednje, zdaj zadnje straže, kakor koli jim je dajala priložnost krajina ali pa sprednji ali zadnji vojščaki. Slone so vodili po tesnih potih res da počasi; ali kodar koli so hodili, povsod so jim bili varen zaslon proti sovražnikom, ki jih niso bili vajeni, in se jim toraj niso upali blizo.

Deveti dan pripehajo na verh planin, skoraj po samih nehodnih potih in ovinkih, v ktere sojih zapeljavali nezvesti vodniki, ali pa, kdar niso verjeli njim, doline, v ktere so se spuščali tisti, ki so vganjali, kod je pot. Dva dni so taborili na verhu, in dovoljeno je bilo počivati vojščakom, trudnim od dela in bojevanja. Nekoliko živinčet, ki so se bile pogreznile med pečovje, je prisledilo za vojsko v tabor. Trudne in site toliko hudega preplaši tudi sneg, ki je zapadel že o zahodu gostosevcov. Ko je pa gazila vojska, vzdignivši se že za mraka, nejevoljna dalje, in ko se je znala tožljivost in bojazen vsakemu na obrazu, skoči Hanibal pred vojsko, ustavi rajdo na berdu, s kterega se je vidilo na dolgo in na široko, pokaže jim Italijo in polje spodaj ob planinah, ter pravi, da zdaj preskakujejo ne le obzidje dežele italijanske, ampak tudi obzidje mesta rimskega; od tod da bode pot ravan celó navdol; po pervem ali vsaj po drugem boju da dobijo terdnjavo in poglavitno mesto italijansko v roke in v oblast. Po tem se je vojska pomikala, sovražniki pa niso počinjali nič drugega, kot da so malo skrivaj ukljubovali. Toda poslej je bilo veliko težje hoditi kot

Digitized by Google

navzgor, zato ker so planine do malega od Italije sicer nižje, pa stermejše; zakaj ves pot je bil stermoglav, tesán, polzek, da niso mogli po koncu hoditi, ne, spotaknivši se le malo, terdno na nogah obstajati, tako, da se je prekucovalo vse križema, ljudje in živina.

Zdaj prilezejo pa do še tesnejše zágate in do tako stermoglavih pečin, da se je dersal komaj vojščak z lahkim orožjem navzdol, oprijemaje se molečega germovja in drevja. Ta kraj, že poprej sam na sebi stermoglav, se pogrezne, potem ko se je bil odtergal ne davno kos zemlje, skoraj jezero čevljev globoko. Ko se ondi konjeniki, kakor da bi bili na kraju pota, ustavijo, in se Hanibal čudi, kaj ljudi ustavlja, sporočijo mu, da ni moč prek skale. Gre tedaj sam gledat. Vidil je, da vodi vojsko po nehodnih, nepohojenih potih, pa vendar po velikih ovinkih.

Po tem potu pa ni bilo moč prejti; zakaj ker je ležal na starem, negaženem snegu nov precej debel, pa ne predebel in kopen, zato so popotnikom noge lahko obstajale v njem: potem pa, ko ga tolika množica ljudi in živine razgazi, so se dersali po spodnjem golem srenju in po tekoči bljuzgi izkopnelega snega. Strašno so se tam ukvarjali, ker se polzki srenj ni htel pod stopinjami vdirati, in ker je polzelo nogam navzdol še bolj. Če so si pa vstajaje pomagali z rokami ali s kolenom, izpodersovale so jim tudi te podpornje, pa so le spet popadali; tudi ni bilo okoli ne drevja, ne koreničja, da bi se priderževali z nogo ali z roko. Tako so se valili po golem, polzkem srenju in po sneženi bljuzgi. Tovorni živini, ki je hodila že takó po spodnjem snegu, se je včasih vdiralo, in ker je padaje, da bi se obderžala, prehudo zasajala kopita, prebijala je srenj starega snega do cela, tako da je obtičavala skoraj vsa kakor v zadergo ujeta v terdem in na debelo zmerznjenem srenju.

Potem ko so se zahman izpehali ljudje in živina, postavljo poslednjič na verhu tabor, težko težko za-nj mesto osnaživši; toliko snega je bilo prekopati in odnositi. Zdaj pripeljejo vojščakov, da napravljajo pot po edini skali, po kteri

Digitized by Google

je bilo moč prejti. Ker je treba peč raznesti, posekajo in oklestijo ondot najvisočjega drevja, napravijo veliko germado in jo zažgo, ker je bila začela tudi ugodna sapa pihati, po tem pa meščajo skalo, vriska na-njo vlivaje. Pečino takó ugreto okrešejo z železom in vsekajo po višinah zložne ride, da so vodili navzdol ne le živino, ampak tudi slone. Štiri dni so se mudili pri skali, da je živina skoraj postradala, zakaj verhunci so do malega goli; če je pa tudi kje kaj paše, sneg jo zakriva. Spodaj je dolin in nekoliko solnčnih hribov, blizo gojzdov tudi potokov in takih krajev, ki so vredni, da jih obdelujejo. Ondi so zagnali živino na pašo, ljudem, vsem trudnim od narejanja pota, je bilo dovoljeno tri dni počivati. Od ondi so stopali na ravnine, kodar so bili prijetnejši kraji in prebivavci. Tako so prišli v Italijo, peti mesec po odhodu od Kartage Nove, petnajsti dan potem, ko so bili prekoračili planine.

Koliko vojske je imel Hanibal, prispevši v Italijo, tega pisavci ne sporočujejo enako. Po tistih, ki pravijo največ, je imel sto jezer pešcov, dvajset jezer konjenikov; po tistih, ki pravijo najmanj, dvajset jezer pešcov, šest jezer konjenikov. L. Cinciju Alimentu, ki piše, da je bil ujetnik Hanibalov, bi verjel še najprej, ako ne bi bil on zblodil števila, vštevaje Galijance in Ligurce. S temi vred, veli, da je prišlo ali mariveč, kakor nekteri tudi pišejo, privrelo v Italijo osemdeset jezer pešcov in deset jezer konjenikov. Slišal je neki Hanibala samega praviti, da je izgubil, prekoračivši Rhodan, šestin trideset jezer mož in neizrečeno veliko konj in druge tovorne živine.

37. Cenobija.

Spisal Fr. Miklošič.

Za cesarja Galliena, ki je vladal od leta 259 do leta 268, je nastala v rimskem cesarstvu taka zmešnjava, da si je

Digitized by Google

skoro vsaka dežela in deželica volila svojega cesarja. Takih cesarčekov je bilo naposled blizo trideset. Imenovali so jih tridesetere tirane. Pokončali bi bili cesarstvo, če ne bi bili, eden drugega preganjaje, večji del sami sebe pokončali. Avrelijan, ki je stopil leta 270 na cesarski prestol, jih je še nekoliko obladal, in tako cesarsko oblast spet zedinil v svoji roki. Lahko bi se bil v tistih časih rimski svet na dvoje, na vzhod in zahod, razdelil, če Avrelijan ne bi bil premagal žene, ktera je po razumu in po pogumu presegala marsikterega moža, — bila je to Septimija Cenobija, kraljica na vzhodu.

Eden izmed trideseterih tiranov je bil Odenat (Ὀδίναθος), rodom iz Palmire; kakor eni terdijo, nekdanji tergovec v Palmiri, kjer je kupčija v tistih časih močno cvetla, kakor drugi pravijo, poglavar nekega arapskega plemena, ktero je stanovalo blizo Palmire. Odenat je z mladega v gorah, ki so na severo-zapadu palmirskega mesta, lovil medvede in leve, in tako dobil tiste dušne in telesne lastnosti, ktere so ga za boj prikladnega napravile. Temu možu je Gallien bil poročil, vzhodne dežele, zlasti Palmiro proti persijanskemu kralju Saporju braniti. Odenat pošlje Saporju list in veliko kamel otovorjenih s prelepimi darovi: ali Sapor, razkačen zavoljo prederznih besed v Odenatovem listu in ker ta ni sam prišel, da bi se mu poklonil, razterga list, ga potepta, in Odenatu poroči, ako hoče milost doseči pri njem, naj se sam z vezanimi rokami pred kraljevski tron poda; če ne, bode palmirsko mesto pokončano in ves njegov rod. Odenat, zbravši vojsko iz Palmirancov, razkropljenih Rimljanov in hrabrih Arapov, ki so od nekdaj prebivali v neizmérni puščavi med Tigrisom i Evfratom — od Rima se pomoči ni bilo nadjati — ide Saporju do Evfrata nasproti, in mu ubrani prek reke iti. Odenat se je potem dolgo let serčno in srečno boril s Saporjem, nekaj dežel mu otel in njega do Ktesifonta spodil. Gallien ga je za to postavil za poglavarja v vzhodnih deželah, in njemu in njegovim sinovom podelil ime „Caesar in Augustus." Odenatova oblast se je razprostirala po Siriji, Palestini, Mesopotamiji in

Digitized by Google

po nekterih krajih Male Azije. Glavno mesto pa mu je bilo Palmira, mesto izmed najlepših mest celega vzhoda, ki ga je Salomon če ne začel, vendar povekšal, terdno, bogato, enako cvetečemu otoku sred puščave. Sirci in Arapi so v njem prebivali. Od nekdanje čudežne krasote tega mesta povedujejo še zdaj razvaline. Kjer je v starih časih to sloveče meso stalo, stoji zdaj revna vas Thadmor. Odenatovo gospodstvo ni dolgo terpelo: leta 267 je njega in njegovega sina Heroda v Emesi ubil njegov bratanec Meonij (Maeonius).

Po smerti Odenatovi njegova žena Cenobija oblast prevzame. Še za življenja moža mu je bila tovarišica v težavi in v slavi vladanja; kdar pa je ta umerl, je vlado prijela v imenu svojih dveh sinov, kterima je podelila znamenja cesarske časti. Podložnosti rimske se je Cenobija odrekla, češ, da prepustiti deržavo takemu razuzdancu in mehkužnežu, kakoršen je bil Gallien, bi bilo kraljestvo podreti. Vsi tedanji pisavci pripovedujejo, celó njen sovražnik Avrelijan pravi, da je Cenobija bila ženska glava, da malo takih. Menilo se je, da je bila iz roda Ptolemejcov, ki so nekdaj v Egiptu vladali; bila je jako lepa, pogumna v boju, modra v vladanju, velika prijateljica umetnosti in znanosti, darežljiva, miloserčna, pa tudi, kdar je treba bilo, ostra in neusmiljena in tako krepkega života, da je ne le jezdila, ampak tudi dosti krat več ur zaporedoma s svojimi vojščaki peš hodila. S takimi lastnostimi je preobladala Heraklijana, ki ga je Gallien postavil za Odenatovega naslednika, in Persijance, in je ne le ohranila tiste dežele, ktere ji je mož imel, ampak je svojo deržavo tudi razprostranila, pridobivši Egipet, kamor je svojega vojvoda Saba s 70.000 mož poslala, in kterega ji tudi Cesar Klavdij II. ni mogel oteti. Tako je ta ženska glava gospodovala v vseh deželah od Bitinije in Galatije čez Sirijo, Fenicijo in Palestino do Evfrata in Tigrisa in do Libijske puščave. Po pravici se je toraj imenovala kraljica vzhodnih krajev.

Digitized by Google

Ali sreča Cenobiji ni bila dolgo zvesta. Njena slava je terpela, dokler so bile v zapadnih stranah rimskega cesarstva homotije: ko je pa Rim za poglavarja dobil moža, ki je z močno roko puntarje ukrotil, in preobladal divje narode, ki so od vseh strani rimskemu cesarstvu nadlegovali, je ta sklenil, tudi Cenobijo in dežele, ki so ji pokorne bile, spet spraviti pod rimsko oblast. Tak mož je bil Avrelijan, prostega roda, iz Panonije doma. Preobladavši Alemane, Gote, Vandale in druge nemške plemena, se je ta cesar leta 273 napotil v vzhodne dežele. Terdne mesta v Mali Aziji so se ali dobrovoljno udale, ali so prisiljene bile se udati. Tudi Tijana (Τύανα) se ustavlja. Cesar se ji grozi, da celó psa ne bode živega pustil. Ko je mesto bilo v njegovi oblasti, ga vojščaki opomnijo te besede. „Če sem to rekel," jim odgovori, „pobijte pse." Cenobija je čakala Avrelijana pri Antiohiji: na ravnici so se razprostérli njeni konjeniki, na ktere se je najbolj zanašala. Avrelijan je svoje pešce unstran reke Oronta postavil, konjenikom pa ukazal, naj se v beg pustijo. Cenobijini konjeniki ženejo za njimi, dokler ne opešajo: v tem hipu jih cesarjevi pešci zagrabijo, in Avrelijanova armada zmaga. Cenobija v Antiohijo pobegne, in iz tega mesta le s tem ujde, da je njen vojvoda dal po mestu voditi, za ujetega cesarja, moža Avrelijanu zlo podobnega. Druga bitva je bila pri Dafni: tudi tu so Palmiranci bežali. Dasiravno dva krat preobladana, je imela Cenobija vendar še 70.000 mož. Pri Emesi, kjer je bila tretja bitva, so iz začetka cesarjevi konjeniki bežali; ker so pa tudi tu Cenobijini konjeniki prenaglo za njimi gnali, so se preveč oddalili od pešcov, in to je Rimljanom k zmagi močno pomoglo. Cenobija je po tem v svoje glavno mesto pobegnila. Avrelijan sam nam popisuje zidovje, ki je Palmiro obdajalo, in kako so ga meščani zasmehovali, in pravi, da se je Cenobija branila ne kakor ženska, ampak z obupnim pogumom tistega, ki se kazni boji. Ko se je Cesarju vnožati začelo mesto obsedati, je pisal kraljici tako: „Avrelijan, vladar rimskega cesarstva, premagavec

Digitized by Google

vzhoda, Cenobiji in njeni vojski. Že davno bi imela storiti, kar ti zdaj velevam. Udaj se, in pustim ti življenje. Živela boš tam, kamor te pošljem z dovoljenjem rimskega Senata. Drago kamenje, zlato, srebro, svilo, konje in kamele boš dala rimski zakladnici. Palmirancom se pravice ne bodo kratile." Cenobija pa je odpisala cesarju tako-le: „Cenobija, kraljica na vzhodu, Avgustu Avrelijanu. Nihče razvun tebe ni térjal takih reči po listu; v boju velja pogum. Naj se udam! Ali si pozabil, da je kraljica Kleopatra raji umerla, kakor po volji Rimljanov živela! Pričakujemo pomoči od Persijancov; tudi Arapi in Armenci so naši. Sirski razbojniki so te preobladali, kaj pa bo, kdar mi pride pomoč! Tedaj te bo minila ošabnost, s ktero mi zdaj velevaš udati se, kakor da bi bil že povsodi premagal." Ali česar je Cenobija pričakovala, to se ni zgodilo. Avrelijan je tudi sred puščave zadosti živeža imel, in je Persijance, Arape in Armence, ki so hteli Cenobiji pomagati, ali raztepel ali pa podmitil, in tako sebi pridružil. Poslednjič je Cenobijo premagal. Ali tudi tedaj Cenobija ni obupala. Menila je, če sama k Persijancom pride, da bo še vse dobro, ker je vedila, da sovražijo Rimljane tudi Persijanci. Skrivoma pobegne iz mesta, in na ročni kameli k Evfratu beži: že je v ladji, ko jo Avrelijanovi konjeniki dohitijo, in k cesarju peljejo. „Za kaj si," jo vpraša Avrelijan, „rimske cesarje zasmehovala?" „Ker Galliena, Avreola in drugih," je odgovorila „nisem spoznala za cesarje: tebe pa za cesarja spoznam, ker svoje sovražnike znaš premagati." V železje so jo djali. Cesarjevo veselje pa ni bilo veliko, ko je zvedil, da se Rimljanom ne zdi nič kaj slavno preobladati žensko. „Slišal sem to," tako zavoljo te reči Senatu piše, „ali tisti, ki me grajajo, bi me hvalili, ako bi to žensko poznali, ako bi vedili, kako je modra, kako stalna v svojih mislih, kako ostra z vojščaki, kako darežljiva, in pa kako neusmiljena tudi, kdar je treba. Verjemite mi, brež nje Odenat ne bi bil preobladal Saporja, in ga ne bi bil zagnal do Ktesifonta. Vsi narodi so jo imeli v taki časti, da so ji pokorni ostali. Ne

Digitized by Google

bi je bil žive pustil, ko ne bi bil prepričan, da je rimskemu Senatu storila veliko korist s tem, da je sebi in svoji deci ohranila vzhodne dežele. Komur ni nič ugodno, naj si ne brusi tudi jezika. Kaj bodo tisti, kterim se ne zdi slavno, preobladati žensko, rekli od Galliena, kterega je zenska glava dobro vladaje osramotila! kaj od Klavdija, ki jo je pustil vladati, da bi boje z Goti dokončal, med tem, dokler je ona vzhodne meje rimskega cesarstva branila!" V Emesi so kraljici sodili. Nekteri pravijo, da je ta prej tako junaška ženska pri ti sodbi oslabela, in vso krivico zvračala na svoje svetovavce: nekoliko izmed teh je bilo k smerti obsojenih; ali le eden nam je po imenu znan, to je Longin, slaven po učenosti in po stalnosti v terpljenju. Avrelijan je nekaj svoje vojske v Palmiri pustil, Cenobijo pa odpeljal v Emeso z veliko množino zakladov. Ko je cesar odšel, je zvedil, da so se Palmiranci spuntali, in njegove vojščake spoklali. Verne se in s strašno grozovitostjo pokonča veliko in lepo mesto s prebivavci vred. Pozneje je Bassu, ki ga je tam pustil, tako-le pisal: „Zadosta je umorjenih. Komu bomo mesto in deželo izročili? Kdor je še živ, naj se mu prizanese. Smert tolikega ljudstva je menda izmodrila tiste, ki še živijo." Slava veliki kraljici, ki je tukaj gospodovala, in sramota cesarju, ki je mislil kazniti tudi to, kar je mertvo!

Cenobijo in njena dva sina je Avrelijan vodil v svojem triumfu. Kraljica je na sebi imela bisera in dragega kamenja, na rokah pa in na nogah in okoli vrata pa zlate lance. Ona je poslednjič s svojo deco živela v Tiburu, kjer so ji Rimljani dali malo zemljo, kteri se je pozneje po njenem imenu pravilo Cenobija. Vsak si lahko misli, kako neugodno je bilo to življenje ženski, ki je prej zapovedovala vsemu vzhodu.

Digitized by Google

38. Lastavki za slovo.

Zložil J. Hašnik.

Merzel veter tebe žene,
Drobna lastavka, od nas,
Ki iz lipice zelene
Si mi pela kratek čas.
Vsako jutro, ptič'ca moja,
Zgodaj si prepevala,
Vsako noč je pesem tvoja
Sladko me zazibala.

Kol'korkrat si priletela
V svoje malo gnjezdice,
Tol'kokrat si mi zapela
Milo pesmico v serce:
Zdaj z visoc'ga turna line
Zadnjo pesem žvergoliš,
Ki čez hribe in doline
V tople kraje si želiš.

Pride spet pomlad vesela,
Prideš, ptič'ca, ti nazaj;
Spet boš meni žvergolela,
Oj, to bo veseli raj!
O, da b' cvetje mlad'ga leta
Skoraj se prikazalo!
Ah, znabit' pa boš ujeta,
Viditi te več ne bo.

Zdaj boš zapustila mene,
Ah, kak' serce me boli;
Sever merzel tebe žene,
Pojdi, kam' te veseli.
Ah, da mi ni pérje dano!
Rad, o rad bi spremljal te,
Pa v te kraje zakovano
Moje revno je serce.

Digitized by Google

39. Gora Atonska.

Po nemškem.

Na gori Atonski (Ἄθως), ki ji tudi Sveta Gora (Ἅγιον Ὄρος) pravijo, na polootoku, komaj šest milj dolgem, stoji dvajset, bolj terdnim gradovom kot meniškim hišam podobnih samostanov. Nekoliko jih sterči po skalah ob morju, nekoliko jih je skritih po logih zmirom zelenih. Razvun samostanov pa še je kakih tri sto jim podložnih celic. Ti samostani in celice so posebna, od drugega, sveta odločena deržava, več od jezero let stara, ki, od Bizantijcov osnovana, je bizantijsko cesarstvo nespremenjena preživela. Kristjani vzhodne cérkve, kakor nekdaj, še dan današnji k ti gori po gosto romajo.

Prelep kraj, lego in napravo samostanov in vladanje te deržavice meniške je že veliko obiskovavcov obširno popisalo; kar pa se njenega začetka tiče, so poprejšnji popotniki zadovoljevali s privovedkami menihov, kteri osnovanje svoje deržave v perve stoletja kerščanstva stavijo, in pravijo, da so sozidali samostane Konstans, sin Konstantina Velikega, Teodozij mlajši in Pulherija; zdaj pa vemo, da ni bilo v devetem stoletju še nobenega samostana na Sveti Gori, temuč da je tam samo nekoliko puščavnikov po samem po logih živelo, da so ti puščavniki bili podložni samostanu Ivana Kolova (Kolovos) blizo Hierisa (Hierissos), in da so jim sosedje, prihajaje po svojih opravilih na pašnike in v logove, v pobožnem premišljavanju nadlegovali. Cesar Bazilij Macedonec je leta 885 prepovedal vsem posvetnim ljudem, da ne smejo puščavnikom Atonskim nadlege delati. Ali opatje samostana Ivana Kolova so, cesarjevi prepovedi ukljub, bližnjim prebivavcom dovoljevali po logih Svete Gore derva sekati in živino pasti. Zato je cesar Leon Modri leta 911 podložnost puščavnikov do imenovanega samostana razveljavil. Od te dobe so menihi na miru živeli, dokler niso začeli Saraceni tudi

Digitized by Google

prebivavcov Svete Gore preganjati in njihovih revnih bajtic podirati. To vidimo iz pisma cesarja Romana Lekapena od leta 924, kteri je dal poderti samostan kseropotamski (Ξηροπόταμος) spet sozidati, ondi veliko cérkev, celice za menihe, hišo za bolnike in za tujce, okoli pa obzidje napraviti, in kteri je dal ta samostan vpričo patrijarha blagosloviti. To je bil pervi iz kamna sozidani samostan na gori Atonski. Prebolevši po hudi bolezni, je ta cesar poslal sreberne in zlate posode in prelepe oprave cérkvene in neprecenjen dar, namreč kos križa, na kterem je bil Kristus razpet. Ta ostanek, do ondaj v zakladnici cesarski hranjen, je po njegovem povelju v imenovani samostan velika množica višjih duhovnikov in vojščakov spremljala: menihi so pa morali obečati, da ga bodo vsako tretje leto pervi dan avgusta mesca z ravno tako častjo iz samostana v Carigrad pošiljali.

Okoli leta 963 je prišel na goro Atonsko mož, kteri je bil pravi početnik in pervi postavodajavec te meniške deržave, Sveti Atanazij. Iz Trapezunta doma, plemenitih starišev sin, se je mladi Avramij v Carigradu marljivo učil. Ali svet zapustivši gre v samostan na goro Kiminsko (Kyminas) v Mali Aziji, kjer so mu meniško ime Atanazij dali; pozneje pride na Sveto Goro, se sprijatelji s cesarjem Nikeforom Fokom, in po želji tega cesarja sozida konec polootoka samostan „Lavra". Kmalu potem je sozidal prijatelj Atanazijev Ivan Iverski samostan, kteremu pravijo τῶν Ἰβήρων, in za malo časa je stalo še več drugih samostanov. Prebivavci Svete Gore se združijo, napišejo postave, ktere je cesar Konstantin Monomah potrdil, in meniška deržavica je jačala če dalje bolj. Ali pozneje so se začeli prepirati, in na zadnje je homotija tolika, da je Sveta Gora v nevarnosti, popolnoma zapuščena biti. Soznavši to, odpravi cesar Konstantin Monomah, kakor je bil cesar Ivan Cimiskes že poprej storil, na Sveto Goro opata samostana carigradskega Cinciluka, da bi nasprotnike pomiril, kar je tudi po sreči opravil. Po darovih gerških cesarjev in drugih pobožnih

Digitized by Google

ljudi so se samostani če dalje bolj množili in bogatili: najbolj so pa obogateli za Komnenov, menihom posebno dobrih. Po ukazu Aleksija Komnena je nehala Sveta Gora podložna biti patrijarhu carigradskemu, ni več nikakovih davkov plačevala, in je dobila poglavarja z velikimi pravicami. Za vladanja Komnenov je sozidal na Sveti Gori pervi serbski samostan Veliki Župan, pozneje pervi kralj serbski Stepan Nemanja, kteri se je, izročivši kraljestvo sinu svojemu, leta 1195 pomenišil, dve leti v samostanu Studenici v Serbiji živel, leta 1197 pa na Atonsko goro prišel, ondi poderti samostan Hilendar, kteremu Serbi Vilindar pravijo, z nova sozidal in v njem po meniškem imenu Simeon do smerti leta 1200 živel. Samostan je zapustil sinu svojemu Sava-tu, kteri je bil že poprej na goro Atonsko prišel in v samostanu Vatopedi živel. Kakor je bil Atanazij menihom gerškim postave dal, tako jih je dal po smerti očetovi Sava menihom serbskim, ki jih je ondaj že veliko v samostanu Hilendar živelo. Hilendar sta bila Stepan Nemanja in sin Sava od cesarja gerškega s to pravico dobila, do mu bodo smeli samo serbski gospodarji zapovedovati.

Frankom, kteri so se bili konec dvanajstega, in v početku trinajstega stoletja do malega vseh evropejskih dežel bizantijske deržave polastili, je tudi Sveta Gora v oblast prišla. Ne dolgo potem se je vgnjezdil neki sovražnik, kteri je samostane ropal, jih podiral in menihe strašno mučil, upaje, da mu bodo še več zakladov pokazovali, ker je menil, da jih je še skritih. Kdo je bil ta sovražnik, se za terdno ne ve: po nekem kipu v samostanu Mali Lavri sodijo, da so bili nemara Franki. V toliki stiski prosijo papeža Inocenca III. pomoči, in papež vzame leta 1204 Sveto Goro v brambo sedeža Petrovega.

Ugodnejša doba je nastala gori Atonski po tem, ko se je bil Mihael Paleolog Carigrada vnovič polastil. On in nasledniki njegovi so samostanom obilno darovali in stare pisma, samostanom na korist narejane, poterjevali. Strašni viharji, ki so cesarstvo bizantijsko tako silno stresali, so Sveti

Digitized by Google

Gori malo škodovali: ohranila se je, kakor je bila nekdaj, do današnjega dne. Samo prepiri za voljo nekterih ukov okoli leta 1350 so tudi v ti deržavici nekoliko nenavadnega gibanja napravili. Posebno veliko zdražbo med gerškimi in serbskimi menihi je naredila kriva vera Bogomilov, ktera se je po severnih krajih cesarstva bizantijskega razširjala, in za ktero se je tudi na Sveti Gori več serbskih menihov poganjalo. Še večji razpor je nastal po tem, ko se je Stepan Dušan leta 1352 s svojo duhovščino patrijarha carigradskega odpovedal, in vse gerške duhovnike iz svojih dežel izgnal, za voljo česar je patrijarh Kalist njega in vso duhovščino njegovih dežel preklel, in toraj menihom Svete Gore prepovedal, da ne smejo duhovnikov v Serbiji posvečenih v svojo družbo jemati. Ta prepoved pa serbske menihe na Sveti Gori zlo razkači. Še bolj ukljubujejo zdaj Gerkom, ti pa njim. Razpora ni bilo prej konec, dokler se ni serbska cérkev za patrijarha Filoteja in kneza Lazarja z gerško spet združila. Bogastvo teh samostanov je še v tistih časih raslo, ko se je že deržava bizantijska koncu svojemu če dalje bolj bližala. Še Manvel Paleolog, tretji pred zadnjim gerškim cesarjem, je skerbel za njih, ko so Turki toliko da ne že pred Carigradom stali. Celó zadnji cesarji, ki razvun glavnega mesta niso ničesar več imeli, niso zanemarjali samostanov atonskih, oni so, vidé konec cesarstva gerškega, k premagavcu turškemu v Bruso poslance odpravili, in s tem opravili, da jim je tudi Turčin vse poprejšnje pravice pustil. Gospodarji ob Donavi, ki so zadnji dve stoletji samostanom Svete Gore veliko obilnih darov izdavali, so jim bili po premaganem Carigradu, kakor poprej cesarji bizantijski, največji dobrotniki. Celó novi vladarji carigradski so hodili meniški deržavi na roko: to priča pismo neusmiljenega sultana Selima, kteri je dal zgoreli samostan kseropotamski na prošnjo menihov za cesarske denarje z nova sozidati, kterega menihe je vseh davkov oprostil, in Mohamedancom v samostane hoditi prepovedal. Samo enkrat so se bili neki Turki spozabili, in leta 1534 za sultana Sulejmana

Digitized by Google

samostane oropali, kteri so se pa kmalu spet opomogli, in še dan današnji stojé.

Veliko učenih mož je na Sveto Goro popotovalo, nadjaje se, da bodo ondi imenitnih ostankov stare pismenosti gerške našli; preiskavanje pa je pokazalo, da ni tam za pismenost gerško nič posebnega. Kar se pa tiče pismenosti starosloveuske, nahaja se med spisi gore atonske veliko imenitnih ostankov.

40. Sokol (falco candicans).

Po Naumannu.

Ta lepa ptica je največja in najlepša izmed zaroda sokolskega: pers jakih in okroglih, plečkrošnjatih, perotnic dolgih pa ostnatih, repa ozkega, kljunakratkega, debelega, ostrega in dvojozobatega, nog debelih, kratkih in čverstih, parkljev zlo dolgih, krempljev močnih in šilastih. Tudi prelepa oprava iz gostega gladkega pérja lepša sokolu lepo stvarjeni jekleni život, ki je po 25 do 27 palcov dolg, po 54 do 58 palcov širok. Rep mu je okroglasti zagojzdi podoben in po 9 do 10 palcov dolg.

Zgornja čeljust, t. j. zgornja polovica kljuna je lepo navzdol zakrivljena, in ima proti koncu velik oster zob, kteri pada v votlino spodnje čeljusti; za pervim ostrorobatim zobom mu raste še en okrogel. Kljun mu je na dalje živo-moder, na koncu čern, na korenu, posebno pa spodaj rumenkast. Zerklo mu je zagorelo-erjavo, ne žolto, kakor pišejo nekteri; med očesom in kljunom mu rastejo černe kocine.

Premočne noge so mu zelenkasto-žolte, mladičem višnjate; veliki lepo zakrivljeni krempljisozagorelo-erjavi, na koncih černi. Pérjiča je star sokol spodaj večji del belega; po herbtu, po perotih in po repu pa pisanega s černo-erjavimi čericami in progami po belem pérju. Černe lise, ki jo imajo mladi sokoli med gertancom in licom, pa ne vidiš na starih sko-

Digitized by Google

raj čisto nič. Tudi imajo nekaj pérja s černimi in černo- ali zagorelo-erjavimi steblici (Schaft) po herbtu, po perotih in v repu, kakor tudi zdolaj na hlačah.

Starka je staremu vsa podobna, samo da je po tri, štiri palce daljega života. Sokol in sokolka morata biti jako stara, da sta tako pisana ali progasta, kakor je bilo zgoraj povedano; zato se vidi malo takih. Pravijo, da je v Islandiji tudi čisto belih sokolov.

Po manj černem ali černejšem in po manj erjavem ali erjavejšem pérjiču se ločijo stari in mladi sokoli močno med seboj; posebno se ločijo mladički pervo leto od starih tako, da jih prištevajo celó sokolarji kaki drugi versti, posebno pa hostnim sokoličem (falco communis).

Stari in starka se razločujeta vsako dobo le po dolžini; ona je vedno daljega života od njega, včasih po več palcov; tudi ima ona spodaj po več in večjih prog.

Mertvim, sosebno nabasanim so kolesca na očeh in noge pepelnate, mladičem jako zagorele; celó starim se spreménja rumenina teh delov v modrino ali v mazano zelenino. Tega ne smeš zanemarjati, pregledovaje suhe mehe ptičje.

Ker so do seh mal na sokole pod milim nebom živeče še premalo pazili, zato ne vemo še marsičesa od teh ptic za terdno, zakaj na zapertem sokolu se pokazuje marsikaj vse drugači kot na prostem. To vidimo lahko na pticah, kterim se ne toži po prostosti tako, kakor sokolom, ki imajo pri nas drugačen zrak, kteri jim tako ne godi, kakor njihov domači.

Sokolom je dom v Islandiji, Norvegiji, Laponiji, tudi v severni Ameriki, Grenlandiji in po drugih deželah ob severnem ledenem morju; blizo tega se potikajo po gorah, in si letajo na ravnine in primorje po perotnine za živež, pa le ondaj, kdar jim ga v gorah primanjkuje. Poredkoma zapušča ta ptica merzlo domovino, zahaja posebno pod zimo na južno Švedsko, včasih tudi v severno-nemške dežele, malokdaj pa do nas.

Digitized by Google

Sokoli so jako plašni, zato jim je težko težko tako blizo priti, da bi bilo moč na tanko viditi, kakovega so pérja, in razsoditi, v ktero versto spadajo; zakaj po životu, letanju in vedenju so si nekteri izmed velikih tako podobni, da jih ne spoznaš do dobrega, dokler jih ne dobiš v roke. K nam prihajajo samo po zimi.

Na bistrih očeh in na lepi čversti potavi vidiš sokolu na pervi pogled, da je serčna, močna in berza ptica. Dasi je sokol večji in obilnejši od sokoliča hostnega, vendar je tako berzen in uren kakor ta.

Neznano naglo, pa ne visoko leta pod nebom; v višave se ne vzpušča rad. Dasi je divjak in odljudnež, vendar ga ni težko privaditi in za lov na ptice in zajce izuriti. Sokol je priúčen, marljiv, močen, derzen, uren in terdnega života, tedaj izverstnih lastnosti za lov. Najbolj čislajo tiste, ki jih ujamejo, preden so leta stari: take najložje izurjajo; težje se učé starji, najtežje mladički iz gnjezda vzeti, doma izpitani in izgojeni.

Živí sokol samo ob živadi gorke kervi, posebno ob perotnini, ki živo ujema; mercine neče. Najbolj mu diši kurje in golobje meso, tudi belim ali snežnim jerebom streže sokol jako po življenju. Pravijo, da lovi tudi zajce. Ptice lovi tako kakor naš lavin (falco peregrinus). Kakor ta, tako se zaganja tudi sokol nagloma z višine na plen; ako ne zgodi, vzletuje in se zaletuje na - nj, toda ne navpik, ampak malo po strani, tako dolgo, dokler ga ne ugrabi ali ne popusti. Čeravno je jeklenega života, pitaj ga ujetega vendar jako skerbno. Da ti bode vedno zdrav, močen in dolgo živel, pitaj ga z sirovim, pa ne s starim mesom, posebno z perotnino.

Gnjezdi sokol po visokih pečinah, od kodar mu mladiče z veliko nevarnostjo jemljó, da jih učé loviti. Kako si nareja gnjezdo, kakove so mu jajca, in po koliko jih ima babica na leto, tega ne vemo še za terdno. Tudi ne vemo, ktere ptice so sokolu sovražnice. Ujet sokol včasih boleha. Sokolarji ga ozdravljajo po skušnjah. Ujemajo ga v različne kletke,

Digitized by Google

ki pa mora biti vsaka tolika, da leta v nji lahko živ golob, ki je za vabo. V Islandiji ga lové v mrežo, v ktero devajo goloba privezanega na vervico tako, da ferfeta, kakor se hoče ptičarju, skritemu poleg v ptičnici.

Največja korist, ki jo imamo od sokolov privajenih in izurjenih, je ta, da nam ujemajo druge ptice. Vendar je ta navada že močno jenjala, in zato ne bo skoro pri nas več lahko viditi živega sokola islandskega, ki so jih nekdaj toliko pošiljali v Evropo za tako imenovane sokolarije bogate gospode. Ujet živ sokol, dobro pitan, po deset, dvanajst let. Kolikor bolj se stara, toliko bolj pobeljuje. Zdaj pošilja Islandija na leto samo še po en čoln sokolov na Dansko za kneze barbareske, zato ker moua biti tudi živih sokolov med darovi, s kterimi darujejo Danci ssako leto te kneze, ki imajo sokolarije še jako radi. Sokolov dvor Kopenhagenski, nekdaj tako sloveč, je pa zdaj prazen in pust.

Sokoli so jako dragi, posebno čislajo in drago plačujejo itarje, precej bele; najbolj čislajo in najdražje plačujejo pa prav bele sokole. Ker je treba sokolu veliko piče, in zato ker uživa le presno (nestaro) meso ptic, ki jih je sam ujel, po tem si lahko mislimo, koliko jih na dan podavi. Ako se ne bi znale kure potuhovati, povodne ptice pa potapljati se, pokončal bi jih še veliko več.

41. Lenard Hodiščan.

Po J. Rozmanu.

Ako greš iz Celovca na Vitrinje, prideš za dobro uro od tod do majhinega in prijetnega jezera, tik jezera zagledaš pa majhino vas, ki se ji pravi Hodišče (Keutschach). Tu je živel svoje dni Hodiški rod, ki je zavolj svojih slavnih del močno slovel, pognal mnogo lepih korenik, in odredil mnogo imenitnih mož; izmed vseh najimenitnejši pa je bil Lenard, pozneje nadškof solnograški.

Digitized by Google

Lenard Hodiščan se je rodil leta 1436 v starem hodiškem gradu, ki mu ni več sleda najti. Skerbno so ga stariši učili, in pervo zernje pobožnosti v mlado serce vsejali. V bližnjih Vitrinjah, v Brezah pri Dominikancih, kterih učenost je tedaj slula na dolgo in na široko, in v Doberlivesi, kjer so korarji šole in samostan imeli, si je glavo izbistril in si mnogoterih naukov pridobil.

Mnogo vediti in lepo se vesti, je mladenču največja čast; takega ima vse rado, vse ga z veseljem sprejema, in naj poterka na vrata kterega koli stana, berž se mu odpró. Naš Lenard je poterkal leta 1460 na samostanske vrata v Doberlivesi. Prijazno so ga sprejeli korarji, in za leto dan, ravno na velikonočno nedeljo, je pred oltarjem obljubil, da hoče z božjo pomočjo po njih vodilih živeti vse svoje žive dni. Kako se je v svojem novem stanu sukal, kako dopolnoval dolžnosti svoje, tega nam stare pisma sicer ne sporočujejo: vendar se lahko sodi po tem, da so ga po dvajsetih letih, t. j. 1. septembra 1481 bratje za predstojnika izvolili.

Tedaj so bili za Podjunsko dolino žalostni časi. Divj Turki so jo bili namreč ob kratkem tri krat preklatili; leta 1483 so vnovič primahali, pri Mohličah se všotorili in delali po stari navadi svoji grozovitno in gerdo. Mnogo ljudi, starih in mladih, možkih in ženskih so ali pobili ali odgnali s seboj v daljno Turčijo; tisti, ki so jim ušli, niso pa razvun svojega življenja ničesar oteli, in jim ni drugega ostalo, kakor za beraško palico prijeti in dobrih ljudi v bogajme prositi. Lenard je bil usmiljen oče vsem, ki so iskali pomoči; rane jim je celil, solze utiral, oblačil jih in hranil. Ali ne samo dobrega serca je bil, ampak tudi bistre glave; veliko je znal, sosebno pa je bil v cérkvenem pravoznanstvu tako izversten, da so ga potrebovali razni višji pastirji, zlasti pa solnograški nadškofi za svojega svetovavca zdaj v tem, zdaj v unem opravilu.

Devet let je bil prošt v Doberlivesi, priden nad vse in poln gorečnosti za božjo čast in za izveličanje bližnjega, —

Digitized by Google

kar pride leta 1490 glas iz gornjih krajev, ter ga zakliče med korarje stolne cérkve solnograške. Ali komaj pride v Solnograd, težko opravilo ga že čaka: tovariši ga pošljejo namreč berž v Rim prosit Svetega Očeta, da bi jim nazaj dal stolno proštijo, od ktere je do tistih mal dobival dohodke neki francozki kardinal, in ker je papež to dovolil, izvolijo tovariši Lenarda za stolnega prošta. Res velika čast, ali Hodiščan je dosegel še vekšo. Leta 1495 so ga izbrali ednoglasno za nadškofa solnograškega in za deželskega oblastnika. To očitno priča, kako so ga čislali.

Perva skerb njegova se je obernila redovnikom. Prepričal se je namreč v Brezah in poprej že v Doberlivesi, da mnogo samostanov na Koroškem slabo dopolnuje svoje dolžnosti, zato je leta 1496 ukazal Virgiliju, slavnemu opatu samostana Šent-peterskega v Solnogradu, da naj gre pregledavat samostanov koroških, da jih vredi in jim vdahne boljšega duha. Tudije jel te ga leta v taboru „Visokem Solnogradu“ nove stolpe in zidove staviti in dal velik prekop v skale vsekati; leta 1497 pa je v mestu sozidal veliko in lepo poslopje, ktero se je zvalo po njem „hodiški dvor.“

Na to so hude tožbe vstale soper židove, da odirajo in sleparijo ljudi, da morijo kristjanske otroke, ponarejajo pisma in pečate, in mnogo drugega; zato je nadškof Lenard, spoznavši, da so tožbe nekoliko resnične, leta 1498 zapodil vse židove iz svojih dežel, dasiravno je izgubil po ti zapovedi veliko lepih dohodkov, ktere je dobival od njih. Da bi popravil to izgubo, loti se rudarije, skliče leta 1500 vse svoje rudarje in umne može, in se pogovarja ž njimi, kako bi se dala ruda z boljšim uspehom kopati, ter je bil tako srečen, da je močno obogatel in vlekel samo iz Gastajna leto za letom 80.000 zlatov. Denar, kterega je dajal kovati, so povsod jako radi jemali; tako dobro zlato in srebro je bilo v njem. Na drobižu je bila izrezana repa, zato so mu pravli pri nas „repar.“

Digitized by Google

Vendar ni zapiral blagi mož svojega denarja v železne skrinje, tudi ga ni skladal na kupe, temuč obračal ga ali v božjo čast ali svojim podložnikom na korist. Veliko cérkev je dal sozidati, veliko starih in zanemarjenih popraviti in olepšati. Tudi mnogo mest je dal ali z novega obzidati, ali njih staro in razrušeno zidovje popraviti, kakor Šent-Andrež, Breže, Kamen, Stari Dvor in Tagenbrunn, na Štajerskem Lipnico, Nemško-Podsredo i. t. d. zlasti zato, da bi se ložje branile Turkom, kteri so tedaj po raznih krajih in deželah neusmiljeno razsajali. Cesarju Maksimilijanu I. je posodil 50.000 goldinarjev, za ktere mu je zastavil cesar Ptujsko mesto na Štajarskem in Gmünd na Koroškem. V Gmündu je grad pogorel; Hodiščan ga je dal leta 1507 spet sozidati. Pomagal je tudi obilno, ko so meščani napravljali špital.

Bil je ročen k vsakemu dobremu delu, in dasiravno je imel lepe prihodke, za-se je malo potreboval, temuč razdaval vse ali ubogim ali cérkvam ali podložnikom svojim. Nekaj zato, da bi njegovi podložniki si kaj zaslužili, nekaj pa tudi, da bi svojo žlahto oveselil, je sozidal lepo in veličastno grajščino, ki se zove „Tancenberg," in stoji na malem griču Gospejsvetski cérkvi ravno nasproti. Prelepa in tolika je bila, da je bil pregovor med ljudstvom: grajščina Tancenberška ima dvorov, kolikor je mescov, vrat, kolikor je tednov, in oken, kolikor je dni v letu. Še pokazujejo prostrano izbo, v kteri so leta 1563 Hodiščani gostili nadvojvoda Karla in vse koroške žlahtnike, še je viditi spavnica vsa s cerovim lesom vložena, v kteri je Karel prenočil.

Kako močno se je nadškof Lenard trudil, božjo voljo dopolnovati, vidimo lahko iz tega, ker je več krat sklical vse svoje podložne škofe in se pogovarjal ž njimi, kako bi se imeli duhovniki obnašati, kako podučevati ljudstvo, zlasti pa mladino.

Digitized by Google

Ne sve stanoev o jebračal svoje oči, povsod poravnaval, kar je ugledoval krivega ali napačnega. Solnograški korarji so do tistih mal po redu Sv. Avgustina po kloštrih živeli; papež Leon X. jih je leta 1514 odvezal teh obljub, ter jim dopustil, da smejo posamič po hišah živeti; nadškof Lenard pa je zvest ostal svojim obljubam, in svojega klošterskega oblačila ni slekel do smerti. Gotovo lepo znamenje njegove pobožnosti.

Tudi je bil jako miroljuben; skerbno se je ogibal vojske, ker je vidil s svojimi lastnimi očmi, koliko nesreče so Turki in Madžari napravili po Koroškem. Ko se je htel leta 1502 njegov najemnik Juri Visbek, togoten in častilakomen mož, kavsati in po njegovih deželah ropati, rajši se je Hodiščan pogodil ž njim, in mu plačal lep denar, samo da je obvaroval svoje podložnike nesrečne vojske. Ko je leta 1503 umerl bavarski vojvoda Juri, začne se njegova žlahta za njegovo zapuščino pipati, in huda vojska se uname. Mnogo knezov se je udeležilo te vojske, in radi bi bili tudi nadškofa Lenarda zamotali v njo, ta pa se je razumno vedel in tako dolgo se je poganjal, dokler se ni žlahta umirila in z lepa poravnala.

Med tem se je nadškof Lenard postaral, leta so mu dotekle; zato je dobil leta 1514 od papeža Leona X. pomočnika Matevža Langa, ki je bil cesarski svetovavec in škof Kerški: vendar je po tem še pet let živel. Najrajši je živel, zlasti svoje poslednje dni, na Visokem Solnogradu, kjer zdrava in čista sapa hlidi, in se kaže očem prostrano polje. Visoke planine in nizke ravnine, temne hoste in zelene trate, veličastne cérkve in zale poslopja se prijazno krog grada verste, in razveseljujejo bolno serce. Tudi Hodiščanu je zapodil ta prijetni kraj marsikak čern oblak s čela in posladil marsikako grenko uro: zato se mu je posebno prikupil, zato ga je jako popravljal, prenarejal in izlepševal. Med mnogimi lepimi rečmi, ktere je dal ondi napraviti,

Digitized by Google

posebnega spomina vredne so orgle, „rog“ imenovane, ktere so veselo zapele, kolikorkrat je juternico ali večno luč odzvonilo; ki so delale meščanom kratek čas, pa jih budile tudi k molitvi. Dan današnji so sicer umolknile, vendar se njih ostanki menda še vidijo.

Ker je prebival Hodiščan vedno na Visokem Solnogradu, zato ga je smertna kosa tudi ondi zadela in 8. junija 1519 na mertvaški oder razpela. Pokopali so ga v stolni cérkvi, v kapeli Sv. Jeronima, ktero je bil dal ondi sozidati.

42. Polž.

Iz Glasnika.

Komaj pomladanski dež pervi krat zemljo pomoči, berž je vse živo polžev, ki vse križem lazijo. Po tleh se plazijo počasno dolgi nagci, ter belo cesto za seboj puščajo; po deblih dreves, ki ravno svoje popke odpirajo in lepo zeleno pérjice v hladno sapo razprostirajo, plezajo pa majhini polžki, ki imajo svoje lastne rumene in s černimi progami opisane hišice na herbtih; celó po vodah in lužah plavajo v sivih in erjavih lupinah. Kako pa, da nekteri nimajo hišic, v ktere bi se mogli sovražnikom skrivati, kakor drugi delajo? Ali so jih morebiti kdaj imeli, in so jih po nevoščljivosti in lakomnosti drugih živali izgubili, kakor marsikaki priden človek po sosedovi hudobiji hišo izgubi, kakor lisica jazbeca iž njegove jazbine prežene, kakor se pajek svojega brata loti, ga umori, požre in si njegovo mreževje prilasti? Ali se morda nagim polžem tudi taka godi? Ne tako, ti reveži so brez hiš na svet prišli, in si jih ne morejo tudi delati. Od kod pa drugi polži lepe pisane hišice dobivajo?

Stara polževka veliko jajčic v mokro rušno izleže; solnce jajčica izvali in iž njih prav majčkini polžiči z ravno tako majčkinimi hišicami izlezejo. Hišico toraj polž že od svoje matere dobi, jo na svet že s seboj prinese. Toda mladi polžek vedno

Digitized by Google

raste, in kmalu mu je hišica pretesna. Zdaj pazno in previdno svoje štiri očesa izpod strehe pomoli; oči ima na rožičkih, izmed kterih dva sta večja, dva pa manjša, in ki se data raztegniti in skerčiti. „Roge ima, kozel ni." Ozira se po živežu, ter lazi v zeleno travo in k pisani cvetlici. V gobčiku ima dva majhina zoba, s kterima mlajše peresa odgrizuje, in jih potem požira. V želodcu se spreménjajo v svetel smerkelj, skterim se poprijema, kdar kam leze. Iz tega smerklja tudi hišo dela, in sicer obroč za obročem, dokler celega ovinka ne naredi. Novejši ovinki so vedno večji, kakor tudi polž raste. Podoben je polž umetnemu gospodarju, ki hišo povikšuje ali podaljšuje in razprostranja, kdar mu je pretesna. Kdar pa hoče kdo hišo povikšati, mora vselej streho ž nje vzeti, da more na stari zid dalje zidati. Enako se tudi polž obnaša; spomladi, kdar misli hišo dozidati, zadnj obroč, to je rob odgrize, in začne potem spet na novo dalje delati.

Trava, ktero sné, se spreménja v smerkelj, smerkelj v lupino. Iz trave in cvetlic si toraj umetni polž hišo zida. To je gotovo veliko čudo. Pa saj se tudi iz kruha in iz juhe, ktero uživamo, terde kosti našega trupla delajo, kar je gotovo tudi čudno. Lupina je polževa kost, drugi je ves mehek, zato je pa tudi k hiši priraščen, in je ne more zapustiti. „Tovor nosi, osel ni!" Zatoraj polž ne more tékati, ker mora vedno vso hišo na sebi nositi; vendar je povsod doma, kamor koli pride, in če se mu kaj žalega zgodi, mirno se v svojo hišo umakne, in je varen v zavetju terde lupine. Lupina je z rumenimi in erdečimi progami kaj lepo prepredena, in se erdečkasto sveti. Nekteri morski polži imajo hišo s čudnimi bodečimi roglji obraščeno, in so prelepo pisani. Eni se svetijo kakor škerlat, drugi kakor zlato; eni so le ene barve, drugi pisani, in nekteri prižani kakor risova koža. Eni so viditi, kakor da bi bili iz samega cukra, drugi iz bele lončenine, in nekteri iz svetle rude. Tako je Bog vsaki stvari lastno lepoto dal, in v vsaki reči ise njegova mogočnost in modrost razodeva.

Digitized by Google

Kdar cvetlice odcvetó, in se listje posuši, začne polža zebsti, in zato si išče mirnega kotiča za kako skalo, v mahovju, v germovju, pod listjem ali v kaki luknji, zleze va-njo in iz svojega smerklja vrata pred hišo naredi. Kdar jih ima dobro zaperte, zaspi, in celo zimo dremlje. Več krat pa pride po zimi kak požrešen ptič, spečega polža poišče, ga ob kamen trešči, da se lupina razleti, in ga požre. Kdar se polž postara, hišne vrata jeseni pač zapre, pa jih spomladi več ne odpre. Lastna hiša mu je zdaj grob, kterega si je sam zagrebel. V nji strohni, in iž nje se izlije motna voda, ki v zemljo zleze. Tukaj jo koreninice cvetlic popijejo, ali pa se spari, kot meglica v zrak izpuhti, in kot dež spet na zemljo pade. Tako se polž spet v cvetlico spreménja.

Prazna hišica se pri potu ali za mejo valja, kukci ali červički se va-njo spravijo, ali pa jo otroci poberó in se ž njo igrajo. Pa tudi terda lupina sčasoma strohni in razpade; spet se zmeša s perstjo, iz ktere trava in cvetlice rastejo. Tako gre vedno dalje: iz cvetlic rastejo polži z lepimi pisanimi hišami, iz strohnjenih polžev pa spet dišeče cvetlice. Tudi to je božja mogočnost in modrost.

43. Na posipu Hudega Grada.

Zložil H.

Tiha groza me sprehaja,
Al' ostanem, al' bežim;
Vse podira se in maja,
Med skalovjem tu stermim.

Plaz posipa se po steni,
Sivo zidje se drobi;
Kaj razmet le ta pomeni?
Razvalina, kdo si ti?

Hudi Grad, ti dom trepeta,
Našim staršem nestrah'van!
Prišle so mašč'vanja leta,
Bliža se ti zadnji dan.

Digitized by Google

Kje so skladi, kje zidovi,
Tab'ra dolg' sloveča moč!
Kje so vrata, kje mostovi!
Ječ kje tvojih strašna noč!

Kje shodnice, kje morišča!
Kje orožja tvoj'ga šum!
Kje strelišča, kje stražišča,
Kje ukanje tvojih trum!

Davno so junaki zgnjili,
Mirnega soseda strah,
Dnevi slave so minili,
Razvalina si in prah.

V prah tako in razvaline
Se na zemlji vse razspe:
Čas pomegne, vse to mine,
Kar človeški rod počne.

44. Pogled na zvezdato nebo.

Poslovenil M. Verne.

Ponočno nebo nam odpira krasni razgled čudežev tolikih, da ostermi nad njimi vsak ogledovavec. Zakaj pa je tako malo ljudi, ki zvezdato nebo pazljivo ogledujejo? Rad verujem, da je večji del le nevednost tega kriva. Zakaj nemogoče je, da ne bi premišljevanje veličanstva božjega prevzelo vsakega človeka, čigar serce ni oterpnelo za vse, kar je lepega na svetu. Da se pa serce vsakemu s stermljenjem nad veličanstvom temnapolni, ni drugega treba, ko le imenovati neizmérne svete, ki se širijo po visokem oboku.

V sredi sveta ima svoj prestol solnce, ki je miljonkrat večje od naše zemlje in čez devetnajst miljonov milj daleč od nje. Pri vsi ti čudoviti daljavi ogreva in razsvetljuje našo zemljo.

Digitized by Google

Okrog solnca se verti množina svetov, ki jim pravimo planeti: temne krogle so, ki premikovaje se okoli solnca svetlobo in toploto in morebiti svoje gibanje iz solnčnih izlitkov dobivajo. Saturn, Jupiter, Mart, Zemlja, Venera, Merkur, Vesta, Junona, Cerera, Palada, Uran, to so imena poglavitnih planetov.

Merkur je solncu najbližji in zato zvezdoznancom večji del časa nevidljiv. Ker je sedemnajstkrat manjši kot naša zemlja, ne kinči neba nič kaj posebno. Za njim je Venera, ki jo zdaj danico, zdaj pa večernico imenujemo. Ta planet je ena izmed najlepših zvezd na nebu, naj izhaja že pred solncom, ali naj ga sledi. Najčudovitejše je, da je vsaj še enkrat tolika, kot naša zemlja, in okoli trinajst miljonov milj daleč od solnca. Za njo je naša zemlja, okrog ktere se luna, kot nje soplanet verti. Mart, četerti planet, je spet sedemkrat manjši, kot naša zemlja, in trideset miljonov milj daleč od solnca. Pasasti Jupiter se kaže na zvezdatem nebu zmirom v posebni krasoti. Njegova velikost, kakor se namreč očem kaže, presega vse planete: Veneri, ki s polno svetlobo blešči, je skoraj enak, samo da njegova svetloba ni tako živa kot svetloba krasne Venere. Kako majhina je zemlja proti Jupiterju! Osem jezer naših zemelj bi bilo treba, da bi se napravila krogla njegove velikosti. Saturn je sto in osemdeset miljonov milj daleč od solnca, 382 miljonov milj daleč je Uran.

Ali solnce z vsemi velikimi in manjšimi planeti, ki ga spremljajo, je le prav majhin del vsega sveta. Vsaka zvezdica, ki je na videz komaj tolika, kakor demant v kakšnem perstenu, je v resnici velik svet, ki je po krasoti in velikosti solncu enak. Vsaka nepremična zvezda pa ni le svet, temuč središče krasne sostave, ktero drugi sveti obdajejo. Tako je treba premišljevati te zvezde, ki v merzlih zimskih nočeh nad nami migljajo. Od planetov se ločijo po svoji živi svetlobi in po tem, da na nebu vedno na enem kraju stojé. Po svoji velikosti, kakoršna se očem kaže, se delé zvezde od perve

Digitized by Google

do šeste velikosti in še dalje. V perviih šesterih razredih se šteje okoli tri jezero zvezd. Dasiravno pa se je njih število nekako določilo, je vendar gotovo, da jih ni prešteti. Že množica raztrošenih zvezd, ki jih najbistrejše oko komaj najde, dela, da se zastonj trudi, kdor jih hoče prešteti. Daljnogledi nam odpirajo res obširnejši razgled, ker se je ž njih pomočjo miljon in miljon zvezd našlo: ali nespametna prevzetnost bi bila, ako bi htel človek meje sveta določiti po meji, čez ktero njegov daljnogled ne kaže. Če veliko daljavo nepremičnih zvezd od naše zemlje prevdarimo, našli bomo nov vzrok, velikosti sveta čuditi se. Že same oči nam kažejo, da nepremične zvezde morajo dalje od nas biti kot planeti. Da se nam pa le kakor majhine, komaj zapazljive pičice kažejo, tega je kriva njih daljava. In ta daljava se v resnici ne da izmeriti, ker bi krogla, ki se iz kanona izstreli, komaj v šest sto letih do najbližnejše nepremičnice dospela, ako bi tudi mogoče bilo, da bi z vedno enako hitrostjo dalje letela. Kaj so tedaj nepremičnice? Njih strašna daljava in njih živa svetloba nam pravi, kaj so. Solnca so, ki pošiljajo svojo lastno svetlobo iz svoje daljave k nam, solnca, ki jih je stvarnik na miljone po neizmérnem prostoru posadil, in kterih vsako ima okrog sebe lastne zemlje ali svete, za ktere je stvarjeno.

Ali vse, kar smo tu opomnili, naj si je s tem čudovitnejše, nas vodi komaj do najbližje meje del božjih. Ko bi se mogli nad luno povzdigniti in se planetom približati; ko bi mogli do najvisokejše zvezde zleteti, našli bi razširjenih novih nebes, novih solnc, novih zvezd, novih, morebiti še lepših svetov. Pa tudi tu ne bi bilo še konca vlasti vsegamogočnega stvarnika, temuč stermé bi vidili, da smo še le do roba vsega sveta prišli. Že to malo, kar od tek del božjih vemo, je pa dovolj, da modrost, mogočnost in dobrotljivost stvarnika spoznamo.

Stoj tedaj, prijatelj, in premišljuj, kolik gospod mora biti tisti, ki je stvaril vse te neizmérne svete, ki njih tek vlada, in jih s svojo mogočno roko ohranjuje! In kaj je ta gruča

Digitized by Google

naše zemlje z vso svojo krasoto proti prekrasnemu nebu! Kaj so dežele našega sveta proti unim svetom! Nič drugega kot lahek prah, ki po zraku plava ali v solnčnih žarkih ferflja.

45. Kača belouška.

Po C. B. Presl-nu.

Kače tega plemena niso kar nič nevarne, zato ker nimajo strupenih zob. Živijo po vsem svetu, in večji del kač evropejskih je tega plemena. Zgornja stran glave jim je pokrita z velikimi ščiti; tudi nad očmi imajo ščitke namesto obervi. Ravno tako jim zakrivajo ščitki ves vamp, spodnjo stran repa pa ščitki po dva pa dva vštric. Zerklo jim je okroglo. Med nosnico in očesom ni nikakove jamice. Zobje so podobni drobnim ključkicam nazaj zakrivljenim. Belouške so večji del po tri, štiri črevlje dolge; ona večja kot on. Glava je podobna jajcu, pa veliko debelejša od vrata. Kože so po herbtu različne, namreč višnjevkaste, zelenkljate, sivkasto-erjave, ali pa zagoreloerjave; po terbuhu so černe, pa belo pisane, ali prav za prav belo-marogaste. Na obeh straneh za glavo imajo belo marogo, podobno polovici mesca, tako rekoč bele ušesa, in od tod ime slovensko.

Ščiti ustnični so černo- in belo-marogasti. Luskine po herbtu so obličaste, in ležé kakor škerli na strehi, luskina verh luskine. Zobje belouške navadne so majhini, toliko da molé izpod dlasne; šest verst jih je: dve na nebesu, štiri na robih čeljustnih. Jezik je čern, na koncu razklan na dva roglja, malo da ne tako droben, kakor las. Blizo zadnjice se jim izceja nekakova rumenkljata voda, po česnu dišeča. To smerdljivo vodo so dobile menda te nestrupene kače zato, da se branijo ž njo, zakaj ona osmraja zrak, in se ne da z rok ne z vodo ne z milom.

TAYLOR INST. OXFORD
Digitized by Google

Navadna belouška živi po vsi Evropi, najrajši pa ob vodah po germovju, samo po merzlih krajih ne; potika se pa tudi daleč od vode po hostah in po germovju, po hribih in po dolinah, blizo in daleč od hiš. Skriva se po miševinah, kertinah, po razpokah v zidovih, po votlinah pod koreninami drevesnimi, pod kamenjem, v žagovini in pod gnojem, v kterega se zariva. Oktobra ali novembra mesca si išče toplega stanišča za po zimi, in lazi v globoke luknje, včasih tudi v hleve in pod hiše. Zato ji pravijo pri nas tudi „hišna kača." Na spomlad o toplih dnevih prihaja spet na dan. To dobo je sicer nemarna vendar se ti brani, ako jo loviš.

Lazi precej naglo, vendar je ni težko doteči. Ako jo hočeš ujeti, pa se ti ne more nikamor umakniti, ondaj vzdiguje glavo grozovito proti tebi, togotno se oglеduje, da se ji oči svetijo, šviga neprenehoma z jezikom in se zaganja, sičé nad sovražnika, kakor da bi ga htela strašno pičiti. Ali zato, ker je nerodna, zaganja se v stran, in zagrešuje, dasiravno se včasih dolgo dolgo pripravlja, napinja in siči. Hudo piči belouška malo kdaj. Kdar piči, ondaj kervaví rana precej močno, pa se berž spet zaceli brez nevarnih nasledkov. Ako jo primeš, ondaj se neizrečeno zvija, izpuščaje obilno tistega smerdljivega soka, da bi utekla sovražniku.

V vodo zahaja rada, in preplava lahko široke jézera. Plavaje derži glavo nad vodo in se zvija. O nevarnosti od zvunaj se potaplja, izdehnivši sapo iz pljuč. Na plitvem ostaja včasih dolgo pod vodo, zato ker živí lahko dolgo časa ne dihaje.

Hrani se z žabami, s pupki (triton Laur.), s kuščarji in z ribami. Belouška požre žabo štirikrat večjo od glave svoje; pa jo tudi po več ur požira, preden jo požre; žabice požira hipoma.

Velike belouške pogoltajo včasih po štiri, po pet velikih žab zaporedoma, malih pa celó po trideset, po štirdešet. Pupkov pojedó največ; kuščarjev pa ne morejo toliko ujeti, zato ker jim prenaglo uhajajo. Izmed rib jim diší najbolj smerkež (cobitis L.), ki ga ujemajo menda med kamenjem ali pod njim.

Digitized by Google

Želodec jim naglo prebavlja; pa ne le na zadnjem koncu. Ako je požerla kača več živali, ležijo le-te zaporedoma, in žival se pomika za živalijo, kdar je perva prekuhana. Zelenjave ne žrejo. Ako kača z živalijo vred ponevedoma kako travico ali kosček maha pogoltne, prihajajo zelí nespremenjene na dan.

Ne pijó níkoli, tudi mleka ne; bosa je tedaj, da izpivajo kravam mleko. Nobena kača ne more tudi sisati, tedaj tudi belouške ne.

Pojajo se belouške na spomlad v toplih tihih dnevih; ves drugi čas živita on za-se, ona za-se. Jajca, ki jih izleže ona avgusta mesca po dvajset, tudi po trideset in šest, so malo da ne tako debele, kakor golobje, toda ne tako okrogle, na obeh krajih enako debele, imajo usnjasto, raztegljivo lupino; po nekakem kleju se derži zaporedoma jajce jajca, v kterih tičijo že precej godne kačice, ki se počinjajo za tri tedne valiti, Nahajamo takih jajec v gnoju, v listju, v žagovini ali v rahli persti, kjer toplota gnjijočih stvari jajca izvaljuje; pa tudi vlaga ali mokrota pomaga pri tem, zakaj ako jih postaviš na solnce ali na suh gorak kraj, ne izvalijo se, posušijo ti se. V jajcu visijo mlade kačice na popkovini, in dobivajo živež iz moče v jajcih. Mlada kačica belouška je, izvalivši se, že po šest, po osem palcov dolga, in lazi pri ti priči.

Levijo se te kače tako, kakor druge.

Belouške radi privajajo. Ker so neškodljive, pohlevne živali, zato jih devajo v skrinjice, med okna, na mah, na kamenje in na perst; nekteri jih nosijo celó s seboj po žepih ali za pasom na goli koži. Včasih se mora človek jako ukvarjati, preden pripravi ujeto belouško, da počne žreti. Nektere se pa ne obotavljajo dolgo, in se privadijo tako naglo, da požirajo k malu žabe in ribe iz rok. Z ribami jih je neki najložje premamiti, da žrejo; toda to se mora goditi v vodi, na suhem je žrejo ujete nič kaj rade. Pri tem je pa ta sitnost, da ne smejo biti predolgo v vodi, zato ker se plavaje močno upehajo, in bi na zadnje poginile, ako ne bi predolgo dihale.

Digitized by Google

Belouška je terdnega života, kakor vse kače; nabij jo do dobrega po glavi, da boš menil, iztegnila se je; pa se ti spet oživi. Zabili so belouški žebelj v glavo skozi možgane, razparali jo in oderli; pa je vendar po slani vodi plavala še dalje kot uro, preden je poginila.

Na korist nam je ta kača s svojo mastjo, s ktero oči ozdravljajo. Polt njeno natezujejo na palice.

Sovražnikov ima belouška silno veliko: po življenju ji streže veliko četveronogatih živali, posebno mačke, psi, ježi, dihurji, kune in vse ptice ujede, kterim se s slabimi zobmi ne more braniti, zato ker so takim pticam noge oblečene s terdo kožo, život pa jim brani pérje.

46. Življenje Frančiška Hladnika.

Popisal J. Navratil.

Frančišek Hladnik, sloveči rastlinoznanec, se je rodil 29. sušca 1773 v Idriji na Kranjskem, in je bil sin c. k. rudarja Matijata Hladnika in Doroteje po očetu Revnove. Že v malih šolah domačih je kazal jako po dobrem in razodeval prebistro glavo. Nič ga ni bolj veselilo od šole, in že v majhinem dečku se je vnelo veselje do rastlinoznanstva, po kterem je mož tako slul in bode slul. Šetaje in posedaje z bukvami v roki po zelenih travnikih Idrijskih, je namreč po posebnem nagibu z velikim velikim veseljem nabiral in spravljal zelí in cvetlice.

Izverstno zveršivši v Idriji štiri male in tri latinske šole se je upotil v Ljubljano, kjer je dognal leta 1789 šole latinske, leta 1791 s predobrim uspehom modroznanske. Že ondaj je bil tako moder v vsem, da so mu nadeli tovariši „modri France."

Ker je bil sin revnih starišev, moral si je, kakor do malega vsi učenci slovenski, služiti kruh, podučevaje po hišah, kar ga je pa zadnje leta pretežko stalo, ker je vedno bolehal.

Digitized by Google

Po osmi šoli si izvoli Hladnik duhovski stan in dobi leta 1792 po enoglasnem svetu zbora učenikov (Studienconsess) milostinjo Umekovo, sto goldinarjev na leto. Tudi v šolah duhovskih se je Hladnik učil in obnašal tako verlo, da ga učeniki niso mogli prehvaliti. Posebno so hvalili možko in spametno njegovo vedenje, ki mu je ostalo do smerti.

Šolske praznike je preživljal „sin revnih starišev“ po svojih lastnih besedah pri slavno znanem dobrotniku vseh bistroglavih sinov domačih, baronu Cojzu, pri kterem je zastonj dobival hrano in smel hoditi tudi v njegovo rudoznansko nabiralnico. To mu je bilo morebiti vse kratkočasovanje neveselih mladih let.

Leta 1795 je bil za mašnika posvečen. Berž potem je prosil in dobil službo za zapisovavca v knjižnici Ljubljanski s to dolžnostjo, da bo pisal tudi za zbor učenikov, čeravno so mu dajali prepičlo plačo, t. j. 150 goldinarjev na leto.

Dasiravno se je Hladniku terda godila, zadovoljeval je z malim, nadjaje se boljšega. Te dobe nahajamo pervi sled naukov, s kterimi se je ondaj najbolj in sam rad pečal. Kakor priča pismo, pisano 16. decembra 1795 prijatelju na Dunaj, so bili ti nauki: jezik gerški in francozki, „lepi nauki“ in modroznanstvo, ktero je Hladnik posebno rad premišljeval.

Iz nekega pisma prijateljskega se vidi, da si je želel uka žejni Hladnik v knjižnico Dunajsko priti; pa se ni zgodilo.

Leta 1806 je bil izbran za kaplana Berdskega, in bi moral to službo berž prevzeti. Ondaj je pokazal Hladnik očitno, da bi rajši pri naukih ostal. Prosil je toraj, da bi ga te službe oprostili, zato ker se nadja, da ga izvolijo skoro za učenika četerte male šole, in se mora za to službo pripravljati, in ker je bolehen, in toraj za službo duhovsko preslab. Vedno je bil namreč slabih pers.

Leta 1796 je dobil res v 23. letu starosti svoje službo za učenika četerte male šole Ljubljanske, s 300 goldinarji na leto. V

Digitized by Google

ti službi je delal za korist učencov tako marljivo, da so ga izvolili leta 1800 zavoljo pridnosti, delavnosti in znanosti jezika domačega tudi za učenika mehanike, dve leti kasneje pa „zavoljo posebne učenosti in dozdanje marljivosti v službi učenika“ po svetu zbora učenikov za vodnika malih šol, najprej začasno, pozneje pa za terdno s 500 goldinarji na leto.

Tačas se vzbudi verlemu Hladniku, ki se je pečal, kdar je utegnil, vedno z gerškim jezikom in z modroznanstvom, spet veselje do rastlinoznanstva, ktero je bil, bolehovaje in od sile za šolo delaje, nekako potlačil. Ako je utegnil le kolikaj, zeli je hodil iskat in nabirat. Dobro vedé pa, da se uči človek rastlinoznanstva najložje, ako vidi zeli na rastilu, nakani Hladnik za Ljubljanski licej rastlinoznanski vert napraviti, ter ne jenja, dokler mu niso „pod turnom“ in „v prulah“ prostora na izbor odkazali. Izbral si je zadnjega, in napravil ondi prelep vert za rastlinoznance, sebi v prelep spomin, v veliko zaslugo. Potovaje in zelí iskaje z Vodnikom po Koroškem leta 1802, se soznani Hladnik s slavnim rastlinoznancom Wulfen-om, ter se mu s svojo učenostjo berž tako priljubi, da mu je začel Wulfen, verovaje terdno v njegovo učenost, zastran rastlinoznanskih rečí dopisavati. Vsi dopisi pričajo, kako je čislal preučeni starček mladega moža. Pa tudi Hladnik je sosebno poštoval Wulfen-a, svetovavca svojega.

Velika učenost Hladnikova ni mogla vladi neznana ostati. Leta 1807 ga postavijo še le 34 let starega za prefekta gimnazija Ljubljanskega. To priča dovolj, koliko so upali njegovi učenosti in poštenosti.

Ime našega Hladnika je počelo tudi v rastlinoznanskih rečeh tako sloveti, da so mu dopisavali ne le najslavnejši rastlinoznanci naše deržave, ampak tudi sloveči možje iz tujih dežel, namreč imenovani Wulfen, slavni Reichenbach, Host, zdravnik presvetlega cesarja Franca I., Jan, poslejni vojvoda in učeni rastlinoznanec Welden iz Dunaja, Sieber iz Prage, Bernhardi iz Erfurta itd.

Digitized by Google

Poslej je delal Hladnik za korist gimnazija tako marljivo, da so mu poslali leta 1808 pohvalno pismo, in potem ko so bili prišli v Ljubljano Francozi, ga je postavila celó vlada francozka 1810 za učenika natoro- in rastlinoznanstva, naukov njemu najljubših. To ga je menda tudi napravilo, da je ostal učenik tudi za vlade francozke na preveliko korist mladini domači. Tudi Francozi so spoznali vrednost tega visokoučenega preblagega rojaka našega. Leta 1811 mu je bilo odkazanih 1500 frankov letne plače, potem ko je bil prejel od Jožefa Valanta, vladarja (regens) šol sredinskih, pismeno pohvalo, kako verlo se je obnašal in trudil od leta 1795 do 1811 Hladnik, učenik šol Ljubljanskih, za korist teh šol in za pravo izučevanje mladine domače, in kako ga so poštovali zato njegovi součeniki in zapovedniki in vsi, ki so ga poznali. Iz te pohvale se vidi, da je učil Hladnik tudi pedagogiko.

Po veliki nesreči Francozov pri Moskvi so pregnali naši sovražnika tudi iz naših krajev. Uredba francozka se je morala po šolah umakniti poprejšnji. Hladnika postavi deželni poglavar Lattermann zdaj za učenika občne zgodovine, rastlino- in rudoznanstva, pa tudi spet za začasnega prefekta gimnazijalnega s plačo 2000 frankov na leto. To priča, kako pošteno je živel Hladnik tudi za vlade sovražne. Nedolgo po tem ga je počastilo deželno poglavarstvo z dvojo pohvalo, za posebno pridnost v podučevanju šolske mladine in za tako berzno uredbo gimnazija po zapovedih. Leta 1815 in 1816 so mu izročili čast službe prefektove za terdno. V pismeni pohvali odbora Dunajskega za nauke so stale besede, da se je popravil gimnazij Ljubljanski za vodbe Hladnikove tako, „da se sme najboljšim dežel avstrijanskih primérjati.“

C. k. kmetijska družba Ljubljanska je skazala temu preučenemu sinu domačemu svoje posebno poštovanje, izvolivši ga 1816 za svojega družbenika, pozneje tudi za odbornika. Leta 1818 pa je podelil svetli cesar Franc I. verlemu Hladniku za toliko zaslug veliko „svetinjo za zasluge“ z ušesom in trakom. Očit-

Digitized by Google

no in prazničnо bi bil imel osvetinjiti svetovavec c.k. deželnega poglavarstva Rajmund grof Turjaški preučenega in zaslužnega moža; ali ta se je branil prazničnosti tako, da mu je moral uni svetinjo na zadnje na persa pripeti samo vpričo drugih šolskih vodnikov, učenikov in učencov, v neolepšani učilnici. Lep izgled spametnosti in ponižnosti Hladnikove.

Ko so se leta 1821 namenili napraviti muzej kranjski, berž so Hladnika vabili, da bi jim pomagal tudi on s svojo učenostjo. „Komu bi upali pri tako slavnem, občno koristnem početju bolj kot Vam, Vaši obširni zvedenosti v rastlinoznanstvu domačem, domoljubnemu sercu Vašemu in neskončni marljivosti Vaši v nabiranju? Kterim boljšim rokam kot Vašim bi izročil muzej skerb za nabiro in uredbo nabire posušenih rastlin domačih?“ Tako je pisalo slavnemu rojaku našemu poglavarsto deželno. Hladnik vedno pripravljen vsak blag namen pospešiti, je na vso svojo moč to tudi res z veseljem obečal, in s tem pokazal, kako mu je bila domovina pri sercu. Tudi kupovaje od Cojza kopanine za muzej in njegove bukve za knjižnico Ljubljansko, so trebali Hladnikove zvedenosti. O sé dobi sta se Hladnik in Host, pisavec „Florae Austriacae,“ še bolj poprijateljila. Leta 1821, o zboru vladarjev v Ljubljani, je prišel tje s cesarjem tudi Host, ki ni mogel zdaj Hladnika prečislati, vidivši vert rastlinoznanski in Golovec, oboje — delo Hladnikovo.

Poslej pa začne preučeni mož, pridni domoljub bolehati, in se odpove toraj časti odborniške pri c. k. družbi kmetijski, „vendar, je pisal, si bodem prizadeval, da bodem kakor učenik rastlinoznanstva in oskerbovavec verta razstlinoznanskega vreden velike časti, da sem družbenik c. k. kmetijske družbe kranjske.“

Dasiravno bolehaje, je Hladnik vendar zmirom delal, vedno se z rastlinoznanstvom pečal; posebno pridno je pomagal Hostu, kteri je veroval v učenost našega rojaka tako, da je poslal temu pervi zvezek svoje „Florae Austriacae“ da bi ga poprej pregledaval, preden ga je dal na svetlo. Tudi za

Digitized by Google

drugi in tretji zvezek imenovanega dela Hostovega je nabiral verli Hladnik imenitne zelí drage svoje domovine. Ali zdaj mu počnó oči neznano slabeti. „Desno oko" je pisal 1832 Hostu," mi odpoveduje. Zdravniki pravijo, da se dela na njem mrena. Skerbi me tudi za levo. Hočem Vam toraj, ako bom mogel, preden strašna noč pride, poslati vse imenitnejše "salices."

Čeravno je bila nevarnost dan za dnevom večja, vendar sta si Host in Hladnik še vedno dopisovala. 23. sušca 1833 e poslal Host prijatelju svojemu za oči nekakove vode, ki mu pa ni, na žalost nič pomogla. Ravno tistega leta je pisal Host Hladniku: „Da izdelam drugi zvezek, trebam pomoči Vaše." Ali revni Hladnik je čutil če dalje bolj, kako mu oč oslabevajo. Leta 1834 v 61 letu starosti zaprosi, da bi se smel iznebiti oskerbovanja verta in uka rastlinoznanskega, ker mu je oslepelo desno oko. Za dve leti se naredi preblagemu možu, smiljenja vrednemu, mrena tudi na levem očesu tako, da ni vidil več iz bukev brati, in moral popustiti tudi službo prefektovsko. Vendar je delal tudi poslej še neprenehoma, kolikor je mogel; posebno pridno je uredéval suhe rastline obečane muzeju deželnemu, svoje bukve namenjene knjižnici Ljubljanski in nabrane živali (pretisnjenke), namenjene šolam modroznanskim. Vse to je neutrujeni mož, preblagi rodoljub o temni noči pred očmi res tudi še srečno doveršil in prejel za tako drage darove domovini zasluženo zahvalo in pohvalo. Berž potem pa, ko so ga bili deli (leta 1837) po njegovi lastni želji v pokoj, oslepi—oj strašna misel! verli Hladnik, ki je bil nekdaj predobrega pogleda, popolnoma. Nič več ni vidil rumenega solnca, belega dneva; nič več mu niso oči razveseljevali zeleni travniki in pisane cvetlice, njegove največje prijateljice; vedno ga obdaje zdaj cerna strašna noč. Vendar ni bilo slišati iž njegovih ust nikdar javkanja zavoljo tolike nesreče; možki, kakor se pristoji modremu možu, je terpel strašno nadlogo, kteri se je pozneje pridružila tudi ta, da je oglušel.

Digitized by Google

Pa tudi slepi starček se je vedno pečal z znanstvom, ktero si je bil najbolj priljubil. Z pomočjo pisarjev in bravcov je sostavil iz glave ves imenik z pridevkom rastila vred vsake zelí za fanerogamski in kriptogamski del svoje rastlinske nabirke, podarjene muzeju Ljubljanskemu. Kako dobrega spomina je moral biti!

Zveršivši to blago delo, z kterim je ovenčal tako rekoč vse blage dela svoje, in za ktero se mu je leta 1838 oskerbovavstvo prelepo zahvalilo, je dokončal Hladnik svoj račun s tem svetom, in se začel poslej pečati posebno z unim.

„Bukve vseh bukev" je premišljeval poslej najboljl' Vsak dragi dan so mu hodili slepemu in na pol gluhemu starčeku prebirat iz teh bukev za plačo revni učenci. Vendar mu niso ležale bukve natorine tudi zdaj zaperte. Tudi te so mu morali prebirati po več ur na dan. Čeravno je bil Hladnik tako slep da je vidil samo o posebnem solnčnem siju, kje je okno, vendar je znal za vsake bukve, kje stojé med drugimi. Vselej je zadeprave. Stare znance in nekdanje učence je poznaval po sa mem glasu; tako dobro je pametil.

Hladnik je bil mirnega, dobrega, pa vendar možkega serca. Jezil se ni nikoli. Z učenci svojimi je ravnal kakor oče z otroci. Ljubeznjivo je karal krive, češ, da ni pšenice brez ljulike. O vsaki priliki je pokazoval, kakor smo vidili, djanjski, pa brez prešérnosti izverstno ljubezen do premile domovine in njenih sinov. Kakor ni zanemarjal nobenega znamenja, premišljevaje zelí, tako je ravnal tudi, presojevaje človeka. S tem manjša mervica mu ni ušla. Jako nerad je prosil, vid že na pol izgubivši, da bi ga deli v pokoj; bal se je, da ne bi mislili, da se mu neče več delati. Tudi slep je htel vedno vediti, kako napreduje natoroznanstvo; zato si je kupoval vse nove bukve te verste, ter si jih dajal prebirati. Vert rastlinoznanski mu je bil tudi slepemu vedno pri sercu. Še zmirom je dajal na svoje stroške po deželi iskati zelí še neznanih in presajati jih na-nj. Kako nesebičen je bil, priča to,

Digitized by Google

da je pošiljal zeli najimenitnejšim možem zmirom tudi na svoje stroške. Skerbel je le zato, da bi se zboljšali nauki in zvedila resnica.

Verbe je premišljaval nad dvajset let; škoda, da ni nič od tega napisal, vem , da bi bilo izverstno.

Tudi vérska pismenost ga je vedno mikala, zato si je omišljeval tudi vse imenitnejše bukve vérske, ter si jih dajal že slep prebirati. Dokler je še vidil, prebiral je zjutraj in zvečer Sveto Pismo v gerški besedi.

Oslepevši je živel v Ljubljani ves čas v hiši; nikdar ga ni bilo več pod milo nebo, tudi stanic ni htel pogostoma presapljati, ne ve se, zakaj ne.

Pri vsem tem, in čeravno je vedno bolehal, se je postaral do 72. leta. Pobrala ga je namreč nemila smert 25. novembra 1844. V ljubljanskem muzeju, pri kterem ima ranjki toliko lepih zaslug, visi njegova podoba, ktero je izverstno napravila učena rojakinja njegova, plemenita gospa Amalija Hermannsthalova, po rodu Oblakova iz Ljubljane, ko je bil že slep.

Postave je bil Hladnik srednje, čverstih kosti, širokega čela, bledega lica, černih las tudi pod starost, in „na milem modrem očesu mu je bilo zapisano, kako je dobrega in blagega serca."

Škoda, da ni dal nobenega izmed svojih spisov natisniti. Prevelika spametnost njegova je bila menda temu kriva. Toda je, lahko si mislimo, velik zaklad učenosti Hladnikove v imenovanem delu Hostovem, kteremu je toliko pomagal, pa brez plačila; še tega ni želel, da bi nosile bukve tudi njegovo ime na čelu. Njemu ni bilo za drugo, kot za popravo nauka, za občno korist delati. Ali se ne sveti kakor žarko solnce tudi iz tega ravnanja blaga nesebična duša Hladnikova?

Kdo ne bi po tem takem čislal tudi Hladnika - človeka! Kako so čislali rastlinoznanca, pričajo pa sledeče imena rastlin, ki so jih kerstili Hladniku na čast po njegovem imenu, in

Digitized by Google

ktere bodo v vencu slave njegove ime slavnega Slovenca še poznim unukom posebno oznanovale, namreč: Hladnikia pestinacifolia, Hladnikia golacensis, genciana Hladnikii, scabiosa Hladnikii, salix Hladnikii, cerofilum Hladnikium, ribes Hladnikii, viola Hladnikii.

47. Vzroki mraza in toplote.

Po slovenil M. Verne.

Kaj je krivo, da se versti najhujša vročina z najhujšim mrazom? S kakošnimi pomočki dela narava vse to?

Ne da se tajiti, da se ravna vreme po zimi po solncu. Zakaj ko zemlja v svojem letnem teku okrog solnca v tak kraj pride, da svojo severno stran od solnca obrača; ko solnčni žarki sila poprek na naše kraje padajo, in solnce le malo ur nad našim krogovidom stoji: ondaj je nemogoče, da bi mogli solnčni žarki še nekoliko toplote napravljati.

Ali stan in daljina solnca ne more edini vzrok mraza biti. Vsako leto pretekajo enake znamenja, in solnce ni eno zimo dalje od nas, kot drugo. Pa vendar so stopnje mraza naših zim sila različne. Večkrat je zima tako mehka ko jesen, drugikrat pomerznejo globoke jezera, in ljudje in živali si najdejo komaj zavetje pred mrazom. Celó v tistih deželah, v kterih sta si noč in dan skoraj celo leto enaka, je solnčna vročina preslaba, da bi mogla led na visokih verhih hribov stopiti. Zgoraj je huda zima, spodaj pa silno vroče poletje, dasiravno oboje enaki žarki zadevajo.

Ko bi bilo solnce edino edini vzrok toplote in mraza, ne bi se dale razjasniti te prikazni.

Narava ima pripomočkov dokaj, in jezero, nam znabiti neznanih vzrokov pomaga uspehom narave. Toliko pa vemo za terdno, da na lastnosti zraka in vetrov, gledé toplote in mraza, v mnogoterih deželah sila veliko stoji. Od tod pride, da najdaljši poletni dnevi včasih merzli postajajo, če je

Digitized by Google

ozračje z mnogimi hlapi napolnjeno in nebo z oblaki dolgo prevlečeno, ali če ostri severni vetrovi pihajo. Ravno to je tudi krivo, da ni včasih še po zimi mraz nenavadno hud, če, nam vetrovi iz južnih krajev toplejši zrak donašajo. Še celó lastnost zemlje pospešuje nekoliko vročino in mraz. Zato je v Sibiriji kjer ima zemlja veliko soli v sebi, ki mraz množi, vselej hujši mraz, kot v krajih, ki so severnemu tečaju bližji, in na ktere solnčni žarki bolj poprek padajo. Notranji toploti zemlje je tudi pripisovati, da imajo nektere dežele toplejšo, nektere pa merzlejšo zemljo.

Ti, pa zna biti še mnogi drugi pomočki, ki so našim očem skriti, pospešujejo zdaj toploto, zdaj pa mraz. Pa kdo more vse kolesa v veliki strogi narave spoznati in vse dopovedati! Večji del pri vseh naravnih prikaznih moramo stermeti in spoznati, da nobena znanost tudi najmodrejših ne sega v globočine narave. In gotovo nam je stvarnik iz naj modrejših vzrokov marsikaj v deržavi narave skril, da bi svoj razum sami na-se obračali. Spoznajmo iz tega kratkovidnost človeško, in to spoznavanje naj kroti napuh modrijanstva, ktero, res da, veliko vé, veliko več reči pa ne umé!

48. Poznavanje sebe in drugih ljudí.

Spisal J. Navratil.

S čim se človek spameti, in ve, da živi, ondaj treba, da se berž vpraša: kdo sem? kaj sem? čemu sem na svetu? kaj bode iz mene? Kdor se ni še vprašal tako, tisti ni še živel tako, kakor bi moral živeti vsak človek na svetu, tisti se ne more hvaliti, da je že slišal glas modrosti, ktera nam sveti in nas vodi kakor zvezda po potu življenja, brez ktere bi brodili po temi in morali prepustiti vajete življenja neukrotnim slepim strastim. Kdor ne mara za modrost, pojde iz tega sveta, kakor da bi bil tujec na njem, tujec sam sebi. Ako se pa hočeš umodriti, moraš najprej sebe dobro poznati. Da se

Digitized by Google

to zgodi, treba, da paziš skerbno na se, kakšen si, kakšne lastnosti, kakšne dušne napake ali nerodnosti imaš na sebi, bodi si po kervi, ali po zlem nauku, ali po takem izgledu i. t. d. Ker veš, kaj napačnega počinjajo po navadi ljudje take ali take kervi, pazi dobro na vsako djanje svoje, pa boš vedil berž, kake kervi si tudi ti, kake lastnosti, kake napake imaš tudi ti na sebi. Premodri stvarnik ti je dal prosto voljo; ako le hočeš, sčasoma popraviš nehvalne svoje lastnosti, če tudi težko. Toda, ako te je prava volja popraviti in umodriti se, moraš paziti na se tako, kakor na koga drugega, tebi na skerb izročenega, in soditi se, kakor koga drugega, po pravici, brez lastne ljubezni, zakaj ta nas rada slepi, da napák, ki jih na drugih vidimo in grajamo, na sebi ne vidimo, ali jih vsaj zagovarjamo, pomanjšujemo in polepšujemo.

Perva stopnja do modrosti je tedaj pravo poznavanje samega sebe, in po pravici imenujemo modrijana tistega slavnega Gerka, ki je to resnico pervi spoznal, in čigar zlati pregovor je bil: „spoznavaj sebe."

Ako ne bi bil razvun zlatega tega nauka učil nič drugega samo s tem bi si bil zaslužil ime modrijansko.

Človek živi pa na svetu tudi med ljudmi in z ljudmi; on ima posla ž njimi, oni ž njim: kako naj se vede proti njim? Ako se vede prav, srečen in zadovoljen bo vse svoje žive dni, vse mu se bo godilo po volji, nikdar mu ne bo spodletelo; ako se vede nerodno, nesrečen in nezadovoljen bo, nič se mu ne bo godilo po volji, vse mu bo spodletavalo.

Ključ, s kterim so obračali modri ljudje od nekdaj serca stotero in stotero drugih ljudi, kakor se jim je ljubilo, tako, da so bili pri priči veseli ali žalostni, serčni ali klaverni, da so se na naglem česa lotili, ali pa mahoma kaj opustili, ta ključ se imenuje človekoznanstvo. Kako se pa more človek tega naučiti? Pravijo, da kdor se hoče tega naučiti, za življenje omikati se in po zapovedih modrosti živeti, da naj marljivo in vérno prebira zgodovino, „učenico mnogih reči." Vodila,

Digitized by Google

po kterih moramo zgodovinske ljudi in djanje njihovo soditi, nam pa daje poseben nauk: ljudoznanstvo (anthropologia), ki nam popisuje ljudi ne le, kakor človekoznanstvo po splošnih, ampak tudi po posebnih lastnostih.

Želja, da bi bolje spoznali sebe in druge, je zapeljala ljudi v zmote. Nekteri so hteli znotranje lasnosti človekove vganiti po zvunanjih lastnostih telesa njegovega, posebno po obrazu. Znan je posebno Lavater po svojem obrazoznanstvu, v kterem uči, da tičijo pod enako obliko tudi enake notranje lastnosti. Res da se zna nekteremu človeku berž na obrazu, kako dobre, ali kako slabe je glave, kako je serčan ali pa boječ: ali kolikokrat se godi ravno narobe! Kolikokrat se sliši, da kdo pravi: ne vidi mu se, da bi bil tako bistre glave; dokler nisem govoril ž njim, sem mislil, da ni nič posebnega: po tem pa, ko sem začel ž njim govoriti, sem vidil, da je glava. Jako slaba je po tem takem navada, druge berž po samem obrazu soditi. Tega vodila se preveč deržé, je škodoval po krivem že marsikdo marsikomu, pa dosti krat tudi sebi. Pod nelepo, grenko lupino tiči dostikrat lepo sladko jedro. Vemo, kako so Turčini zaničevali slavnega Evgenija, dokler so ga sodili le po zvunanjem, ali sprijemši se ž njim, so berž sprevidili, kako krivo so sodili. Kdor koli je vidil slavnega Napoleona, nihče, pravijo, ne bi bil mislil, da je taka glava, tak junak. Friderik Veliki, kralj pruski, je odpravil Lavdona, ki je najprej njega službe prosil, z besedami: „Obraz tega človeka mi ni po volji.“ Pa kaj se je zgodilo? Ravno tisti zaničevani Lavdon je bil pozneje v službi avstrijanski najmodrejši, najizverstnejši vojvoda, ravno tisti zaničevani Lavdon je otepel in izplačal potler Friderika Velikega v več bitvah do dobrega. Jako se je kesal zdaj Friderik, sprevidivši, kako se je bil premotil; rad bi bil potem v službo vzel slovečega vojvoda, ali prepozno je bilo. Ne sodi tedaj človeka po samem obrazu, ali sploh samo po zvunanjem. Boljše je, poznavaje ljudi, deržati se znotranjih znamenj. Ako hočeš različnost med ljudmi dobro spoznati in

Digitized by Google

prav soditi, moraš gledati posebno na to, kake natore, kake kervi, kakega serca, kakih misli je kdo. V vsem tem se pokazuje velika različnost po starosti, po spolu, po stanu, po izreji, po življenju in po podnebju, kjer človek živi.

Res da nas le z besedami učé spisi ljudoznanski in dušoznanski ljudi poznavati; vendar jih ne smemo zametati, zato ker bodemo po naukih njihovih sodili ložje, razločnejše, resničnejše, boljše. Oči za življenje djansko nam pa izbistrujejo posebno dobri pisavci gledališčni, zgodovinarji in življenjopisci. Ali, ako se hočemo še bolje izučiti, moramo tudi sami delati, to je ljudi in lastnosti njihove sami premišljevati. Le med ljudmi, le v druščini poznavamo ljudi če dalje bolj; pičla bo mera znanja našega, ako se ne pečamo, kolikor le moremo, z ljudmi vseh stanov, obojega spola, vseh verst in vsake starosti.

Poglavitna je pa, ako želiš, da bi ti bili ljudje na roko, in ako se hočeš ž njimi lepo imeti, da paziš posebno na to, kaj e komu priljubuje, kaj ne; zakaj vsak človek ima v tem kaj posebnega na sebi. Včasi so male reči, ki jih kdo čisla; pregreši se količkaj v tem, govori ali stori kaj količkaj drugači, kakor on misli, kakor bi on rad: zapravil si pri njem vso ljubezen, vso vero. Res da je težko težko vesti se tako, da bi bilo vsakemu po volji, zakaj, kar je po godu temu, to ni unemu: ali ravno pazljivo poznavanje ljudi ti polaščuje tudi to težkoto, davaje ti po skušnji modre nauke, kako se ti je v druščini obnašati v takih zadregah, da se priljubiš vsem, ali se vsaj nikomur ne zameriš, in si ne škoduješ za vse svoje žive dni po nespameti, po nepotrebnem. Niso, res da, vsi ljudje taki, da bi tistemu berž zamérjali in čertili ga, kdor ni njihovih misli; ali veliko je tako neomikanih ali priprostih. Po druščini se tedaj moraš ravnati. Vse to pametno spolnovaje, pa vendar lahko možtvo ali samostalnost ohranuješ. Jako se motiš, ako misliš, da je svojeglavnost možtvo.

Ako si bil tako nesrečen, da si se komu zameril, da si

Digitized by Google

koga razžalil, bodi si hotoma ali nehotoma, pa se kesaš: ne obupaj, ako si se s tem bolj zameril, zakaj, ako si ljudi prav spoznal, spoznal si ondaj tudi, da radi pozabljajo zamere, ako jih človek prosi. Ne odlaščaj toraj, razžalivši koga prenaglo, ko si bil vroče kervi, prositi ga o pervi priliki, da ti ne zameri. Ako se ne zdobrovoljita pervič, utegneta se drugič, tretjič ali četertič o ugodnem času; zakaj to moraš sam po sebi vediti, da človek ni vedno ene volje. Ako pa ne opraviš nič z besedo, povračuj mu hudo z dobrim, to mu bo žerjavica na glavo, ugrelo, omečilo ga bo.

Toda tudi ti ne smeš za vsako mervico drugim zamérjati in sovražiti jih. Ako se pa, ker si morda vroče kervi, kdaj prenagliš, pozabi berž; zakaj ako bi htel zamérjati vsakdo za vsako najmanjšo stvarico, ki mu ni po volji; kmalu bi bilo družbe človeške konec; vsak bi moral za-se živeti, kakor medved v svojem berlogu. Dostikrat je res taka, da ne smemo molčati, ako nam drugi po krivem čast in veljavo kratijo; ali to se ne godi tako pogostoma, kakor si marsikdo misli, in se za to berž tožari. Poznavaj dobro sebe, poznavaj dobro druge ljudi, posnemaj si iz tega nauke za življenje, veliko ložje in srečnejše boš živel na svetu.

49. Martin Pegeus.

Popisal J. Rozman.

Že mnogo je na Slovenskem zrastlo mož, ki so se svojei dni svetili, kakor zvezde na ponočnem nebu, in so jih blizo in daleč jako častili: ali ker smo jih jeli prepozno iskati, za to smo jih mnogo že izgubili, in mnogo so nam jih drugi narodi vzeli in med svoje v verstili. Nekaj jih je v starih knjigah sicer zapisanih, ali tako malo poznanih, da zlasti mlajših nobeden ne ve kaj od njih: za tega del mislim svojim rojakom ustreči, ako ponovim spomin moža, kteri je slovenskemu narodu v veliko čast.

Digitized by Google

Ta mož je Martin Pegeus, ki se je rodil v začetku šestnajstega stoletja v Ljubljani. Njegovi stariši so bili pošteni, ali ubožni, kmalu so umerli, in mu niso drugega premoženja zapustili, kakor dobro glavo in bogaboječe serce. Zapuščenega dečka se usmili nek kupec, ki je spoznal njegove izverstne dušne moči, ga posinovil, v božjem strahu izrejal in v šolo pošiljal. V višje šole ga je dal menda na Laško, kjer se je mladeneč lotil pravoznanstva in se vedno izverstno obnašal, ter pridno in neutrudljivo se učil. Ali koliko mladenčev se dobro uči in v znanostih lepo napreduje, kteri, boljše ko se učé in dalje ko sega njih vednost, huje si spridijo serce, in slabše živé. Ali bi ne bilo bolje, da bi učilnice nikdar ne bili vidili!

Ko je naš Martin šole doveršil, postal je doktor pravice. Pač blaga naloga, zatirati krivico, potegovati se za poštenje in pravico, in utirati solze zatiranim vdovam in sirotam; kako srečni ste, pravdoznanci, ako poznate in dopolnujete na tanko in vestno svoje dolžnosti! Ali kakor lepa, tako nevarna je vaša služba! Zatoraj čujte, in obnašajte, se kakor se je Martin Pegeus. Bil je učen in bistroumen pravdoznanec, da mu je bil malokdo kos; pa tudi bogaboječ in ljudomil, da je slula njegova hvala od mesta do mesta. Zato ga je nadškof solnograški, ki je tolikokrat slišal hvaliti njegovo verlo in pošteno vedenje, poklical na svoj dvor in vverstil med svoje svetovavce.

Ko je v Solnograd prišel, zakopal se je v knjige, noč in dan v nadškofovski knjižnici tičal, ter neprenehoma bral in se učil; postal pa je tudi tako učen, da kdor bere njegove spise, čudi se, in nehotoma misli, od kod tolika učenost! Od blizo in daleč so ga hodili prašat za svet, in najhuje zamotane reči je večji del tako umno razsodil, da se je vse čudilo in hvalilo njegovo bistro glavo. Bil je dobrega serca, neutrudljivo priden v službi svojega gospoda, in pripravljen pomagati vsakemu, kdor je potreboval njegove pomoči; za to ga je nadškof solnograški zmirom posebno poštoval, in ljubili so ga vsi, ki

Digitized by Google

so ga poznali. Umerl je že močno star v Solnogradu okolo leta 1570.

Izdal je veliko kujig, vse, kakor se mi zdi, v latinskem jeziku; nektere pa so bile pozneje na nemškega prestavljene. Pridvorna knjižnica Dunajska ima več spisov njegovih.

Pisal je tako bistroumno, da so dolgo časa pravdoznanci iž njegovih knjig zajemali svojo učenost; pa tudi toliko lepo, da mu je dalo učeno družtvo ljubljansko, ktero se je bilo pod imenom „operosi" osnovalo, priimek „Kranjski Balde." Kristijan Kriper piše, da je tačas marsikdo si prizadeval, razjasniti tisti del govorstva, ki uči besede in stavke lepo vezati; vendar tako razločno, tako obširno tega gotovo nobeden ni doveršil, kakor Martin Pegeus.

Berž ko ne je ime Pegeus potujčeno, ker so v tistih časih skoraj vsi učeni in imenitni možje svoje imena ali polatinčevali ali pogerčevali. Beseda „pege" je gerška, in pomeni v slovenskem jeziku „vir, vrelec ali studenec"; za to je verjetno, da po svojih stariših se je pisal ali „Virnik" ali „Vrelec" ali nekako tako, kakoršnih imen je še zdaj dosti po Slovenskem. Vem sicer, da beseda „pega" je tudi čisto slovenska; ako pa prevdarim šego, ki je bila tadaj po večjem delu omikane Evrope, zdi se mi, da je pervi izvod gotovejši.

50. Korist basni.

Po serbskem.

Nič ni človeku neugodnejšega, kot opominjanemu biti po drugih. Pisano gleda on opominjavca, svarivca in svetovavca svojega kakor človeka, ki ga ima za dete in nevedneža; svetovanje se mu dozdeva, da je grajanje, dobro voljo, s ktero ga opominjaš in napeljuješ na pravi pot, ima za veliko prederznost. Zato ni nič težjega na svetu, kot svetovati tako, da ne bode naš svet neprijeten. Kaj si niso vmišljavali pisavci, da bi osladili to grenko pijačo! Umislili so

Digitized by Google

si na zadnje basen, ki človeka oveseljevaje podučuje tako, da ga ne žali. Basen so rabili nekdaj modrijani za pomoček zlasti ondaj, kdar so hteli kaj očitati vladarjem, — da ne brez koristi, pričuje nam sledeča zgodba.

Sultan Mohamed je bil, vojskovaje se s sovražniki, po deželah svojih zaterl cesarstvo svoje. Vezir sultanov razglasi nalašč, da umé, kaj se pominjajo ptice. To zve tudi cesar. Nekega dne sta bila cesar in on skup na lovu.

Počivaje na večer ugledata dve ptici na drevesu, ktero je bilo vzrastlo na podertiji nekega starega mesta. Kako rad bi jaz vedil, kaj se neki pogovarjata tista krokarja zdaj! Pojdi, splazi se natihoma do drevesa, pa mi pridi povedat. Vezir gre, in se dela, kakor da bi vérno naslušal, kaj se pominjata krokarja. Vernivši se pravi sultanu: Nisem mogel vsega slišati, le nekoliko, ali tega ti ne smem povedati. Sultan pa ni s tem zadovoljen, in sili vezirja, da mu pove vse, kar koli je slišal. Vedi tedaj, reče vezir, eden izmed teh krokarjev ima sina, eden pa hčer, ki bi se rada vzela, in očeta se ravno zdaj pogajata za doto. Oče ženinov veli očetu nevestinemu: Sosed, mene je volja, če daš hčeri za doto petdeset pustih, razvaljenih mest. Prijatelj! reče uni krokar, ako hočeš, dam ti ne le petdeset, ampak pet sto takih mest; poživi nam Bog samo Sultana Mohameda: dokler bo živel on, ne boj se, dosta bodemo imeli pustih mest.

Te besede ganejo sultanu serce, začel je poderte mesta popravljati, novih zidati in za korist podložnikov veliko bolj skerbeti kot poprej.

51. Gerki, pervi omikani narod v Evropi.

Spisal M. Vertovec.

Mnogi azijanski narodi, ki so se v starodavnih časih čversto gibali in se na visoko stopnjo vednosti in umetnosti povzdignili, da so čudovite dela izverševali, do malega so prešli; prešli

Digitized by Google

so pa tudi uni divji, grozoviti narodi, kteri so bili od severnih krajev na omikane planili, si jih podvergli, zadnjič se pa sami po njih vergli; prešla je tudi njihova slava tako, da razvun njih imen je malo spomina po njih. Pa tudi vseh imena niso več znane; le toliko se vé, in bi se utegnilo iz tega posneti, da vse bahanje z vednostimi je prazno; da v starih neznanih časih so bili, sred divjih, vendar tudi ljudje, ki so kaj umeli, znabiti več od današnjih. Res, da so počinjali včasih prazne, pa vendar doverševali grozno velike, večkrat zlo koristne in čudovite dela, ki nam kažejo njihove visoke umetnosti in znanosti, izmed kterih so mnogoverstne po raznih potih na Gerke, po njih pa na Rimljane in vse evropejske narode prišle. Naj ostanejo tedaj tudi stari Azijanci Evropejcom vedno v blagem spominu! Čast, komur čast!

Azijanci so se že davno vsega naveličali, obnemogli, ulenili se in oblesenili; slepa pokorščina, ki se privaja rod za rodom od perve mladosti po vsakdanjih šegah in izgledih proti svojim despotom ali samosilnikom, jih je spremenila, da so vpreženi živini ali čedam ovac podobni, da nimajo nobene zavesti, da ne vejo celo tega, kaj je pravična vlada. Nič jih ne mika, da bi se kot Evropejci in Amerikanci po boljšem redu poganjali. V celi, šestkrat od Evrope večji Aziji ni ga že zdavno več znanega krepkega in jakega naroda, ki bi se možki gibal, in vreden bil zavoljo svojega blagegu ali junaškega obnašanja v bukve zgodovinske za večni spomin zapisan biti. Azijanci nosijo svoj jarem, — in životarijo.

Kdar so se Perzijanci, svoje zgrabljene rope in bogatije uživaje, svoje časti in slave veselili, ondaj se je bila že svetla zarja v bolj zahodnih krajih prikazala; beli dan napoči, in prijazno solnce mile omike v nekem malem kotu Evrope, v černi temi nevednosti in divjosti zakopane, v Greciji zasije.

Gerki so bili pervi omikani narod v Evropi; njim gre čast, slava in večna hvala, da so luč razsvetljenosti prižgali! Oni so bili učeniki Rimljanom in po Rimljanih vsem evropej-

Digitized by Google

skim narodom. Vse vednosti, znanosti in umetnosti evropejskih ljudstev — razvun svete vere — imajo večji del svoje perve korenine iz bistroumnih Gerkov; v nekterih umetnostih so jo pa tako visoko dognali, da jih ni dotekel nikoli noben narod ne poprej ne poslej. Kar je koli v Evropi in skoraj zdaj na vsem svetu spoznanja in vednosti od lepega, ali od prave, vsem omikanim ljudem ugodne lepote, to je nadehnjenje, je odrastek tistih Gerkov, ki so pervi na svetu razumeli, kaj je lepo, kaj je krasno. Gerki so pervi imeli čut in poganjali so se za lepo, ne iz drugega vzroka, kot zavoljo veselja, ki so ga nad lepim čutili. Čim več človeka lepo veseli, tem več je omikan; ako bi vse na svetu in med ljudmi krasno bilo, že tukaj bi imeli pokušnjo nebeškega veselja.

Kaj je pa lepo? Lepo ni ravno to, kar se otrokom in priprostim ljudem lepo zdi, ampak to, kar se s svojimi merami, razmerami in ugodnostjo umu in občutkom že dobro omikanih ljudi prikupuje. Kaj je zares lepo, ni lahko z besedo dopovedati; lepo ložje čutiš, kot ti je moč dopovedati. Gerki so umeli tako lepo človeško podobo iz terdega marmorja izrezati ali iz brona izliti, da ga še ni bilo, menda tudi ne bo tako lepega živega človeka na zemlji. Umeli so vse človeške počutke terdemu kamnu tako vdehniti, da se človek, tako podobo gledaje, zazablja, in meni, da ima živega človeka pred očmi. Sam večni Bog vé, kako bi se godilo zdaj nam, ako bi ne bilo nekdanjih Gerkov.

Tisti tedaj, ki se hočejo omikanim ljudem prištevati, morajo nekoliko vediti od Gerkov, pervih učenikov svojih v prijetnejšem življenju.

Digitized by Google

52. Z i m a.

Spisal J. Kosezki.

Ostra sapa lice brije,
Gojzda verhe burja vije,
Ti zdihuješ, dragi gaj!
Pevce kličem tvoje trate,
Slavce glasne, druge svate:
Odgovori, kje so zdaj?

Star sem, siv, nadloge truden,
V oblačilo sever studen
Je ledeno me zavil.
Pevci cvet so moj ljubili,
Sivca stok v nemar pustili,
Svatov trop mi zvest ni bil.

'Zgube vadi se terpeti,
V cvetju se ne da živeti,
Zima pride, daleč ni.
Britke sape ne pozabi,
Ko te v svate pomlad vabi,
Vnema serce lahko kri!

Kje je žita klasje gladko,
Vinograda grozdje sladko,
Mlade cvetlice obraz,
Pisan pert zelene njive,
Rahle breskve, sočne slive,
Kje je cvetje, kje je klas?

Blaga prazno je torilo,
Truplo moje ovenilo,
Zlate sklede glinjen roč.
Breskve rahle, slive sočne,
Davke sreče opotočne,
Jih ne najdeš, hodi proč!

Digitized by Google

Vse lepote tvoje zbrane
Na posodbo so ti dane,
Le za malo dobe v pest.
Térjal čas bo posojilo,
Vzel bo pokoj za plačilo,
Grenke solze za obrest.

V pert mertvaški je zavito,
Pod ledeno ruho skrito
Premoženje tvoje, gaj!
'Zguba taka v dušo peče,
Proti volji solza teče,
Solza moja, serčna saj.

Hrani solze, tug se vari,
Moje bitje prav prevdari,
Glej nad mano jasen zrak!
Smotri žarke zvezd ugodnih;
Porok lepih ur prihodnih
Je ozir dobrave tak.

Ko ti nekdaj krasno cvetje,
Zrelo sadje, vse imetje
Zimska sapa podrobi:
Da le zrak na une strane
Brez oblakov ti ostane,
Žalovanja treba ni!

Jablan, letnih ur prijazen,
V ivju stoka ploda prazen,
Nima znam'nja radosti,
Nima sence blage za-me,
Golo glavo, nage rame,
Proti nebu v zrak moli.

Milost kliče zdaj iz neba,
Prej je mislil, da ni treba,
Ko je sadja svest si bil.
Berstja breme je nabiral,
Spodnje zel'še zlo zatiral,
Vej bogastvo v prah molil.

Digitized by Google

Zbudi se, na kviško lice,
Sreče sin, ki gluh pravice
Na blazinah zlatih spiš!
Da prepozno, z bičem mahnjen,
Iz blazine v ternje pahnjen,
Tega v stoku ne storiš.

Krasno klila je pšenica,
Sternska slava, njiv kraljica,
Siromaka zlati up.
Vse požgal bo šibke kale,
Zernje mehko, stebla male
Zime take divji strup.

Pusti kale, to so čudi;
Za skrivnosti se ne trudi,
Bolji um za to skerbi.
Kjer je temno, tam ne sodi,
Kar zadene, prav ti bodi,
Ne obupaj, če boli.

Tri trenutja pust' preteči,
Moral boš, da prav je, reči,
V jedru bitja snuje Bog;
Ter ne zabi te resnice,
Da prihodni zor pšenice
Vse vtolaži, jok in stok.

Slava tebi, Bog resnice!
Cvet prihodni, zor pšenice,
Vse ozdravi, kar boli.
Tri trenutja poterpljenja
V krasno ceno oživljenja —
To so v morje kaplje tri!

53. Srečna mladost.

Spisal M. Vertovec.

Najlepši in najprijetnejši pogled človeškim očem na svetu je pogled cveteče mladine. Kakor boš v gospodskem vertu, če

Digitized by Google

va-nj stopiš, ponevedoma najprej in že od daleč zagledal žlahtne cvetice, ki te s svojo lepoto ali prijetnim duhom k sebi vabijo: tako se ti bodo tudi pri slednjem večjem shodu oči berž na pričujočo cvetečo mladino obernile in jo rade gledale. Oči osemdeset let starega očeta se rade nad mladenčem ustavljajo, in obličje stare mamke se v pričo cveteče device očitno pomlaja. Če srečaš spotoma neznanega, pa lepega dečka ali deklico, ki ti prijaznega obličja dobro jutro ali dober večer vošči, lesen bi moral biti, ako bi te to nič ne ganilo.

Kaj pa ima vendar mladost takega nad seboj, da se vsem priljublja? Ali ne lepih mer in primer? Brez lepih mer in primer ga ni lepega drevesa, ne lepega konja, ne lepe hiše, pa tudi ne lepega človeka; — da bi si to resnico tudi vsi umetniki in rokodelci v glavo vtisnili! Če je kaj lepote na človeku, nahaja se pri cveteči mladini; tisti možje in žene so lepi, kteri imajo dalj časa mere in primere odraščenega lepega fanta ali dekline.

Nedolžnost mladinska pa vleče še bolj kot njena lepota vseh oči na-se; celó spačen človek jo poštuje, ako ne z očmi ali z besedo, vsaj s sercom.

Slednji, kteremu se je v kaki reči koliko toliko spotaknilo, bo nedolžno mladost srečno imenoval. Ta je odkritoserčna, priljudna, zaupna, pripravna za stanovitno prijateljstvo, udana pametnim ljudem, vneta za mnogo dobrega, nepopačena brez kake posebne hudobije ali zvijače, zakaj ni imela še časa in priložnosti se je vaditi. Pametnega fanta imajo povsod radi; če je pa še tako lep, pa se, postavimo, upiva, nič več ga ne čislajo umni tovariši in drugi ljudje.

Mladina, ki ji skerbé večji del drugi za živež, živi brez vse skerbi; vsako nedolžno veselje uživa z radostjo in popolnoma; po veselju hrepeni, in išče ga pri svoji enakosti; na nje obličju, prepasanem z zadovoljnostjo, je izobražen mir serca in up vsega dobrega; mladost se nadja le srečne in vesele prihodnosti. Ta bo dobil po očetu lepo kmetijstvo, rokodel-

Digitized by Google

stvo, hišo ali grajščino; uni bo dospel v svojem prosto izvoljenem duhovskem, vojaškem, sodnem ali drugem stanu veliko čast in si prislužil slavno ime. Deklica si domišljuje, da bo imela v prihodno kakor gospodinja zgoli vesele dni; vse drugače kot njene sosede ali celó bolje od matere svoje misli ona gospodinjiti, kdar bo sama za-se. Mladost vsa zamaknjena v prihodnost, ne vidi in ne pozna vsakdanjega življenja, toraj je obvarovana marsiktere, zlasti dušne britkosti, ktera druge ljudi revi, in tudi telesne težave ložje prenaša. Ni ga čez fantovski, čez dekliški stan! Z veseljem se stari ljudje spominjajo in ozirajo na pretekle dni svoje nedolžne mladosti. Naj se snideta dva prav stara prijatelja, ki sta se že v mladosti sprijateljila; naj se spomnita svojih mladih dni, o kako se jima bo serce vnelo, kri ogrela, beseda odvezala! glas bota povzdignila, z radostjo, s solzami veselja v očeh si bota pravila, kako sta se veselila; sto in sto drugih reči sta čisto pozabila, to, česar sta doživela mlada prijatelja, pametita pa vse tako dobro, kakor da bi se bilo včeraj zgodilo.

O dragi mladenči in dekliči! vi največje veselje svojih starišev, ki tolikanj skerbé in si skoraj v vseh stanovih pritergujejo, da bi se le vam dobro godilo; vi ste veselje svoji žlahti, prijateljem, sosedom in znancom; domovina gleda z veliko zadovoljnostjo na vas, zakaj vi ste up, vi ste zastava nje prihodne sreče: kmetijstvo, rokodelstvo in obertnost pričakuje od vas umnih in krepkih delavcov, pridnih gospodarjev; cérkev skerbnih pastirjev; deržava serčnih in junaških vojščakov, umnih, ročnih in zvestih služabnikov. Vse premoženje domovinsko prejde za 20, 30 ali 40 let na vas; vse časti, vse službe, gor do najvišjih bodo vaše.

Digitized by Google

Kazalo.

	Str.
1. Mozesova zahvalna pesem. Poslovenil M. Ravnikar . . .	1
2. Egipčani. Poslovenil M. Verne	2
3. Pomlad. Zložil L. Vošnak	8
4. Pismo mladenča. Spisal J. Navratil	9
5. Popis rastlin, ki so žitom plevel. Spisal Zalokar	11
6. Basni. Spisal F. Metelko	12
7. Veliki Vojvoda Karel v bitvi Aspernski. Spisal J. Navratil .	13
8. Druga vojska križarska. Spisal J. Rozman	24
9. Magnetičnost. Spisal K. Robida	26
10. Perve turške vojske po Slovenskem. Spisal J. Terdina . .	28
11. Gosenica srebernica in debeloglavka. Poslovenil J. Bleiweis	32
12. Turki pervič na Koroškem. Spisal J. Rozman	33
13. Potovanje po Laškem. Spisal M. Verne	36
14. Pegam in Lambergar. Narodna pesem	45
15. Bitva pri Brežicah in pri Terbižu. Spisal J. Terdina . . .	48
16. Jama Postojnska. Spisal J. Navratil	50
17. Seršeni. Zložil F. Prešeren	62
18. Nasledki pervih turških vojsk po Slovenskem. Spisal J. Terdina	63
19. Hindostan. Spisal M. Vertovec	65
20. Miklavž Zrinjski. Po nemškem. Spisal M. Valjavec . . .	69
21. Prave sreče dom. Zložil Virek	76
22. Od hrane mnogoverstnih ljudstev. Iz Novic	78
23. Zdravje, bolezen in smert. Spisal M. Vertovec.	84
24. Od nebeške glorije. Po stari legendi zložil M. Valjavec . .	88
25. Celjski boji. Spisal J. Terdina	89
26. Detel. Iz Glasnika	95
27. Samogovor časa. Poslovenil M. Cigale	98
28. Žabe. Po C. B. Presl-nu	99
29. Boleslav Hrabri in Cesar Oton III. Spisal J. Navratil . . .	102

Digitized by Google

Str.
30. Pogled na gerško omiko. Spisal M. Vertovec 104
31. Boj Metulčanov z Rimljani. Po Valvazorju 113
32. Zvezde. Zložil V. Jarnik 117
33. Ptičji glas. Po nemškem 118
34. Sraka pa mlade. Zložil V. Vodnik 122
35. Jaroslav. Po N. Karamzinu 122
36. Hanibalova hoja prek planin. Po T. Liviju 128
37. Cenobija. Spisal Fr. Miklošič 135
38. Lastavki za slovo. Zložil J. Hašnik 141
39. Gora Atonska. Po nemškem 142
40. Sokol. Po Naumannu 146
41. Lenard Hodiščan. Po J. Rozmanu 149
42. Polž. Iz Glasnika 154
43. Na posipu Hudega Grada. Zložil H. 156
44. Pogled na zvezdato nebo. Poslovenil M. Verne. 157
45. Kača belouška. Po C. B. Presl-nu 160
46. Življenje Frančiška Hladnika. Popisal J. Navratil 163
47. Vzroki mraza in toplote. Poslovenil M. Verne 171
48. Poznavanje sebe in drugih ljudi. Spisal J. Navratil. . . . 172
49. Martin Pegeus. Popisal J. Rozman 176
50. Korist basni. Po serbskem 178
51. Gerki, pervi omikani narod v Evropi. Spisal M. Vertovec . 180
52. Zima. Zložil J. Kosezki 182
53. Srečna mladost. Spisal M. Vertovec. 184

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

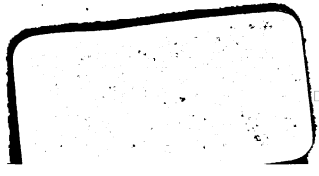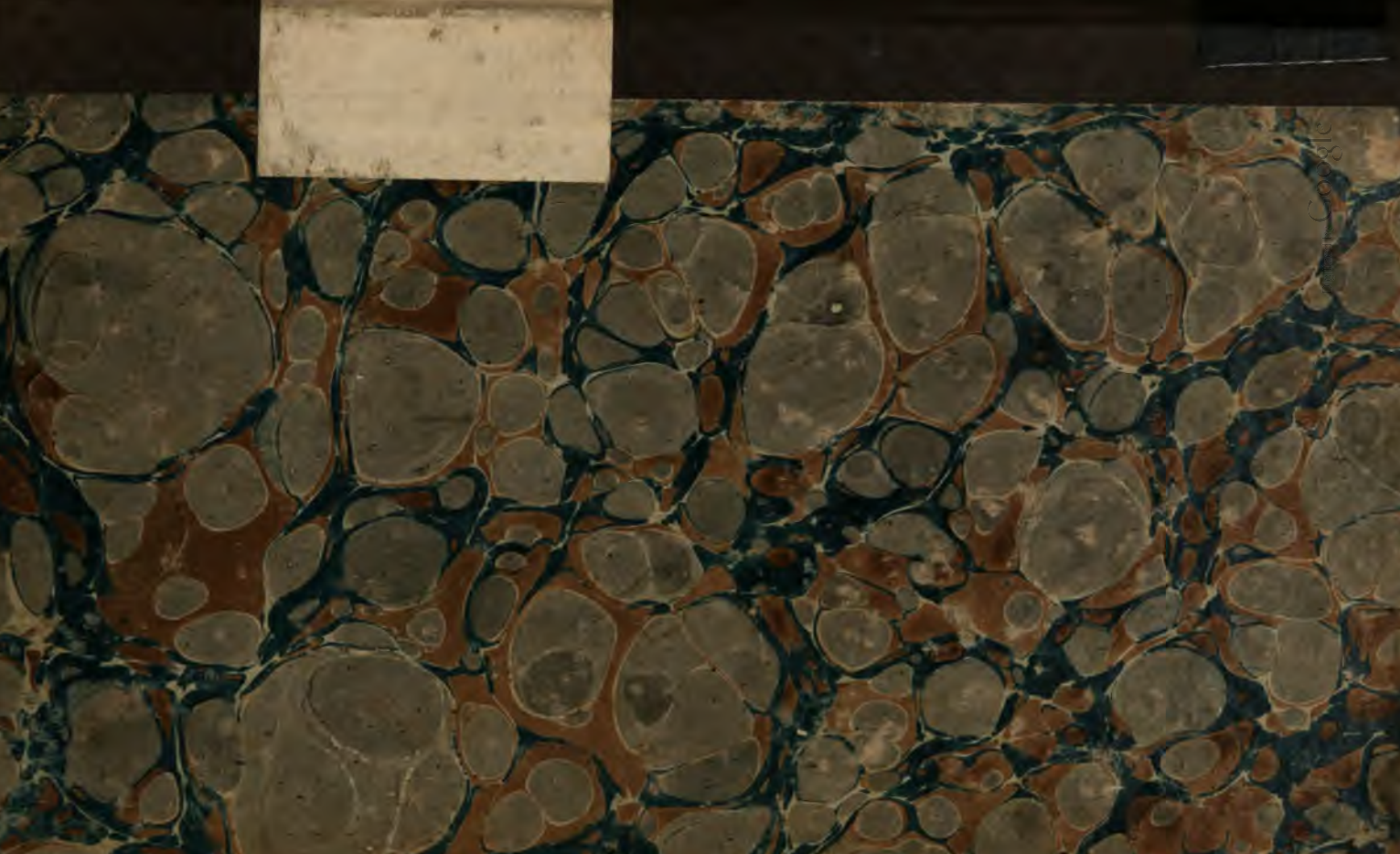
Digitized by Google